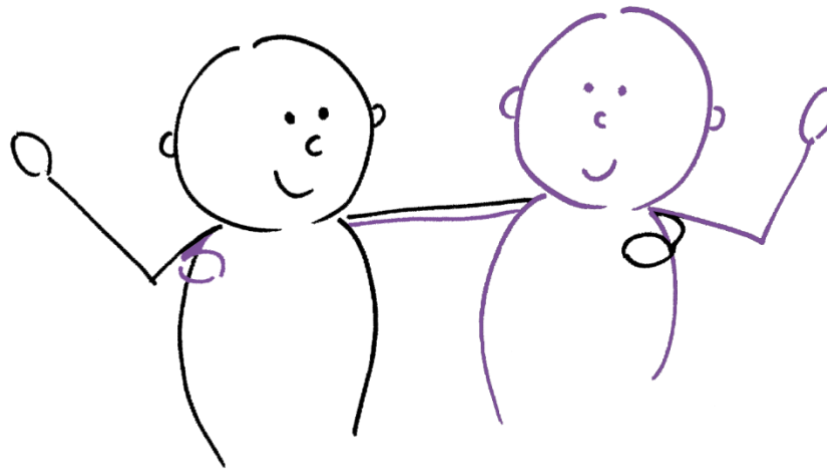

Teken je TOS

Psycho-educatie over taalontwikkelingsstoornissen:
dat kan toch niet alleen met woorden?
Taal is juist het probleem!

Colofon

Teken je TOS (v3).

© 2023, Deelkracht.

Teken je TOS is gemaakt door Deelkracht. De informatie en de tekeningen die erin staan, hebben wij zorgvuldig samengesteld. Deelkracht aanvaardt geen aansprakelijkheid voor de gevolgen van het gebruik van de informatie en tekeningen.

De in Deelkracht samenwerkende organisaties houden het auteursrecht op Teken je TOS. Je mag de tekst en de tekeningen niet zonder onze toestemming overnemen voor andere doelen dan psycho-educatie TOS. Gebruik anders dan in zorg en onderwijs is uitsluitend toegestaan met toestemming vooraf van Deelkracht.

**Teken je TOS is mogelijk gemaakt door subsidie van
Subsidienummer: 637003001.**

De projectgroep van Teken je TOS bestond uit:

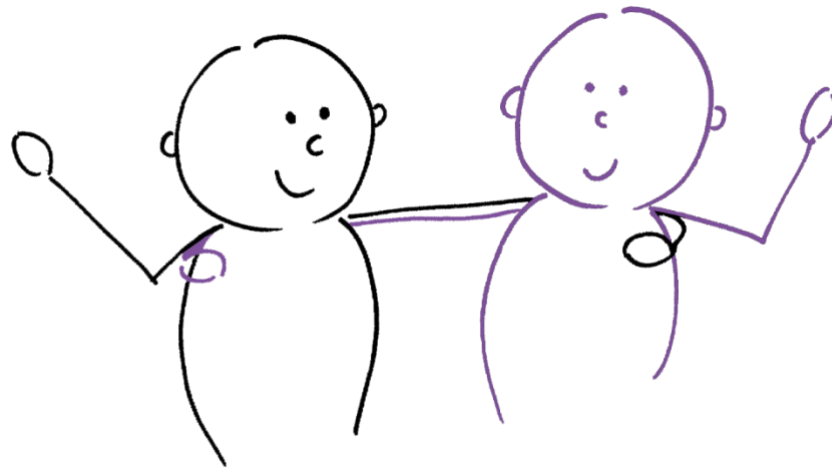
Jet Isarin (projectleider), Freke Bonder (projectleider a.i.), Pien van der Most (www.tekenenbijtos.nl TOSinc), Monique van Aken (Auris), Nynke Fioole-Blom (Auris), Jiska Bonouvrié (Kentalis), Nanja Jacobs (Auris), Sanne Limonard (Kentalis), Manon Overeem (Auris), Machteld Peters (Auris), Marre ter Beek-Rupert (Kentalis), Jérôme Vergne (Kentalis), Yvette Zellerer (Kentalis), Liesbeth van der Zijden.

Teken je TOS: de inhoud

Teken je TOS bestaat uit drie onderdelen:

- **Achtergrondinformatie.** Het eerste deel bevat een inleiding op *Teken je TOS* en theoretische achtergronden.
- **Gebruiksaanwijzing.** Het tweede deel bestaat uit een korte uitleg over de vindbaarheid en het gebruik van de voorbeeldtekeningen en sjablonen.
- **Voorbeeldtekeningen en sjablonen.** Het derde deel bevat voor elk aspect van TOS een voorbeeldtekening met een korte toelichting en tips voor de professional. Dit deel bevat ook lege sjablonen voor elk onderwerp.

Teken je TOS

ACHTERGRONDINFORMATIE

Inhoud

1. Inleiding.....	3
1.1 Aanleiding	3
1.2 Doel en doelgroep.....	3
1.3 Professionals	3
1.4 Inhoud van <i>Teken je TOS</i>	3
1.5 Het ontstaan van de tekeningen.....	4
2. Theoretische achtergronden	4
2.1 TOS-spraaktaal-web.....	4
2.2 Psycho-educatie.....	5
2.3 De toegevoegde waarde van tekeningen bij psycho-educatie TOS	5
3. Literatuur	7

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

In de behandeling van kinderen en jongeren met een taalontwikkelingsstoornis (TOS) en hun omgeving is steeds meer aandacht voor psycho-educatie over TOS. Kennis over de stoornis en bewustwording van de betekenis ervan zijn een voorwaarde voor het leren omgaan met de dagelijkse gevolgen van TOS. In de praktijk blijkt het vaak moeilijk om aan kinderen, jongeren en hun omgeving uit te leggen wat TOS is. Plaatjes kunnen de uitleg ondersteunen. Professionals gebruiken nu vaak zelf getekend materiaal of plaatjes die zijn gevonden op het internet. Het zoeken naar of het zelf maken van afbeeldingen kost veel tijd. Bovendien rust op bestaande afbeeldingen vaak auteursrecht. Daarnaast leidt dit tot een grote diversiteit aan afbeeldingen van wisselende kwaliteit.

1.2 Doel en doelgroep

Teken je TOS is een hulpmiddel bij het geven van psycho-educatie over TOS in het algemeen en over de TOS van dit kind of deze jongere in het bijzonder.

Teken je TOS is gemaakt voor kinderen met TOS van 8 tot 14 jaar en hun omgeving. Doordat de tekeningen naar wens kunnen worden aangepast, kan *Teken je TOS* ook worden gebruikt bij een wat jongere of oudere doelgroep. *Teken je TOS* is geschikt voor kinderen en jongeren die op zichzelf kunnen reflecteren. *Teken je TOS* is met name geschikt voor individuele behandeling of begeleiding, omdat de psycho-educatie kan worden afgestemd op het kind, de jongere of de omgeving.

1.3 Professionals

Teken je TOS kan worden ingezet door professionals die psycho-educatie TOS geven aan kinderen en jongeren met TOS en hun omgeving. Denk hierbij aan logopedisten, leerkrachten, ambulante begeleiders, intern begeleiders, pedagogisch behandelaars, orthopedagogen, psychologen en systeemgericht behandelaars. De professional moet kennis hebben over TOS en ervaring hebben in het geven van psycho-educatie bij TOS. Om gebruik te kunnen maken van de tekeningen is het volgen van een verplichte cursus niet nodig. Wel is het aan te raden om de gebruiksaanwijzing te bestuderen en de instructievideo te bekijken. Het is ook verstandig om voordat je begint met het tekenen een paar keer te oefenen.

1.4 Inhoud van *Teken je TOS*

Teken je TOS bestaat uit drie onderdelen:

- **Achtergrondinformatie.** Dit eerste deel bevat een inleiding op *Teken je TOS* en theoretische achtergronden.
- **Gebruiksaanwijzing.** Het tweede deel bestaat uit een korte uitleg over de vindbaarheid en het gebruik van de voorbeeldtekeningen en sjablonen.

- **Voorbeeldtekeningen en sjablonen.** Het derde deel bevat voor elk aspect van TOS een voorbeeldtekening met een korte toelichting en tips voor de professional. Dit deel bevat ook lege sjablonen voor elk onderwerp.

Het onderdeel 'Voorbeeldtekeningen en sjablonen' begint met de 'start van het gesprek'. Daarbij bespreek je onder andere wat het kind of de jongere met TOS al goed kan. Daarna kun je gaan bespreken wat nog lastig is. Deze onderwerpen zijn onderverdeeld in de volgende categorieën: klanken, woorden, zinnen, verhalen, interactie, innerlijke taal en leren en ontwikkelen. Binnen elke categorie vind je informatie over wat er bij iemand met TOS anders kan gaan (t.o.v. iemand zonder TOS), wat daarvan de gevolgen kunnen zijn en wat daarbij helpend kan zijn. Daarnaast zijn er ook tekeningen van emoties en gedragingen te vinden. Deze tekeningen zijn te gebruiken in verschillende situaties. Voor meer toelichting: lees de gebruiksaanwijzing.

1.5 Het ontstaan van de tekeningen

Teken je TOS is ontwikkeld door een team van onderzoekers, professionals met ervaring in psycho-educatie en een ervaringsdeskundige, ondersteund door deskundigen op het gebied van (visuele) communicatie. De projectgroep is gestart met een inventarisatie van alle kernboodschappen in de voorlichting over TOS. Deze kernboodschappen zijn vervolgens één voor één uitgewerkt waarbij voor elk van de TOS-aspecten besproken is wat er nu precies anders gaat bij iemand met TOS, wat de gevolgen zijn voor het kind of de jongere en wat zou kunnen helpen. Tijdens dit overleg werd meegetekend door Pien van der Most, specialist in ondersteunend tekenen.

De tekeningen pasten we net zo lang aan tot ze voor alle deelnemers klopten met de boodschap die we wilden overdragen. De bestaande tekeningen vormen daarmee het verhaal van de projectgroep. Het is een verhaal waarin heel veel verschillende ervaringen van kinderen en jongeren zijn verwerkt. Omdat elk individu met TOS uniek is, vinden we het belangrijk om het specifieke verhaal van het kind of de jongere te laten ontstaan tijdens het tekenen. De voorbeeldtekeningen zijn een begin, maar als professional maak jij – samen met het kind, de jongere en/of de omgeving – het unieke verhaal van degene met wie je werkt. Pas aan dus, net zo lang tot de afbeelding klopt!

2. Theoretische achtergronden

2.1 TOS-spraaktaal-web

Teken je TOS is gebaseerd op het TOS-spraaktaal-web. Voor alle onderdelen van het spraaktaal-web zijn tekeningen te vinden in *Teken je TOS*. Het oorspronkelijke ontwerp van het spraaktaal-web komt van RADLD (*Raising Awareness of Developmental Language Disorder*). Onderzoekers van Deelkracht maakten een aangepaste Nederlandse versie.

2.2 Psycho-educatie

Het doel van psycho-educatie is voorlichting geven aan een cliënt of leerling (en haar of zijn omgeving) over wat er precies aan de hand is. De professional geeft uitleg over de kenmerken van de stoornis, de gevolgen ervan, de mogelijke oplossingen of hulpmiddelen en wat cliënten, leerlingen en hun omgeving nodig hebben om met de stoornis om te kunnen gaan. Daarnaast leert de professional aan cliënten, leerlingen en hun omgeving hoe zij aan anderen kunnen uitleggen wat er aan de hand is.

2.3 De toegevoegde waarde van tekeningen bij psycho-educatie TOS

Vaak wordt psycho-educatie gegeven met woorden. Bij kinderen en jongeren met TOS ligt dat niet zo voor de hand. Zij hebben juist veel moeite met het begrijpen en produceren van taal. Zij moeten de mogelijkheid krijgen om op hun eigen niveau te communiceren. Alles wat daarbij kan helpen, is meegenomen. Denk aan het inzetten van mimiek, wijzen en gebaren, maar ook aan middelen die communicatie ondersteunen zoals voorwerpen, foto's, pictogrammen en tekeningen (van den Dungen, 2013). Uit onderzoek blijkt dat tekeningen verschillende positieve effecten hebben.

Tekenen zorgt ervoor dat informatie gemakkelijker wordt begrepen.

- In tegenstelling tot gesproken taal zijn tekeningen blijvend. Hierdoor heeft het kind, de jongere of haar of zijn omgeving langer de tijd om de informatie te verwerken.
- Een tekening kan, in tegenstelling tot gesproken of geschreven taal, begrijpelijk zijn voor iemand die de Nederlandse taal onvoldoende beheerst.
- Een tekening kan structuur bieden tijdens het bespreken van een bepaald onderwerp of thema. De tekening kan dienen als uitgangspunt, waaraan nieuwe informatie gekoppeld kan worden.
- Informatie omtrent gezondheid en beperkingen blijkt door patiënten beter begrepen te worden wanneer deze gecombineerd wordt met afbeeldingen (Houts et al., 2006).
- Tekeningen kunnen kinderen helpen bij het leren van vaardigheden zoals perspectief nemen en het begrijpen van gevoelens bij zichzelf en anderen (Wright et al., 2020).
- De tekeningen kunnen worden bewaard en kunnen op een later moment opnieuw bekeken of aangepast worden (Brooks, 2005).

Tekenen heeft een positief effect op het onthouden van informatie.

- Afbeeldingen worden beter onthouden dan woorden. Hiervoor zijn verschillende verklaringen. Van afbeeldingen worden zowel visuele als verbale representaties opgeslagen in de hersenen (Paivio, 1971; Paivio, 1991, in Wammes et al., 2016). Daarnaast lijken tekeningen beter te worden onthouden dan woorden, doordat bij het omzetten van een woord in een tekening de semantische kenmerken van het woord worden opgehaald, er een visueel beeld wordt gemaakt van het item, er handbewegingen worden gemaakt die nodig zijn bij het tekenen en er een afbeelding ontstaat die als geheugensteun kan dienen bij het later oproepen van het woord. Het positieve effect van

tekenen kan verklaard worden vanuit de integratie van semantische, visuele en motorische aspecten in het geheugen (Fernandes et al., 2018; Wammes et al., 2016; Wammes et al., 2017).

- Informatie omtrent gezondheid en beperkingen blijkt door patiënten beter onthouden te worden wanneer het gecombineerd wordt met afbeeldingen dan wanneer alleen geschreven tekst wordt gebruikt (Houts et al., 2006).
- Het tekenen van ervaren gebeurtenissen zorgt ervoor dat kinderen meer herinneringen aan die gebeurtenis ophalen dan wanneer zij alleen over die gebeurtenis praten (Barlow et al., 2011; Butler et al., 1995; Gross et al., 2009).

Tekenen verbetert de aandacht.

- De aandacht van patiënten verbetert wanneer de professional gesproken of geschreven informatie omtrent gezondheid en beperkingen combineert met afbeeldingen (Houts et al., 2006).
- Doordat een tekening blijvend is, kan de professional de aandacht van het kind terugbrengen naar de tekening en vanuit daar verder het gesprek aangaan (Barlow et al., 2011).

Tekenen zorgt voor plezier.

- Kinderen ervaren tekenen als een plezierige en veilige activiteit. Als de professional vragen stelt over de tekening kunnen kinderen gemakkelijker reageren dan wanneer ze directe vragen moeten beantwoorden (Barlow et al., 2011).
- Tekenen wordt als ontspannen ervaren en kan een gevoel van plezier oproepen (Kaimal, et al., 2017).

Tekenen bevordert de expressieve taal.

- Onderzoek van Wright en collega's (2020) suggereert dat het bespreken van persoonlijke tekeningen bij kinderen met een autismespectrumstoornis (ASS) helpend kan zijn bij het formuleren van langere uitingen. Daarnaast bleken kinderen met ASS een grotere lexicale diversiteit te gebruiken terwijl ze tekenden dan bij de uitleg van hun tekening naderhand.

Tekenen helpt bij het overbrengen van gedachten en gevoelens.

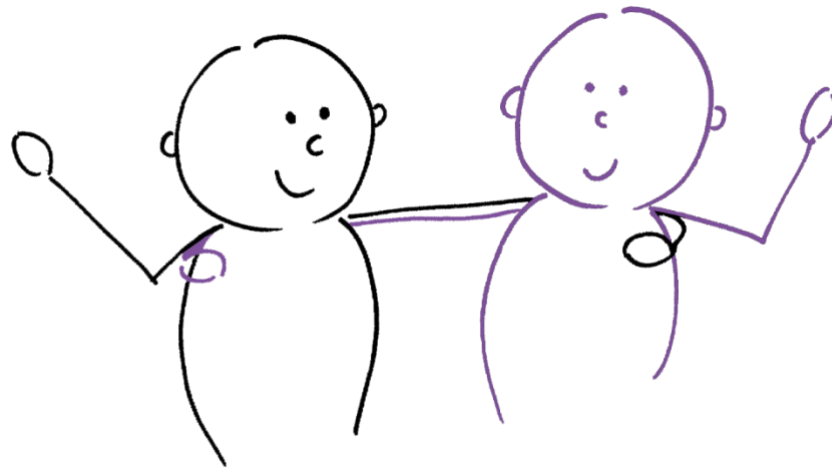
- Tekeningen kunnen kinderen helpen om te communiceren over wat ze denken of hoe ze zich voelen (Brooks, 2005; Holliday et al., 2009).

3. Literatuur

- Barlow, C. M., Jolley, R. P., & Hallam, J. L. (2011). Drawing as memory aids: Optimising the drawing method to facilitate young children's recall. *Applied Cognitive Psychology, 25*, 480-487. Opgehaald van <https://doi.org/10.1002/acp.1716>
- Brooks, M. (2005). Drawing as a unique mental development tool for young children: Interpersonal and intrapersonal dialogues. *Contemporary Issues in Early Childhood, 6*(1), 80-91. Opgehaald van <https://doi.org/10.2304/ciec.2005.6.1.11>
- Butler, S., Gross, J., & Hayne, H. (1995). The effect of drawing on memory performance in young children. *Developmental Psychology, 31*(4), 597-608. Opgehaald van <https://doi.org/10.1037/0012-1649.31.4.597>
- Fernandes, M. A., Wammes, J. D., & Meade, M. E. (2018). The surprisingly powerful influence of drawing on memory. *Current Directions in Psychological Science, 27*(5), 1-7. Opgehaald van <https://doi.org/10.1177/0963721418755385>
- Gross, J., Hayne, H., & Drury, T. (2009). Drawing facilitates children's reports of factual and narrative information: Implications for educational contexts. *Applied Cognitive Psychology, 23*, 953-971. Opgehaald van <https://doi.org/10.1002/acp.1518>
- Holliday, E. L., Harrison, L. J., & McLeod, S. (2009). Listening to children with communication impairment talking through their drawings. *Journal of early childhood research, 7*(3), 244-263. Opgehaald van <https://doi.org/10.1177/1476718X09336969>
- Houts, P. S., Doak, C. C., Doak, L. G., & Loscalzo, M. J. (2006). The role of pictures in improving health communication: A review of research on attention, comprehension, recall, and adherence. *Patient Education and Counseling, 61*(2), 173-190. Opgehaald van <https://doi.org/10.1016/j.pec.2005.05.004>
- Kaimal, G., Ayaz, H., Herres, J., Dieterich-Hartwell, R., Makwana, B., Kaiser, D. H., & Nasser, J. A. (2017). Functional near-infrared spectroscopy assessment of reward perception based on visual self-expression: Coloring, doodling, and free drawing. *The Arts in Psychotherapy, 55*, 85-92. Opgehaald van <https://doi.org/10.1016/j.aip.2017.05.004>
- van den Dungen, L. (2013). *Taaltherapie voor kinderen met taalontwikkelingsstoornissen: verantwoording van behandeldoelen tot & behandel suggesties voor kinderen met een taalniveau van 0 tot 6 jaar*. Bussum: Coutinho.
- Wammes, J. D., Meade, M. E., & Fernandes, M. A. (2016). The drawing effect: Evidence for reliable and robust memory benefits in free recall. *Quarterly Journal of Experimental Psychology, 1-25*. Opgehaald van <https://doi.org/10.1080/17470218.2015.1094494>

- Wammes, J. D., Meade, M. E., & Fernandes, M. A. (2017). Learning terms and definitions: Drawing and the role of elaborative encoding. *Acta Psychologica, 179*, 104-113. Opgehaald van <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2017.07.008>
- Wright, B. M., Benigno, J. P., Boster, J. B., McCarthy, J. W., & Coolohan, B. K. (2020). "Tell me about your picture": using drawings to support expressive language in children with autism spectrum disorder. *Communication Disorders Quarterly, 42*(1), 3-11. Opgehaald van <https://doi.org/10.1177/1525740119868440>

Teken je TOS

GEBRUIKSAANWIJZING

Inhoud

1. Voor wie	3
2. Zo werkt het	4
2.1 Interactieve inhoudsopgave	4
2.2 Bereid het gesprek voor	4
2.3 Sjablonen	4
2.4 Teken tijdens het gesprek	4
2.5 Maatwerk	4
2.6 Opbouw: vaste elementen	5
2.7 Teksten in eenvoudig Nederlands	5
2.8 Symbolen	6
2.9 Emoties en gedrag	7

1. Voor wie

Teken je TOS is bedoeld voor logopedisten, ambulante begeleiders, leerkrachten en anderen... ..die nu **al psycho-educatie over TOS geven** aan kinderen of jongeren en hun ouders,
EN
...die hun verhaal **visueel** willen **ondersteunen**.

Teken je TOS is GEEN handleiding voor het geven van psycho-educatie¹. *Teken je TOS* is ook GEEN cursus om Ondersteunend Tekenen bij TOS (TOSinc) te leren.

¹ Kijk daarvoor bijvoorbeeld op: Psycho-educatie bij kinderen met TOS; Psycho-educatie TOS voor het so en sbo; Spraaktaal Kids.

2. Zo werkt het

2.1 Interactieve inhoudsopgave

Na deze gebruiksaanwijzing vind je een inhoudsopgave met alle aspecten die moeilijk kunnen zijn voor iemand met TOS. Door op één van de onderdelen te klikken, spring je naar de voorbeeldtekeningen en informatie over dát aspect van TOS. Klik in de groene tekstbalk onderaan de pagina op 'Tekenen je TOS' om terug te gaan naar de inhoudsopgave.

2.2 Bereid het gesprek voor

Bekijk eerst de instructievideo. Dan ga je aan de slag. Vooraf kies je welk aspect van TOS je wil bespreken. Je bekijkt de voorbeeldtekeningen, leest de toelichting en kunt dan een leeg sjabloon uitprinten. Kies voor A4- of A3-formaat en selecteer de liggende afdrukstand.

2.3 Sjablonen

Bij elk aspect van TOS hoort een sjabloon. In het sjabloon staat al wat er anders gaat bij iemand met TOS. Deze tekeningen zijn grijs, zodat je deze makkelijk kan overtrekken. De gevolgen voor het kind of de jongere met wie je werkt, teken je er zelf bij, net als de dingen die het kind of de jongere kunnen helpen. Er is ook een sjabloon voor 'Dit gaat al goed'. Hierin teken je kwaliteiten of een aspect van TOS dat voor het kind of de jongere niet meer lastig is.

2.4 Tekenen tijdens het gesprek

Tijdens het gesprek teken je (delen van de) voorbeeldtekeningen na. De voorbeeldtekeningen zijn met opzet eenvoudig gehouden, zodat het makkelijk is om ze na te tekenen.

Het is niet de bedoeling dat de voorbeeldtekeningen uit *Tekenen je TOS* geprint aan het kind worden meegegeven! Het sjabloon dat jullie samen hebben gemaakt, mag wél mee naar huis worden genomen.

De tekeningen die je samen met het kind of de jongere maakt, kun je gebruiken als praatplaat. Maar je kunt er ook een poster, boekje, paspoort of IK-boek mee maken. De tekeningen kunnen meegroeien met het kind of de jongere. Als je psycho-educatie geeft aan een jong kind begin je eenvoudig, maar als het kind ouder wordt, kun je elementen toevoegen of verwijderen.

2.5 Maatwerk

De voorbeeldtekeningen zijn een basis die je aanpast aan de situatie van het kind of de jongere. Het is belangrijk dat zij zichzelf in de tekening herkennen! Dat bereik je bijvoorbeeld door:

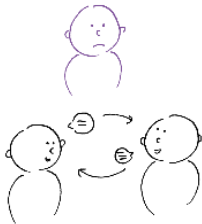

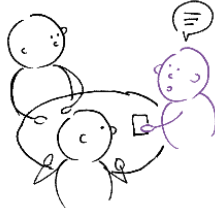
- het uiterlijk van het poppetje aan te passen (haar, bril, sproeten, trui).

- gevolgen te tekenen die *dit* kind of *deze* jongere aan den lijve ervaart.
- een voorbeeldsituatie te kiezen die het kind of de jongere net heeft meegemaakt.

Sluit in het gesprek aan bij concrete ervaringen van het kind of de jongere en probeer die in de tekening te verwerken. Check regelmatig of het plaatje klopt. Vraag: ervaar jij het zo of misschien toch een beetje anders? Nodig het kind of de jongere uit om zelf mee te tekenen.

2.6 Opbouw: vaste elementen

Alle aspecten van TOS worden op dezelfde manier behandeld. Op de eerste bladzijde zie je hoe iets gaat bij mensen zonder TOS. Op de bladzijde erna kun je in de eerste kolom zien wat er anders gaat bij iemand met TOS. In de tweede kolom staat welke gevolgen dit kan hebben. De laatste kolom laat zien wat iemand met TOS zelf kan doen om de situatie te verbeteren. Soms staat deze informatie op een volgende pagina.

Dit gaat anders	Dit zijn de gevolgen	Dit kan helpen
<i>Voorbeeld</i>		
		
Je vindt het moeilijk om de beurt te nemen	Je zegt maar niets.	Gebruik een beurtpoppetje.

Het poppetje zonder TOS is zwart en staat meestal links. Het poppetje met TOS is paars en staat meestal rechts. Probeer zelf ook dit verschil steeds op dezelfde manier te maken.

2.7 Teksten in eenvoudig Nederlands

Bij de plaatjes staan ook teksten in eenvoudig Nederlands. Neem deze teksten over in je eigen tekening. De teksten helpen het kind of de jongere om het verhaal ook weer aan anderen te vertellen. Onder de plaatjes staat steeds de hoofdboodschap die je wil overdragen.

Het hele verhaal is natuurlijk uitvoeriger, maar dat schrijf je niet helemaal op. Na de pagina's met de plaatjes staat wel meer uitleg die je kunt gebruiken in je verhaal.

2.8 Symbolen

In de tekeningen worden een aantal vaste symbolen gebruikt:

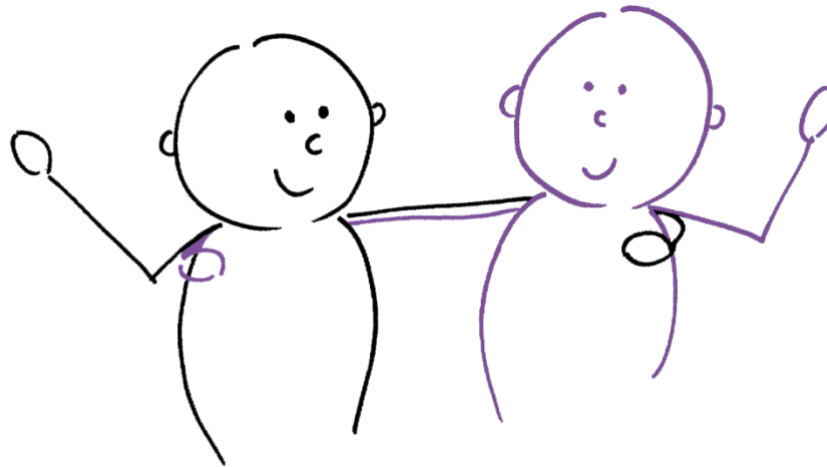
	<p>Klanken: rechtopstaande rechthoekjes van elkaar gescheiden door een stippellijn</p>
	<p>Woorden: liggende rechthoekjes</p>
	<p>Zinnen: reeks rechthoekjes verbonden door een streepje</p>
	<p>Verhalen</p>
	<p>Interactie</p>
	<p>Gesproken taal: tekstballon</p>
	<p>Innerlijke taal: tekstwolk</p>

	Niet begrepen: vraagteken
	Wel begrepen: lampje
	Spreken of begrijpen gaat makkelijk: gladde lijn
	Spreken of begrijpen gaat lastig: kronkellijn

2.9 Emoties en gedrag

De gevolgen van TOS zijn vaak niet leuk. Dit kan leiden tot verdriet of boosheid. Een kind of jongere kan dingen gaan vermijden, of bijvoorbeeld de clown gaan uithangen. Emoties en daarbij horende gedragingen zouden eigenlijk bij alle aspecten van TOS onderdeel van het gesprek moeten zijn. Maar omdat de emoties en gedragingen per kind verschillen, en ze eigenlijk overal terugkomen, zijn de verschillende emoties en gedragingen opgenomen in twee aparte hoofdstukken. Als professional kun je samen met het kind of de jongere naar al die emoties en gedragingen kijken en bespreken: wat voel jij, hoe gedraag jij je in zo'n situatie? Die betreffende emotie of gedraging kan worden overgenomen in het sjabloon.

Teken je TOS

VOORBEELDTEKENINGEN EN SJABLONEN

INHOUDSOPGAVE

START VAN HET GESPREK

Dit ben ik en dit kan ik goed
Dit is TOS
Onderwijs en begeleiding

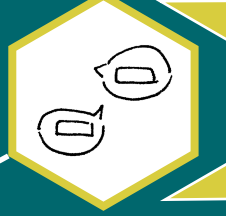

KLANKEN

Klanken verstaan
Klanken maken

LEREN & ONTWIKKELEN

Auditieve verwerking
Aandacht
Taal begrijpen
Taal onthouden

WOORDEN

Woorden uitspreken
Woordenschat
Woordvinding

INNERLIJKE TAAL

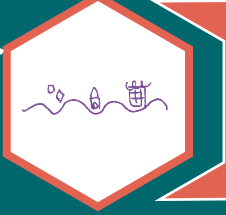
Executief functioneren (EF)
Plannen & organiseren
Zelfsturing: jezelf aanzetten & tegenhouden
Theory of Mind (ToM):
Omgaan met gemoedstoestanden (zelf en ander)

ZINNEN

Begrijpen van lange zinnen
Verbuigen en vervoegen
Woordvolgorde
Figuurlijk taalgebruik

EMOTIES

VERHALEN

Verhalen begrijpen
Verhalen vertellen
Hoofd- en bijzaken onderscheiden
Verbanden leggen

GEDRAG

INTERACTIE

Omgaan met vragen: antwoorden & vragen stellen
Sociale afspraken: oogcontact, groeten
Gesprek voeren & afstemmen
Beurt wisselen

Dit ben ik

Dit ben ik

krullen

pet

beugel

bril

gehoor-
apparaat

strik

shirt

Dit ben ik

Tips voor professionals

Personaliseer eerst het kind of de jongere met TOS. Daarna kun je de voorbeelden ook gebruiken om familieleden of andere betrokkenen te tekenen.

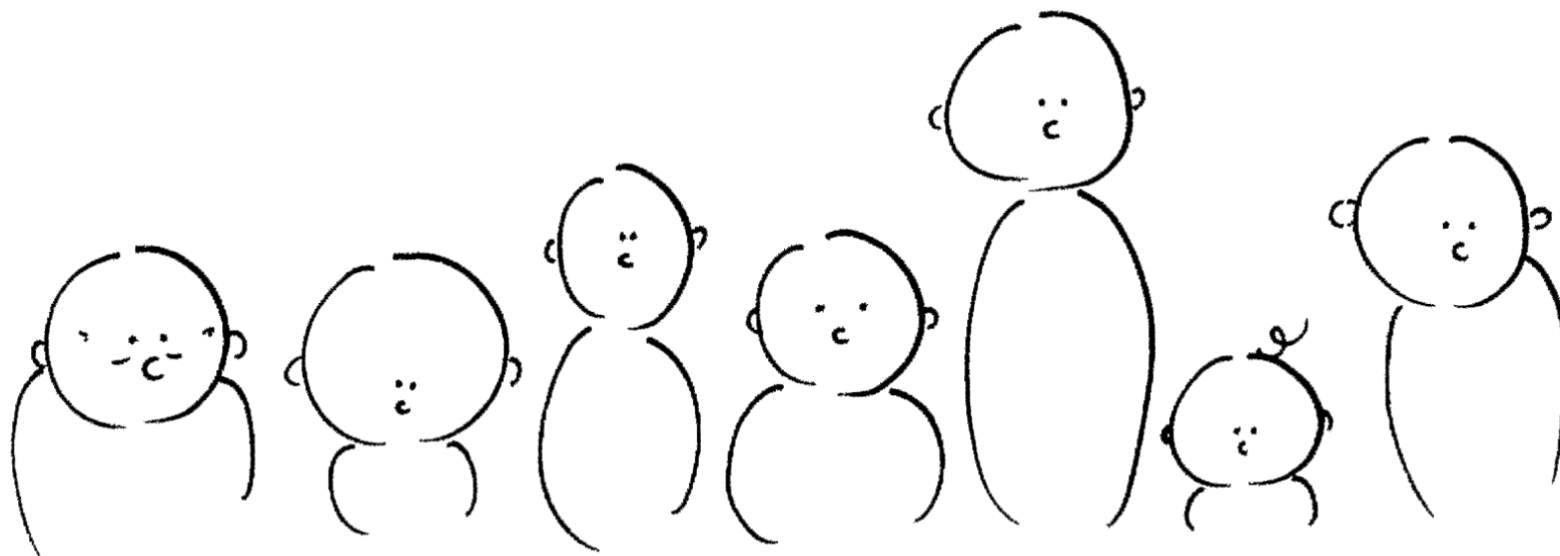
Je kunt tijdens het tekenen een link leggen met een familielid dat mogelijk ook taalproblemen heeft.

Je kunt bespreken (en tekenen) wie allemaal de informatie over TOS moeten krijgen.

Dit ben ik

Iedere TOS is anders

Dit ben ik

Uitleg

Iedereen is anders. Dat is ook zo voor mensen met TOS. De één heeft meer last van TOS dan de ander. De één vindt dit moeilijk, de ander dat.
Dit verhaal gaat over jou en jouw TOS.

Dit ben ik

Dit kan ik goed

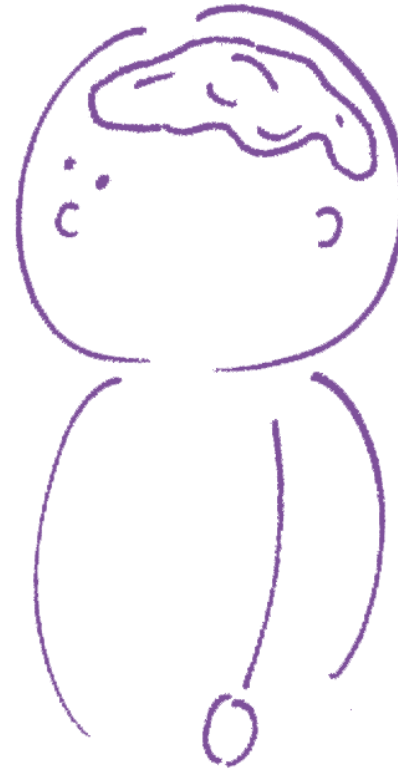
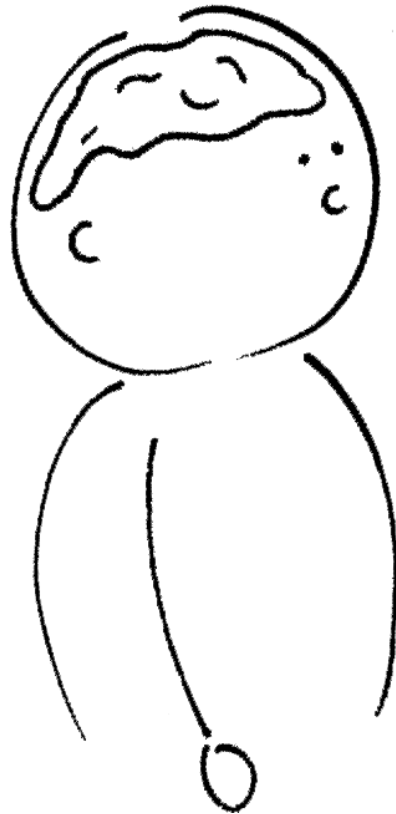
Dit ben ik

Uitleg	Iedereen heeft kwaliteiten: dingen die je goed kan.
Tips voor professionals	Bij psycho-educatie over TOS gaat het natuurlijk veel over de dingen die iemand met TOS minder goed kan dan iemand zonder TOS. Daarom is het belangrijk om ook aandacht te besteden aan kwaliteiten. TOS is maar één van de aspecten van het kind of de jongere.

Dit is TOS

Jouw hersenen werken anders

Dit is TOS

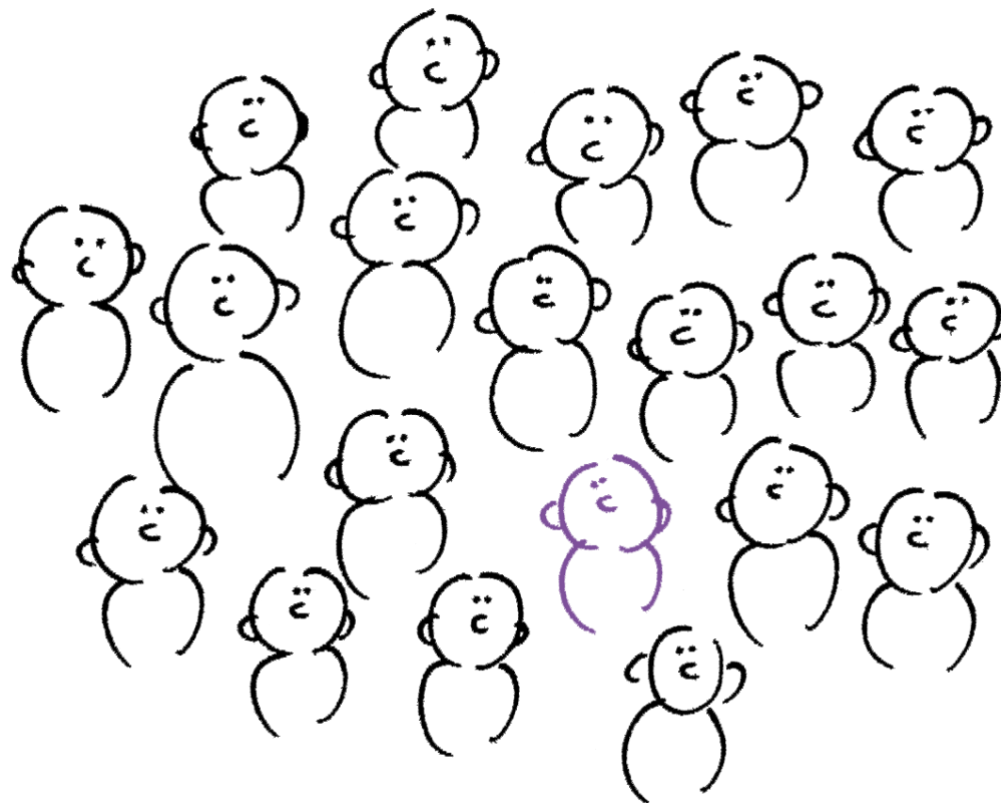
Uitleg

Aan de buitenkant zie je geen verschil tussen iemand zonder TOS en iemand met TOS.
Maar in de hersenen werkt het anders.
Als je TOS hebt, leer je taal minder snel en minder makkelijk dan leeftijdsgenootjes.
Je kunt er niets aan doen. Je wordt ermee geboren.

Dit is TOS

Zo vaak komt het voor

Eén van 20

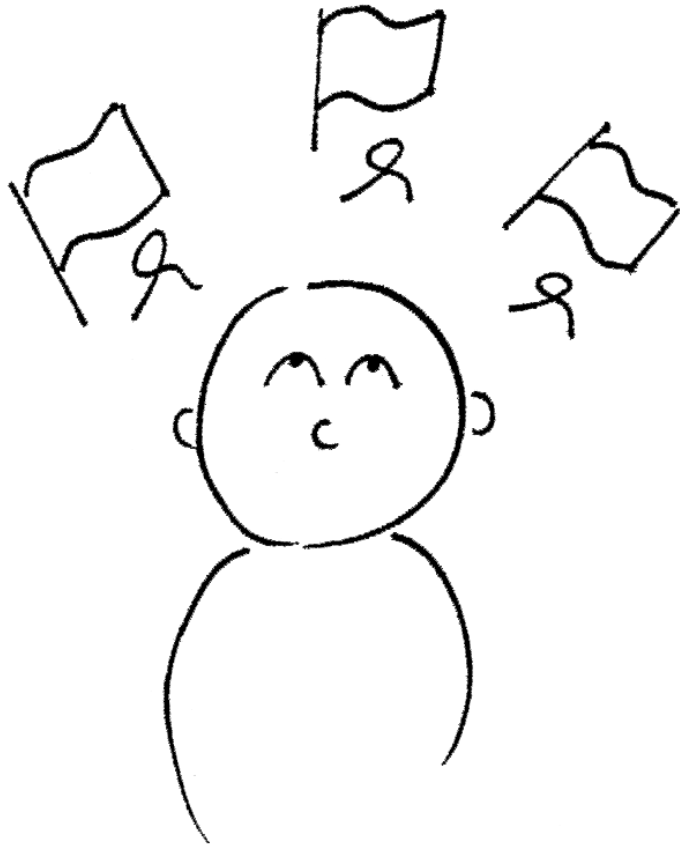
Dit is TOS

Uitleg	Ongeveer 5% van de kinderen heeft TOS. Dat betekent: in een groep van 20 kinderen heeft (gemiddeld) één kind TOS.
Tips voor professionals	Deze informatie is vooral bedoeld om duidelijk te maken dat het kind of de jongere niet de enige is met TOS. Zit het kind of de jongere op een cluster-2 school? Daar zitten natuurlijk veel meer leerlingen met TOS. Deze tekening is dan niet duidelijk. Vraag dan bijvoorbeeld hoeveel kinderen of jongeren er in de (sport)club van het kind of de jongere zitten en teken daar de kinderen of jongeren met TOS in.

Dit is TOS

Meertalige kinderen of jongeren kunnen ook TOS hebben

Dit is TOS

Uitleg	Meertaligheid is nooit de oorzaak van TOS. Heb je geen problemen in je moedertaal? Dan heb je geen TOS. Dan heb je gewoon moeite met het leren van Nederlands. Met TOS heb je moeite met alle talen die je spreekt.
Tips voor professionals	Teken voor alle talen die het kind of de jongere spreekt de bijbehorende vlag of schrijf de naam van de taal in de vlag.

Dit is TOS

TOS gaat niet over

baby

peuter

kleuter

tiener

volwassene

Dit is TOS

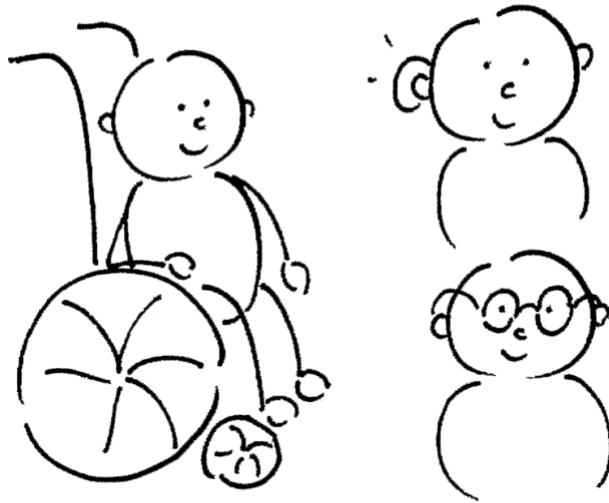
Uitleg

Met TOS word je geboren. TOS gaat ook niet over. Je kunt er je hele leven last van hebben. In de ene fase heb je er meer last van dan in de andere fase. Je kunt er wel mee leren leven.

Dit is TOS

TOS is onzichtbaar

zichtbaar
=
duidelijk

onzichtbaar
=
onduidelijk

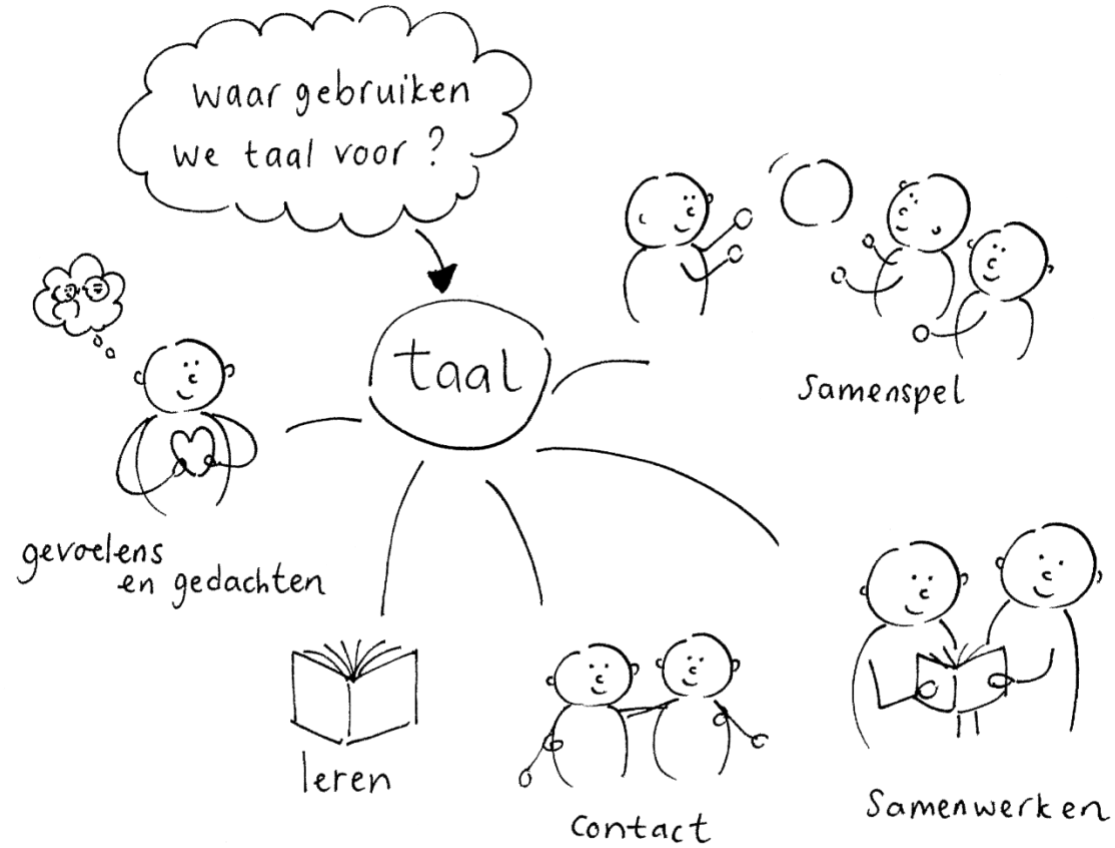
Dit is TOS

Uitleg	Als je in een rolstoel zit, begrijpt iedereen dat je niet kan lopen. Iemand met een bril kan niet zo goed zien. Als je een hoortoestel hebt, begrijpt iedereen dat je niet zo goed hoort. Maar niemand kan zien dat je TOS hebt. TOS is onzichtbaar. Dat is soms lastig.
Tips voor professionals	Vraag of het kind of de jongere ervaart dat dit lastig is en zo ja en in welke situatie.

Dit is TOS

Bij veel dingen heb je taal nodig

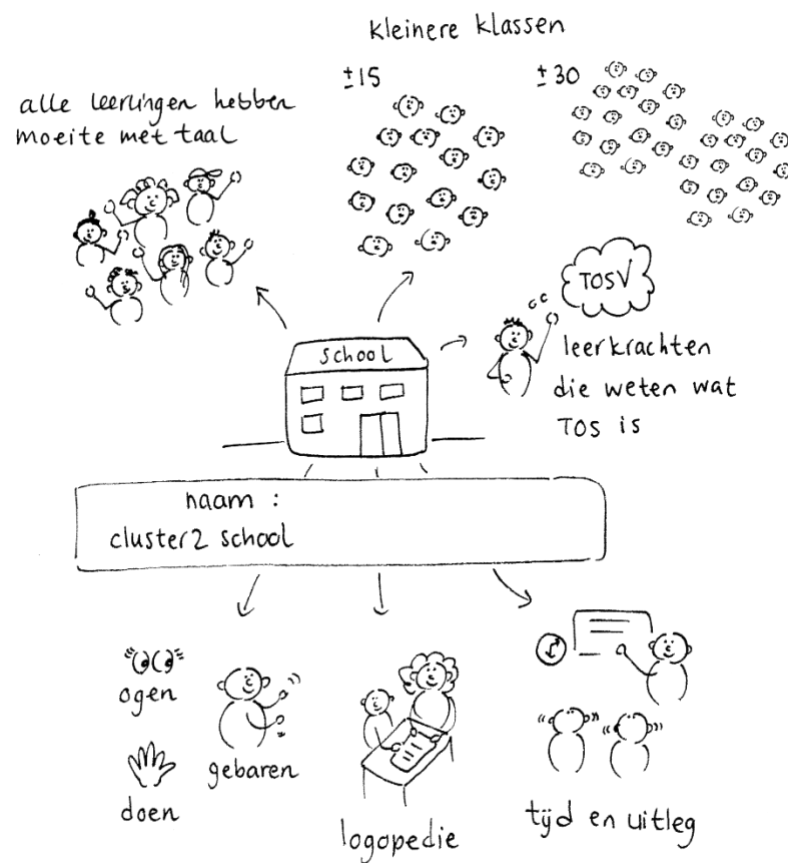
Dit is TOS

Uitleg	We gebruiken taal bij heel veel verschillende dingen. Bij al die dingen kun je dus last hebben van TOS.
Tips voor professionals	Probeer samen met het kind of de jongere een overzicht te maken van dingen waarvoor je taal gebruikt. Vul eventueel aan uit het bovenstaande overzicht.

Onderwijs en begeleiding

Speciale school

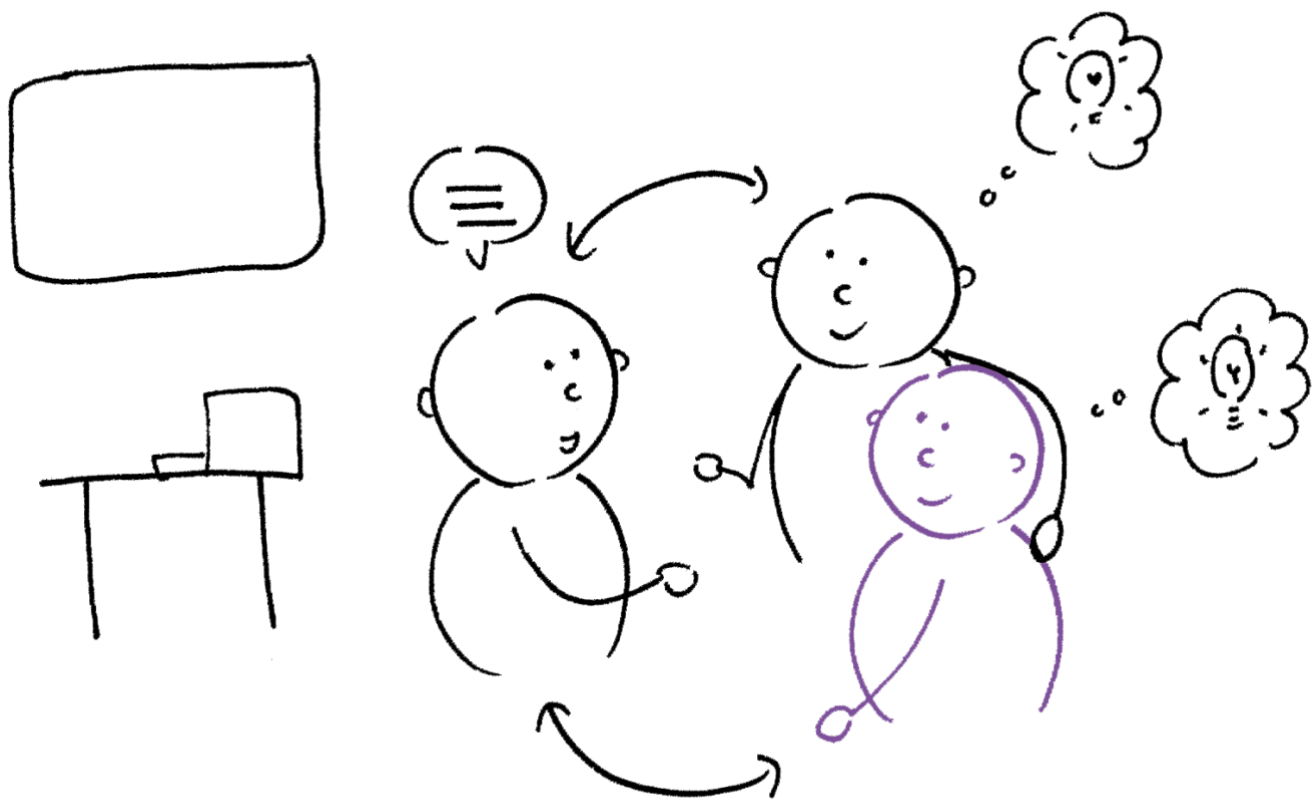
Onderwijs en begeleiding

Uitleg	<p>Jij zit op een speciale school. Op deze school zitten leerlingen die allemaal moeite hebben met taal.</p> <p>Zo'n school heeft veel voordelen:</p> <ul style="list-style-type: none">-Er zitten minder leerlingen in één klas. Je krijgt dus meer aandacht.-De leerkrachten weten wat TOS is.-De leerkrachten gebruiken ook gebaren of plaatjes om dingen uit te leggen.-De leerkracht geeft meer uitleg, zodat je het beter kunt begrijpen.-Je krijgt logopedie op school.
Tips voor de professional	<p>De uitleg hoeft alleen gegeven te worden aan leerlingen die in het speciaal onderwijs zitten. Vandaar de stelling: jij zit op een speciale school.</p> <p>Voor ouders of oudere leerlingen kun je misschien de term cluster-2 school gebruiken. Sommige kinderen of jongeren met TOS vragen zich af of ze dom zijn omdat ze op het speciaal onderwijs zitten. Benadruk dat iedereen waardevol is zoals die is (zie hier), Leg uit: jouw hersenen werken anders (zie hier). Vervolgens kun je de overstap maken naar het onderdeel leren en ontwikkelen (zie hier). Daarin wordt uitgelegd wat er anders gaat en waarom leren en onthouden lastiger is.</p>

Onderwijs en begeleiding

Hulp voor jou en de leerkracht

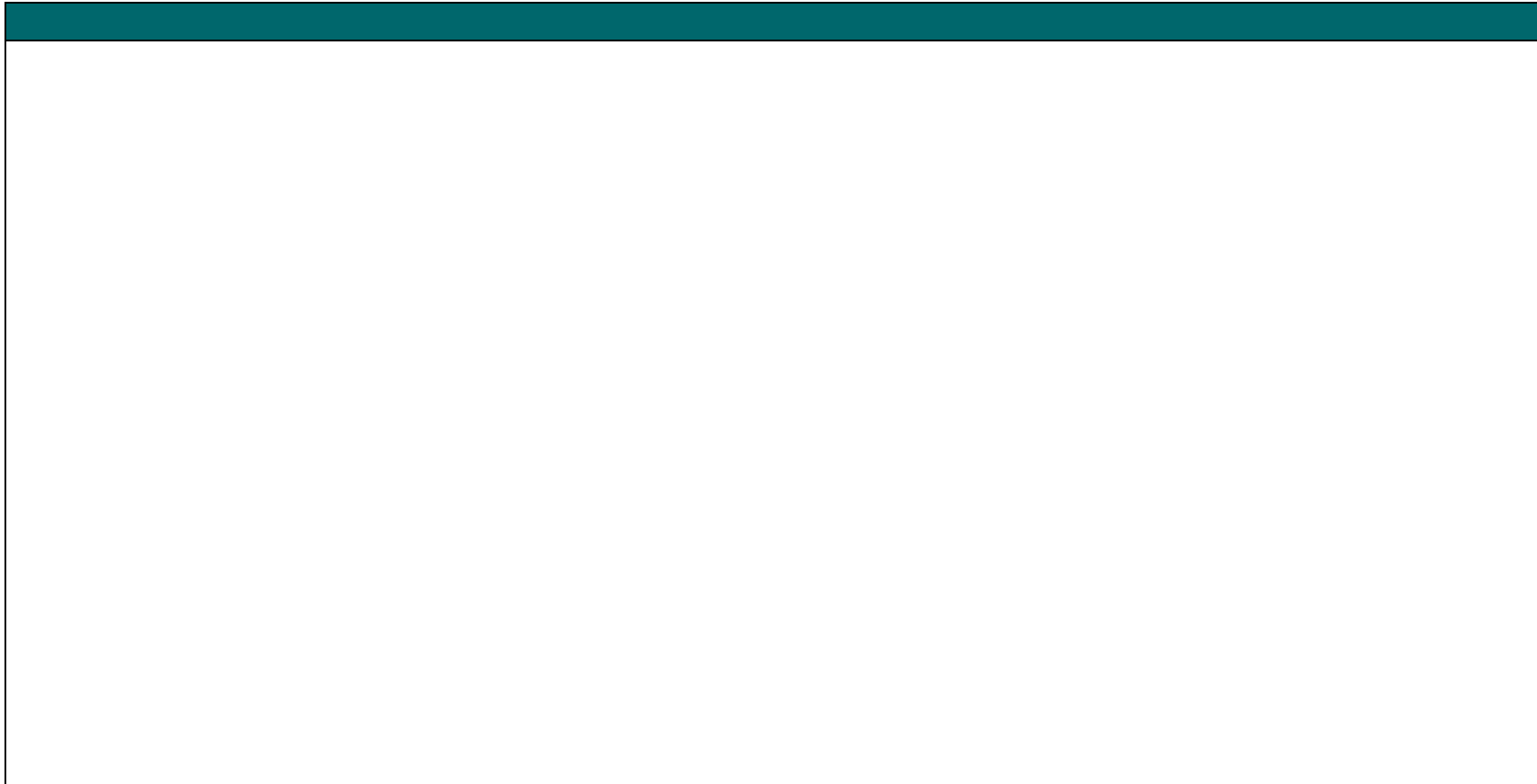

Onderwijs en begeleiding

Uitleg	Bij jou op school komt iemand die jou en je leerkracht helpt. Dit is iemand die veel weet over kinderen en jongeren met TOS.
Tips voor de professional	<p>Deze informatie is bedoeld voor leerlingen die op een reguliere school zitten met een ondersteuningsarrangement.</p> <p>In de uitleg staat nu 'iemand'. Gebruik hier de naam van de begeleider, dan is direct duidelijk wie bedoeld wordt.</p> <p>Bij oudere leerlingen en ouders kun je eventueel de term ambulante begeleider (AB'er) gebruiken.</p> <p>Sommige kinderen of jongeren met TOS vragen zich af of ze dom zijn omdat ze ambulante begeleiding krijgen. Benadruk dat iedereen waardevol is zoals die is (zie hier), Leg uit: jouw hersenen werken anders (zie hier). Vervolgens kun je de overstap maken naar het onderdeel leren en ontwikkelen (zie hier). Daarin wordt uitgelegd wat er anders gaat en waarom leren en onthouden lastiger is.</p>

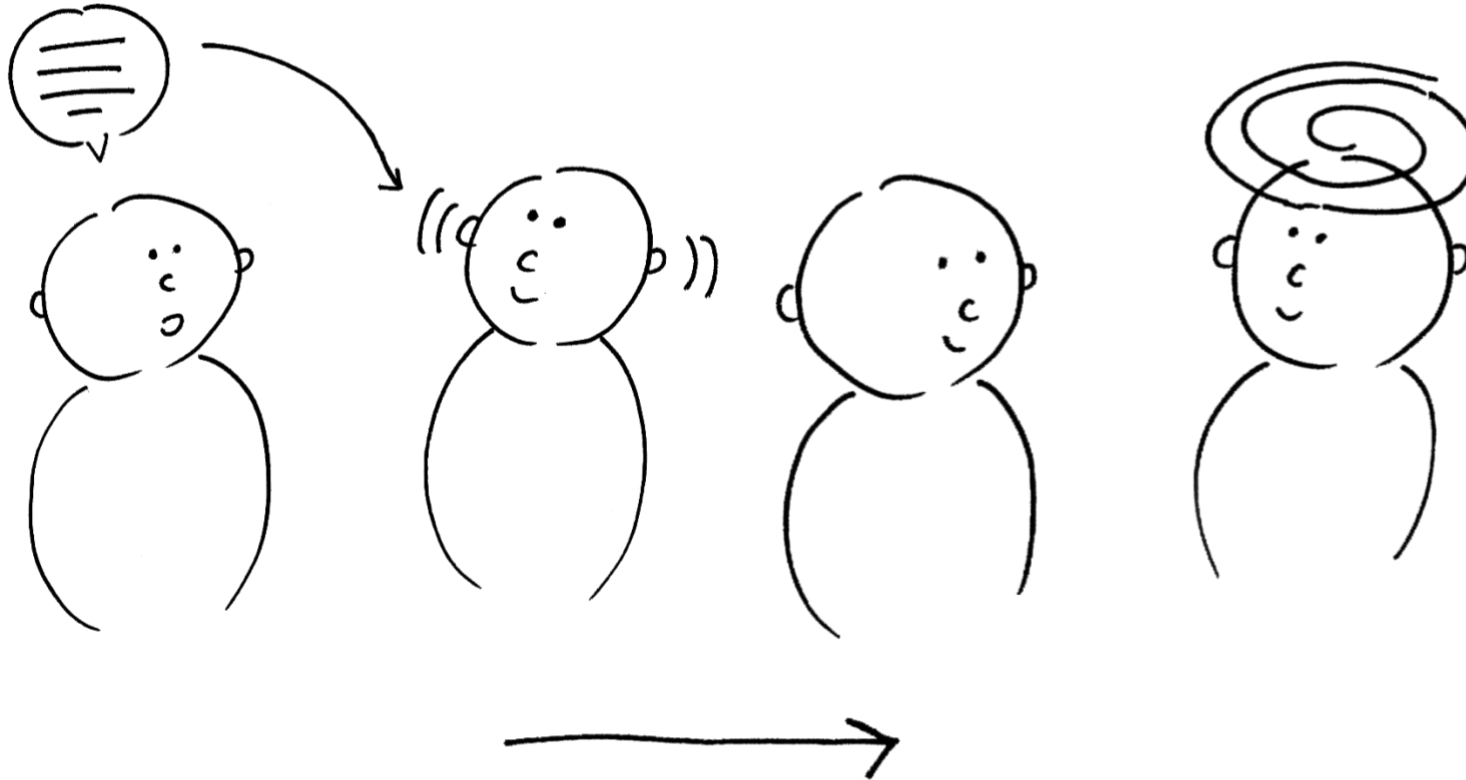

Dit gaat al goed

Auditieve verwerking

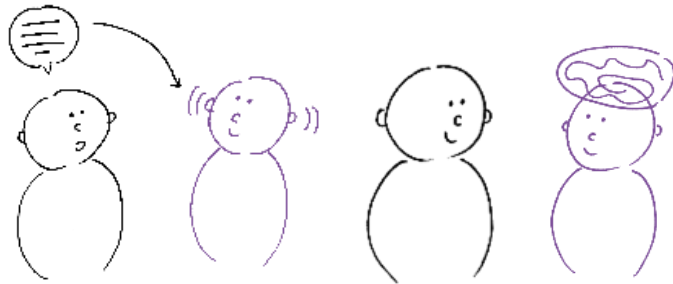
zonder TOS

Bij iemand zonder TOS kunnen de hersenen de woorden en zinnen goed verwerken.

Auditieve verwerking 1

Dit gaat anders met TOS

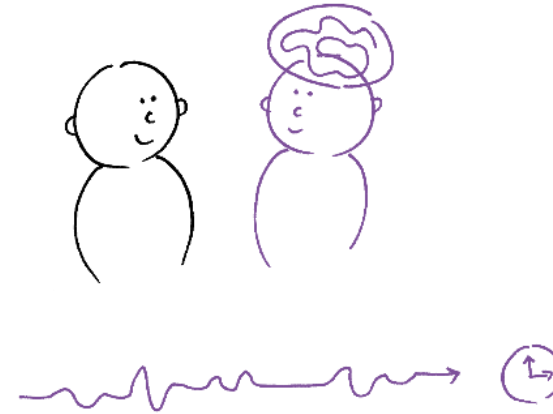

moeite met informatie verwerken

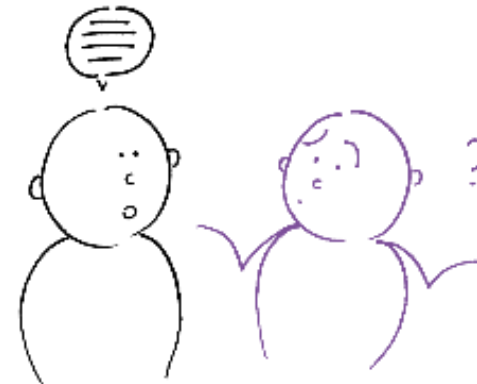

een lange, kronkelige lijn

Dit zijn de gevolgen

begrijpen kost tijd

je begrijpt het niet

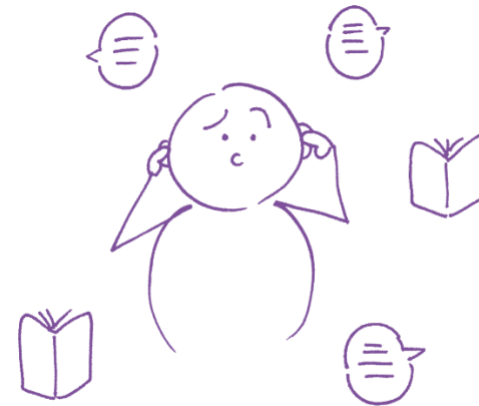

Auditieve verwerking 2

Dit kan je helpen

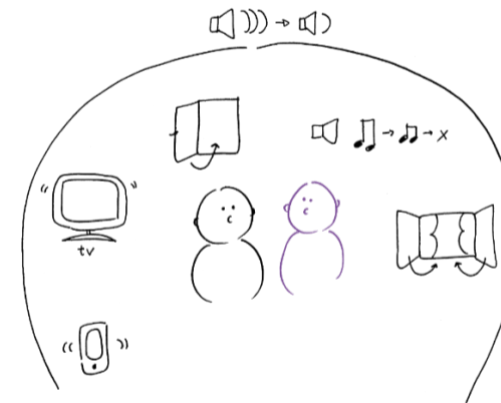
zeg: ik denk na

zeg: nu even geen taal!

vragen om herhaling

minder geluid

Auditieve verwerking

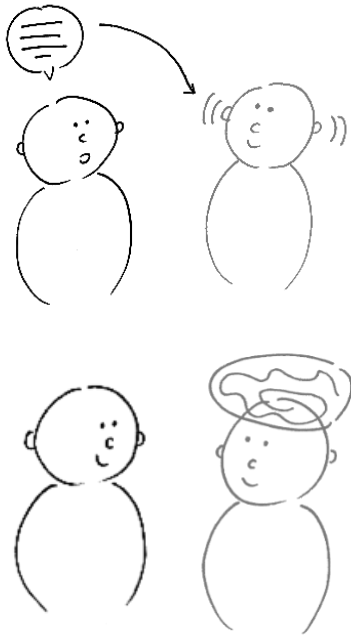
Uitleg	<p>Iemand zegt wat. Het geluid komt aan bij je oren. Dan gaan je hersenen de woorden en zinnen verwerken: wat wordt er gezegd?</p> <p>Bij iemand zonder TOS kunnen de hersenen de woorden en zinnen goed verwerken (<i>de rechte lijn</i>).</p> <p>Als je TOS hebt is het moeilijker om woorden en zinnen te verwerken. (<i>de kronkellijn</i>)</p> <p>Daardoor ...</p> <ul style="list-style-type: none">... kost het meer tijd om te begrijpen wat iemand zegt.... begrijp je soms niet goed wat iemand zegt.... gaat reageren niet zo makkelijk. Bijvoorbeeld antwoord geven op een vraag. <p>Je kunt dan ...</p> <ul style="list-style-type: none">... zeggen dat je aan het nadenken bent.... vragen om herhaling.... zeggen dat je nu even geen taal wilt.... zorgen voor minder geluid om je heen.
Tips voor de professional	<p>Bepaal samen met het kind of de jongere hoe de lijn van het geluid eruit moet zien. TV en radio uitzetten of een raam dicht doen, kan veel schelen in het geluid. Kijk voor meer tips in het 'Vollehoofdenboek'. Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Auditieve verwerking

Bij iemand zonder TOS kunnen de hersenen de woorden en zinnen goed verwerken.

Dit gaat anders met TOS

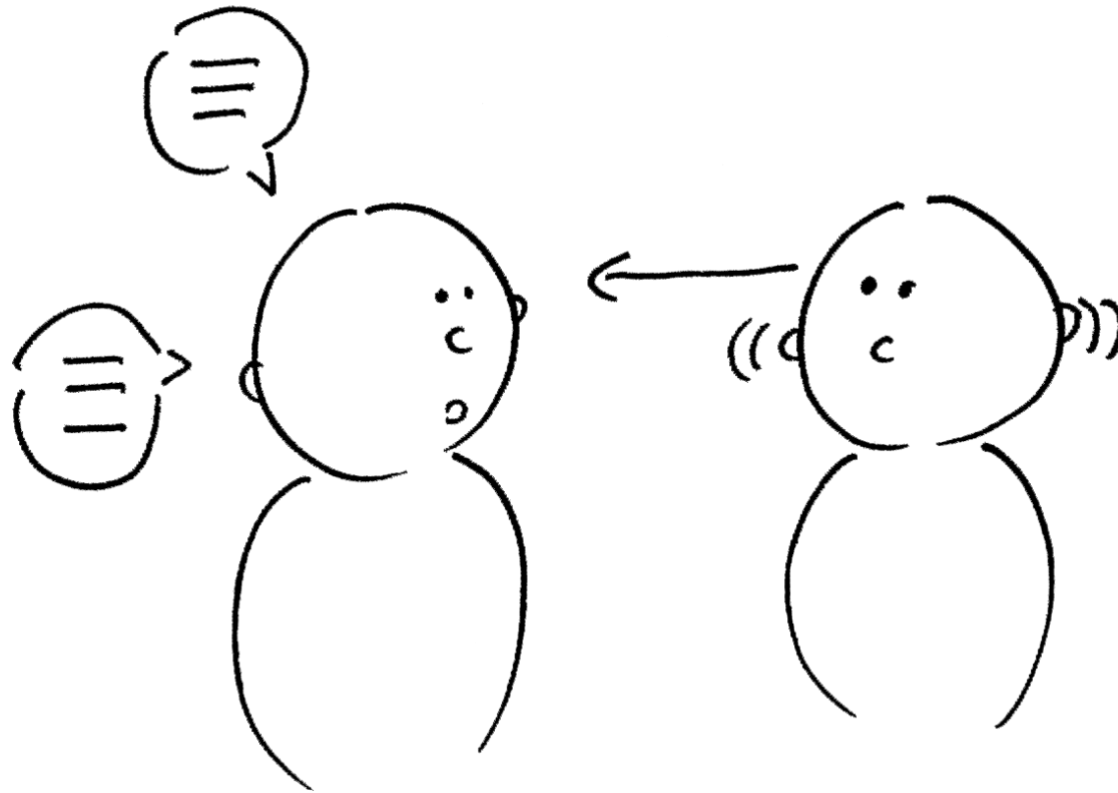

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Aandacht

zonder TOS

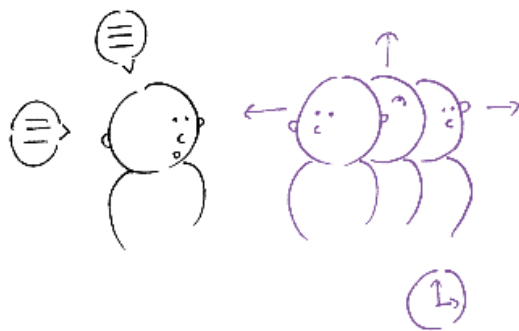

Iemand zonder TOS kan met aandacht luisteren.

Aandacht 1

Dit gaat anders met TOS

Je bent snel afgeleid.

Dit zijn de gevolgen

Je droomt weg.

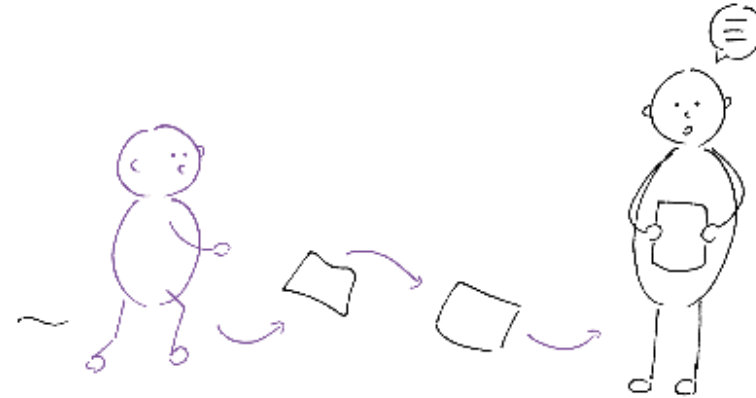

Aandacht 2

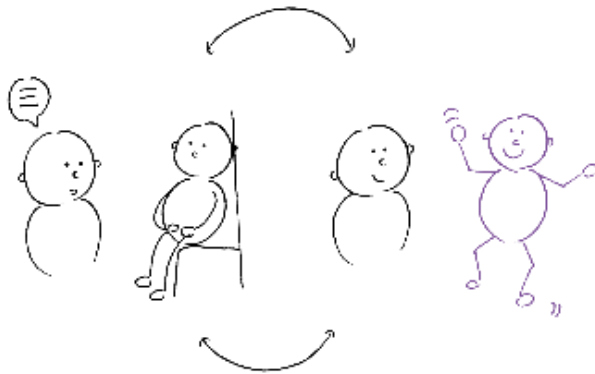
Dit kan je helpen

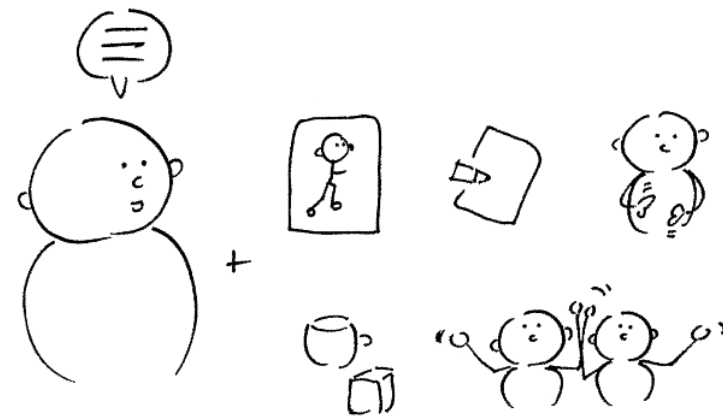
iets vasthouden

bewegend leren

zitten en bewegen

visuele ondersteuning

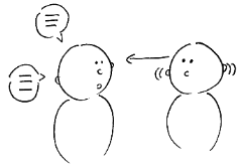

Aandacht

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS kan met aandacht luisteren.</p> <p>Als je TOS hebt ben je snel afgeleid als je dingen hoort of ziet.</p> <p>Daardoor droom je weg. Dan hoor je niet meer wat er gezegd wordt. Soms hoor je maar de helft van wat er gezegd wordt. Bijvoorbeeld maar een paar woorden uit de zin. Vooral als iemand lange zinnen gebruikt.</p> <p>Het gaat vaak beter als je iets in je handen houdt. ... afwisselt tussen zitten en bewegen. ... bewegend kunt leren. ... de leerkracht visuele ondersteuning gebruikt. ... zelf meetekent. ... minder omgevingsgeluid hoort.</p>
Tips voor de professional	<p>Bij de gevolgen kun je in het denkwoordje tekenen waar het kind of de jongere aan denkt. Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag. Bij 'wat kan helpen' kan 'iets in je handen hebben' ook zijn wiebelen en friemelen of tekenen terwijl je luistert. Daardoor richt je je aandacht naar binnen. De docent aankijken kan afleiden.</p>

Aandacht

Iemand zonder TOS kan met aandacht luisteren.

Dit gaat anders met TOS

A line drawing illustrating a person with Tourette Syndrome (TOS) being interrupted. On the left, a person is speaking with a speech bubble. On the right, a group of three people is shown. The first person in the group has an arrow pointing up from their head, indicating a tic. The second person has an arrow pointing left towards the speaker, indicating they are interrupting. The third person has an arrow pointing right away from the group. Below the group is a circular icon containing a right-pointing arrow, symbolizing the interruption.

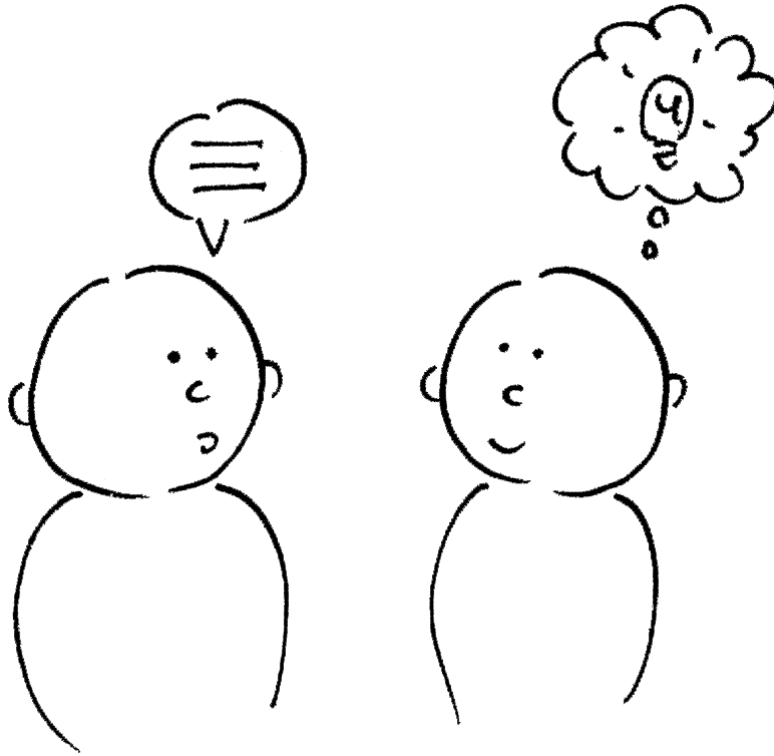
Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Taal begrijpen

zonder TOS

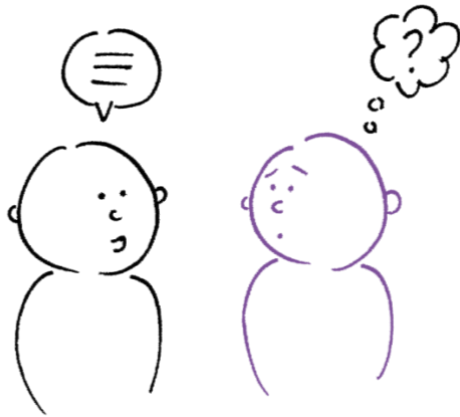
Iemand zonder TOS kan snel begrijpen wat de ander vertelt.

Iemand zonder TOS kan een geschreven verhaal goed begrijpen.

Taal begrijpen

Dit gaat anders met TOS

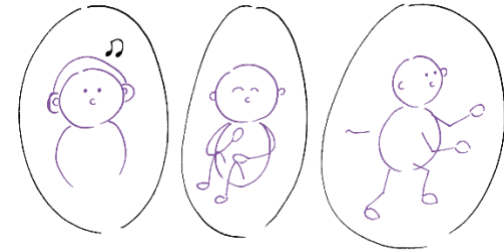
moeite met taal begrijpen

Dit zijn de gevolgen

je wordt er moe van

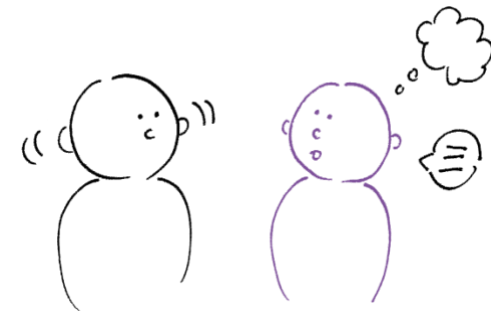
Dit kan je helpen

alleen zijn of bewegen

moeite met verhalen lezen

erover praten

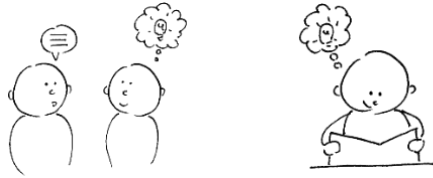

Taal begrijpen

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS ...</p> <ul style="list-style-type: none">... begrijpt snel wat de ander vertelt.... kan een geschreven verhaal goed begrijpen. <p>Als je TOS hebt ...</p> <ul style="list-style-type: none">... heb je moeite met taal begrijpen.... heb je moeite met verhalen lezen. <p>Daardoor ...</p> <ul style="list-style-type: none">... moet je hard werken om alles goed te begrijpen. Daar word je moe van. <p>Je kunt dan ...</p> <ul style="list-style-type: none">... even alleen zijn of bewegen.... erover praten met anderen.
Tips voor de professional	<p>De tekening gaat over een een-op-een situatie, maar dit kan ook gelden in een groepssituatie.</p> <p>Er zijn zo veel gevolgen die je samen met het kind of de jongere in kaart moet brengen. Maak duidelijk dat de gevolgen heel ingrijpend kunnen zijn.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Taal begrijpen

Iemand zonder TOS begrijpt snel wat hij/zij hoort of leest.

Dit gaat anders met TOS

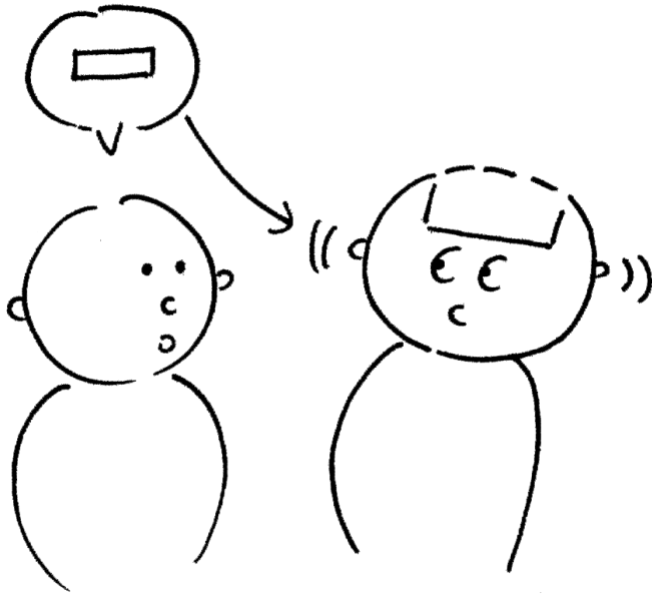
Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

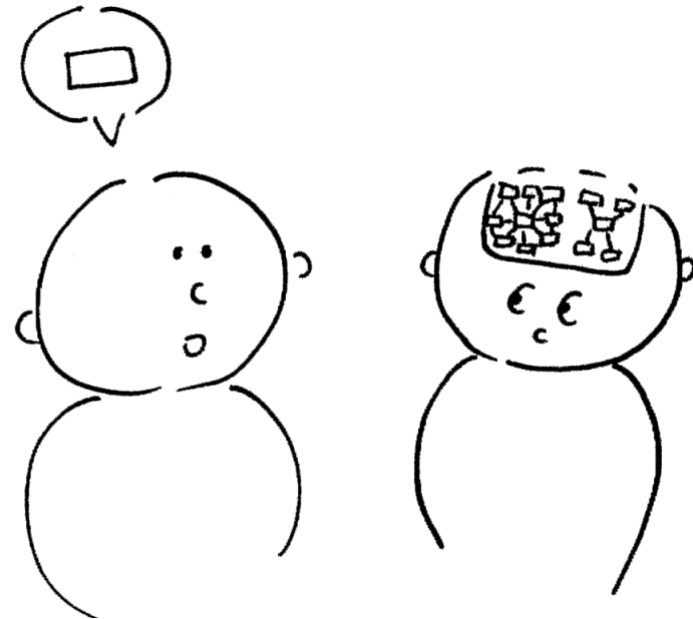

Taal onthouden

zonder TOS

Iemand zonder TOS hoort een woord...

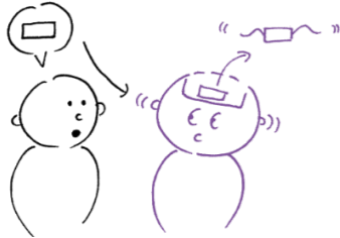

...en kan het makkelijk onthouden.

Taal onthouden

Dit gaat anders met TOS

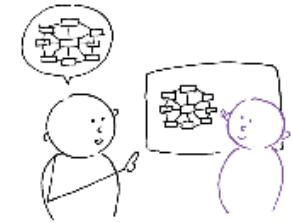
het woord vliegt weg

Dit zijn de gevolgen

je hebt het woord niet onthouden

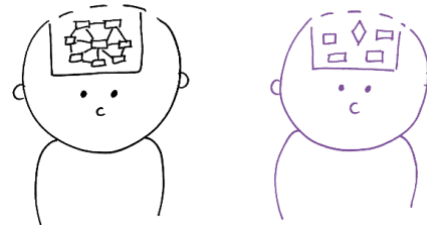
Dit kan je helpen

de ander geeft extra uitleg

je weet niet bij welk groepje het hoort

je hebt minder woorden in je hoofd

de ander herhaalt de nieuwe woorden

je kan woorden moeilijk terugvinden

Taal onthouden

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS ...</p> <ul style="list-style-type: none">... hoort een woord en kan het makkelijk onthouden. De woorden zitten in duidelijke groepjes bij elkaar. <p>Als je TOS hebt ...</p> <ul style="list-style-type: none">... vliegt het woord makkelijk weer weg. Je weet niet bij welk groepje het hoort. <p>Daardoor ...</p> <ul style="list-style-type: none">... is moeilijker om nieuwe woorden te leren.... heb je minder woorden in je hoofd.... kun je woorden moeilijk terugvinden. Je hebt woordvindingsproblemen. <p>De ander kan dan ...</p> <ul style="list-style-type: none">... extra uitleg geven, bijvoorbeeld met plaatjes of andere visuele ondersteuning... de nieuwe woorden herhalen.
Tips voor de professional	<p>Iemand met TOS brengt uit zichzelf niet zo makkelijk ordening aan in de woorden en concepten die hij of zij leert. Losse feiten zijn moeilijker te onthouden dan feiten in samenhang. Dat maakt leren en onthouden dus lastig.</p> <p>Het expliciet aanbieden van structuur helpt, bijvoorbeeld in de vorm van een woordweb. Veel herhaling is nodig, het liefst in verschillende contexten.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Taal onthouden

Iemand zonder TOS kan woorden makkelijker onthouden.

Dit gaat anders met TOS

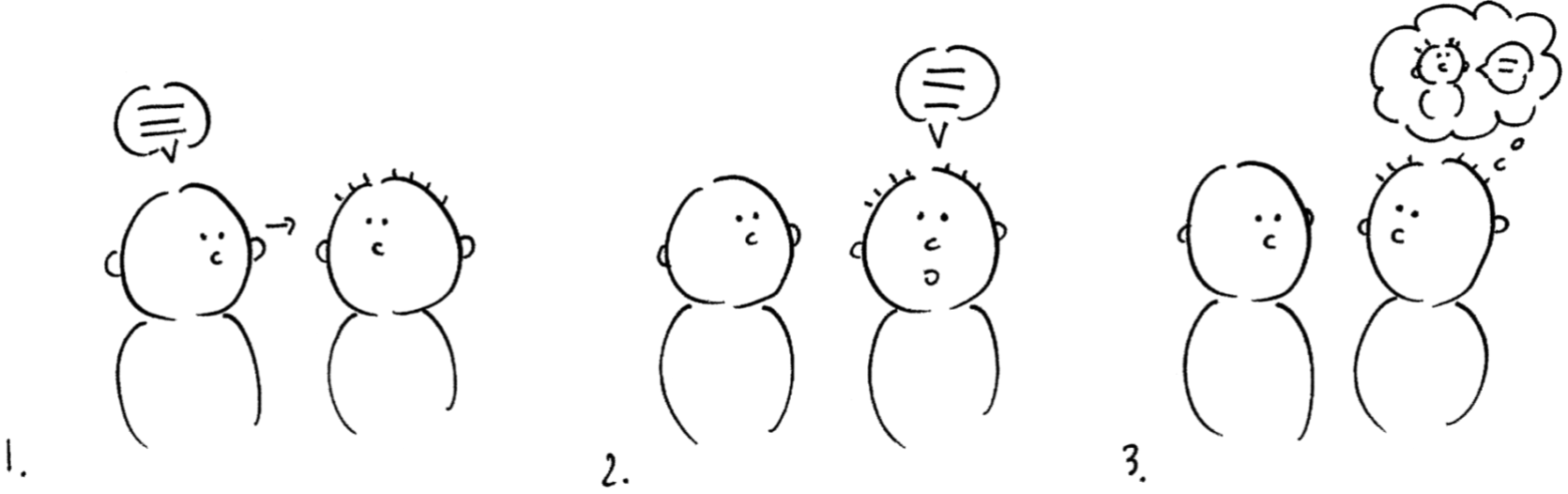
Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Innerlijke taal

Praten met jezelf

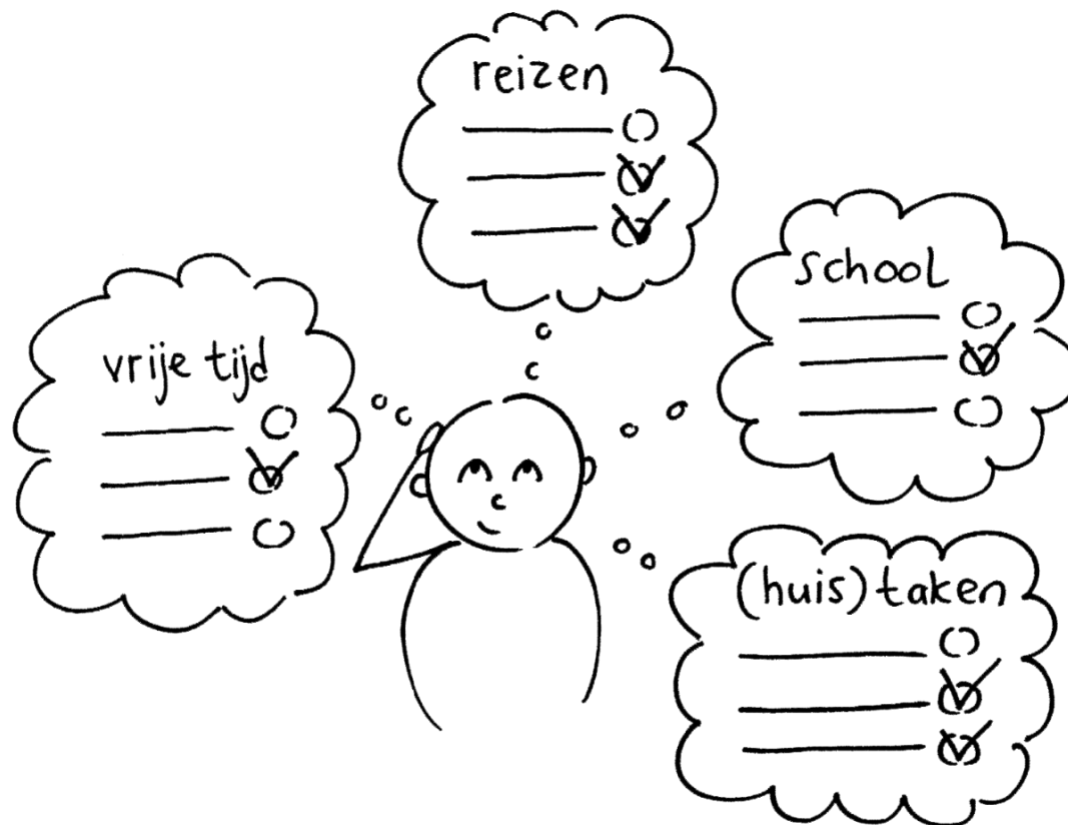
Innerlijke taal

Uitleg	<p>Innerlijke taal betekent praten tegen jezelf. Het ontwikkelt zich in stapjes.</p> <p>(1) Eerst praat je vader of moeder tegen je: die zegt bijvoorbeeld dat je niet mag niet slaan.</p> <p>(2) Daarna praat je hardop tegen jezelf of iemand anders: bijvoorbeeld: ik/jij mag niet slaan.</p> <p>(3) Als laatste praat je in je hoofd tegen jezelf.</p> <p>Je hebt innerlijke taal nodig om jezelf te sturen, bijvoorbeeld om jezelf aan te zetten, om te plannen en organiseren, maar ook om je emoties de baas te worden of jezelf tegen te houden.</p> <p>Zonder TOS kan je iets tegen jezelf zeggen om jezelf te sturen.</p> <p>Als je TOS hebt, heb je moeite met praten. Je hebt dan ook moeite met tegen jezelf praten.</p>
Tips voor professionals	<p>In fase 2 gaan kinderen vaak aan een ander kind (broertje, zusje, kind op de groep) vertellen dat ze iets niet mogen of iets moeten doen. Dat zullen ouders herkennen.</p> <p>Als taal moeilijk is hebben kinderen langer hulp nodig bij het aansturen.</p>

Plannen en organiseren

zonder TOS

Iemand zonder TOS kan makkelijker plannen en organiseren.

Plannen en organiseren

Dit gaat anders met TOS

moeite met plannen en organiseren

Dit zijn de gevolgen

de ander wordt boos

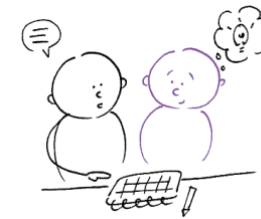

vol hoofd

Dit kan je helpen

vraag de ander om hulp

de ander helpt met een planning maken

je weet niet wat je moet doen

Plannen en organiseren

<p>Uitleg</p>	<p>Iemand zonder TOS ... kan makkelijker plannen en organiseren.</p> <p>Als je TOS hebt vind je plannen en organiseren vaak moeilijk.</p> <p>Daardoor kan de ander boos op je worden (waarom is je werk niet af?) ... krijg je een vol hoofd. ... weet je niet goed wat je moet doen.</p> <p>Je kunt dan de ander vragen om hulp.</p> <p>De ander kan dan samen met jou een planning maken.</p>
<p>Tips voor professionals</p>	<p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Plannen en organiseren

Iemand zonder TOS kan makkelijker plannen en organiseren.

Dit gaat anders met TOS

A simple line drawing of a person's head and shoulders. Three thought bubbles are connected to the head by lines. The bubbles contain the words: 'reizen', 'vrije tijd', and 'school'. Each bubble has a small circle at the bottom.

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Jezelf aanzetten

zonder TOS

Iemand zonder TOS kan zichzelf een opdracht geven.

Jezelf aanzetten

Dit gaat anders met TOS

moeite om jezelf aan te zetten

Dit zijn de gevolgen

de ander wordt boos

Dit kan je helpen

de ander zegt wat je moet doen

het duurt lang voor je klaar bent

de ander maakt een lijstje

Jezelf aanzetten

Uitleg	<p>Innerlijke taal heb je nodig om jezelf aan te zetten. Bijvoorbeeld: je moet naar school en je moet je schoenen aantrekken, je tas pakken, je jas aandoen.....</p> <p>Zonder TOS zeg je tegen jezelf wat je moet doen.</p> <p>Met TOS kun je minder goed bedenken wat je moet doen en dit tegen jezelf zeggen.</p> <p>Daardoor blokkeer je en gebeurt er niets. De ander wordt boos, omdat je niets doet. ... duurt het langer voor je klaar bent. De ander wordt misschien ongeduldig.</p> <p>De ander kan dan precies zeggen wat je moet doen. ... (samen met jou) een lijstje maken waarop staat wat je moet doen.</p>
Tips voor de professional	<p>Ouders zeggen vaak 'we gaan' en verwachten dat het kind dit kan vertalen in opdrachtjes: ik moet mijn jas en schoenen aandoen en mijn tas pakken. Dit is voor iemand met TOS niet vanzelfsprekend.</p> <p>Voor oudere kinderen of jongeren kun je een ander voorbeeld gebruiken zoals: je tas inpakken, zelf je lunch maken.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Jezelf aanzetten

Iemand zonder TOS kan zichzelf een opdracht geven.

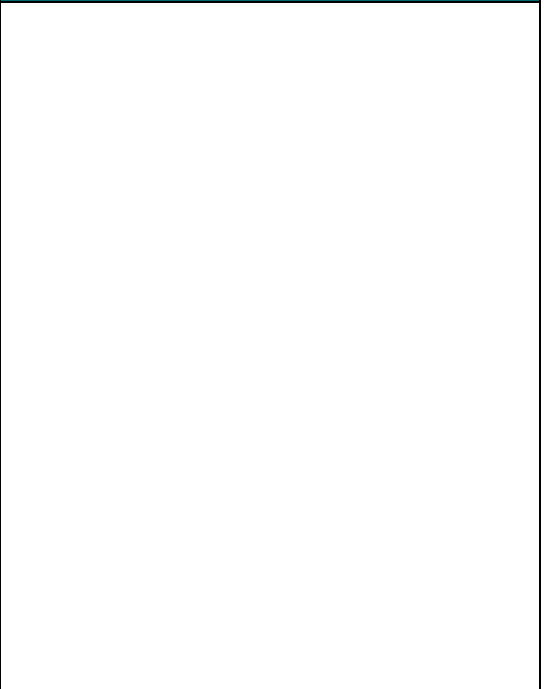
Dit gaat anders met TOS

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Jezelf tegenhouden

zonder TOS

Iemand zonder TOS kan zichzelf beter tegenhouden.

Jezelf tegenhouden

Dit gaat anders met TOS

moeite om jezelf tegen te houden

Dit zijn de gevolgen

anderen worden boos op jou

Dit kan je helpen

de ander benoemt wat jij wilt

de ander geeft jou een opdracht

Jezelf tegenhouden

<p>Uitleg</p>	<p>Innerlijke taal gebruik je ook om jezelf tegen te kunnen houden. Bijvoorbeeld geen koekje pakken omdat je weet dat dit niet mag.</p> <p>Iemand zonder TOS kan dit tegen zichzelf zeggen en zichzelf daarmee makkelijker tegenhouden.</p> <p>Als je TOS hebt heb je meer moeite om tegen jezelf te praten en daarom vind je het ook moeilijker om jezelf tegen te houden.</p> <p>Daardoor kun je je niet inhouden. Je pakt toch een koekje. De anderen worden boos op jou. Je wéét toch dat dat niet mag. Zij hebben geen koekje gepakt en jij pakt wel een koekje.</p> <p>De ander kan dan benoemen wat je wilt. ... jou een opdracht geven.</p>
<p>Tips voor de professional</p>	<p>Kinderen en jongeren met TOS kunnen dingen blijven doen die niet mogen. Maak aan ouders duidelijk dat 'ongehoorzaamheid' een gevolg kan zijn van een gebrek aan innerlijke taal.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Jezelf tegenhouden

Iemand zonder TOS kan zichzelf beter tegenhouden.

Dit gaat anders met TOS

A simple line drawing of a person reaching into a bowl labeled 'koekjes' to pick up a cookie. A thought bubble above the person's head shows a single cookie.

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Een gesprek beginnen

zonder TOS

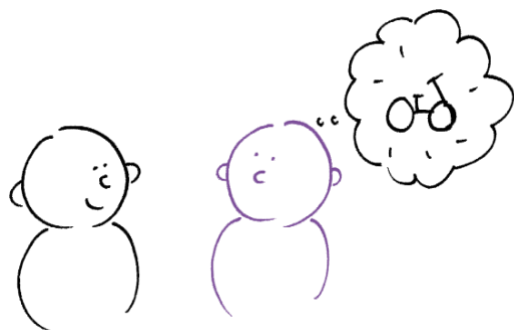

Iemand zonder TOS begint makkelijk een gesprek.

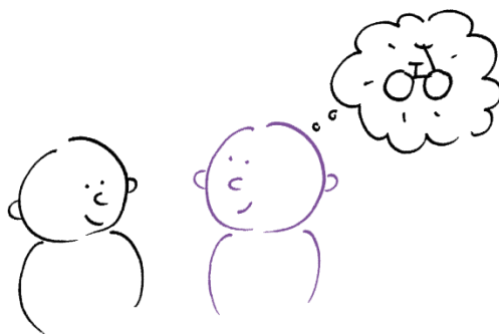
Een gesprek beginnen

Dit gaat anders met TOS

moeite om een gesprek te beginnen

Dit zijn de gevolgen

je wilt wel vertellen, maar zegt niets

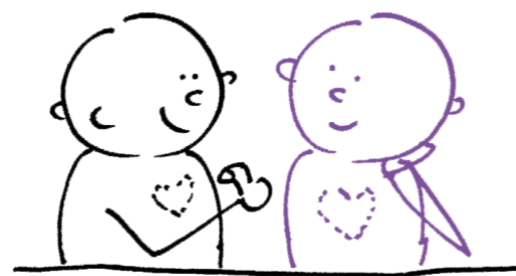
Dit kan je helpen

je zet door en durft te vertellen

je vermijdt gesprekken

de ander stelt je gerust

Een gesprek beginnen

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS kan makkelijk een gesprek beginnen.</p> <p>Met TOS vind je het moeilijk om een gesprek te beginnen. Je vertelt niet iets uit jezelf.</p> <p>Daardoor vermijd je gesprekken.</p> <p>Je kan dan doorzetten en proberen om het toch te vertellen. Ook al is het moeilijk.</p> <p>De ander kan proberen jou een veilig gevoel te geven. Zodat je wel wilt vertellen.</p>
Tips voor professionals	Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.

Een gesprek beginnen

Iemand zonder TOS begint makkelijk een gesprek.

Dit gaat anders met TOS

An illustration showing two simple line-drawn figures. The figure on the right has a thought bubble above their head containing a bicycle and a pair of glasses, suggesting a communication barrier or difficulty in understanding.

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Emoties herkennen, begrijpen en reguleren

zonder TOS

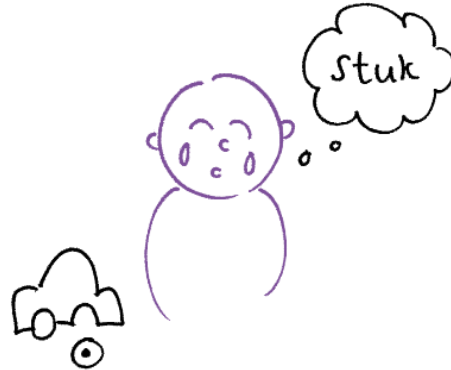

Iemand zonder TOS kan tegen zichzelf praten en daardoor rustig worden.

Emoties herkennen, begrijpen en reguleren

Dit gaat anders met TOS

je vindt het lastig om jezelf rustig te maken

Dit zijn de gevolgen

je bent heel heel verdrietig

Dit kan je helpen

de ander benoemt jouw gevoel

de ander zegt: het komt goed

Emoties herkennen, begrijpen en reguleren

<p>Uitleg</p>	<p>Innerlijke taal gebruik je om jezelf rustig te maken.</p> <p>Iemand zonder TOS herkent zijn eigen gevoel en kan zichzelf ook weer rustig maken (troosten).</p> <p>Als je TOS hebt heb je moeite om jezelf rustig te maken als je verdrietig of boos bent.</p> <p>Daardoor ben je je emoties niet de baas. Anderen begrijpen niet waarom je zo heftig reageert.</p> <p>De ander kan dan jouw gevoel benoemen. ... zeggen: het komt goed.</p>
<p>Tips voor de professional</p>	<p>Teken een situatie die passend is voor degene met TOS. ... een spraakwolk in plaats van een denkwolk wanneer degene met TOS nog niet toe is aan het verinnerlijken van taal.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Emoties herkennen, begrijpen en reguleren

Iemand zonder TOS kan tegen zichzelf praten en daardoor rustig worden.

Dit gaat anders met TOS

A simple line drawing of a person's head and shoulders. A thought bubble above the head contains the text "stuk". To the left of the person is a small icon of a car with a speech bubble coming from it.

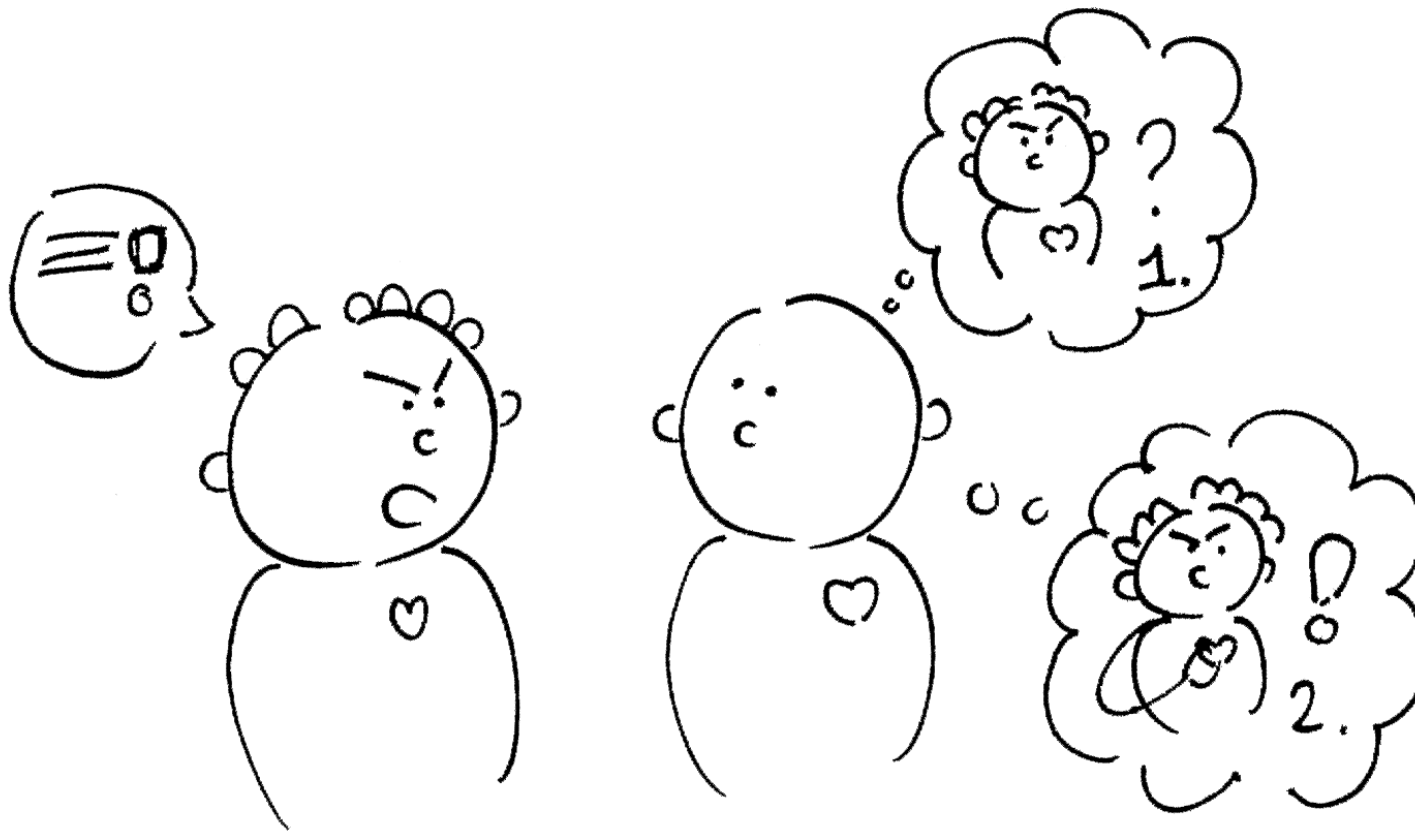
Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Theory of mind (ToM)

zonder TOS

Iemand zonder TOS weet dat de ander iets anders kan denken of voelen.

Theory of mind (ToM)

Dit gaat anders met TOS

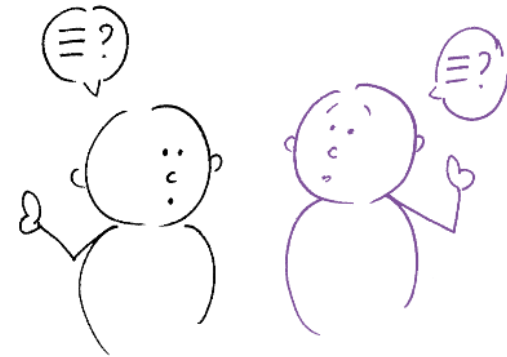
je denkt dat de ander hetzelfde denkt

Dit zijn de gevolgen

het gesprek gaat sneller mis

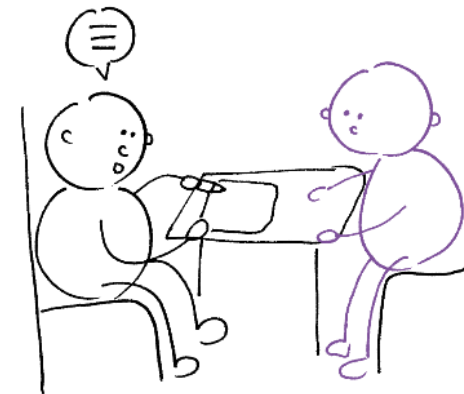
Dit kan je helpen

vraag de ander: wat denk jij?

je voelt je onbegrepen

de ander tekent de situatie

Theory of mind (ToM)

<p>Uitleg</p>	<p>Iemand zonder TOS weet dat de ander iets anders kan denken of voelen.</p> <p>Als je TOS hebt denk je dat de ander hetzelfde denkt, weet of voelt als jij.</p> <p>Daardoor gaat het in een gesprek met de ander sneller mis.</p> <p>Je kunt dan elkaar vragen stellen om erachter te komen wat de ander bedoelt. Je kunt dan vragen aan de ander: wat denk jij hiervan? Of: hoe voel jij je?</p> <p>De ander kan dan de situatie tekenen en bespreken met jou: de gebeurtenis, het gedrag, het gevoel en de gedachten. ... gebruikmaken van visuele ondersteuning.</p>
<p>Tips voor de professional</p>	<p>Het gaat hier om een situatie waarin het kind of de jongere iets zegt of doet waar de ander boos op reageert. Het kind of de jongere snapt niet waar de boosheid vandaan komt omdat het zich niet kan verplaatsen in de schoenen van de ander.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Theory of Mind (ToM)

Iemand zonder TOS weet dat de ander iets anders kan denken of voelen.

Dit gaat anders met TOS

A line drawing of three stylized human figures. The figure on the left has a neutral expression. The middle figure has an angry expression with furrowed brows. The figure on the right has a surprised expression with wide eyes and an open mouth.

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Emoties 1

teleurgesteld 1

schaamte

woedend

teleurgesteld 2

alleen of buitengesloten

verlegen

Emoties 2

onzeker

boos

verdrietig

jaloers

zenuwachtig

bang

Emoties 3

moe

walging

overprikkeld 1

chagrijnig

verrast

overprikkeld 2

Gedragingen

druk

ongeïnteresseerd

gek doen

piekeren

hyperalert

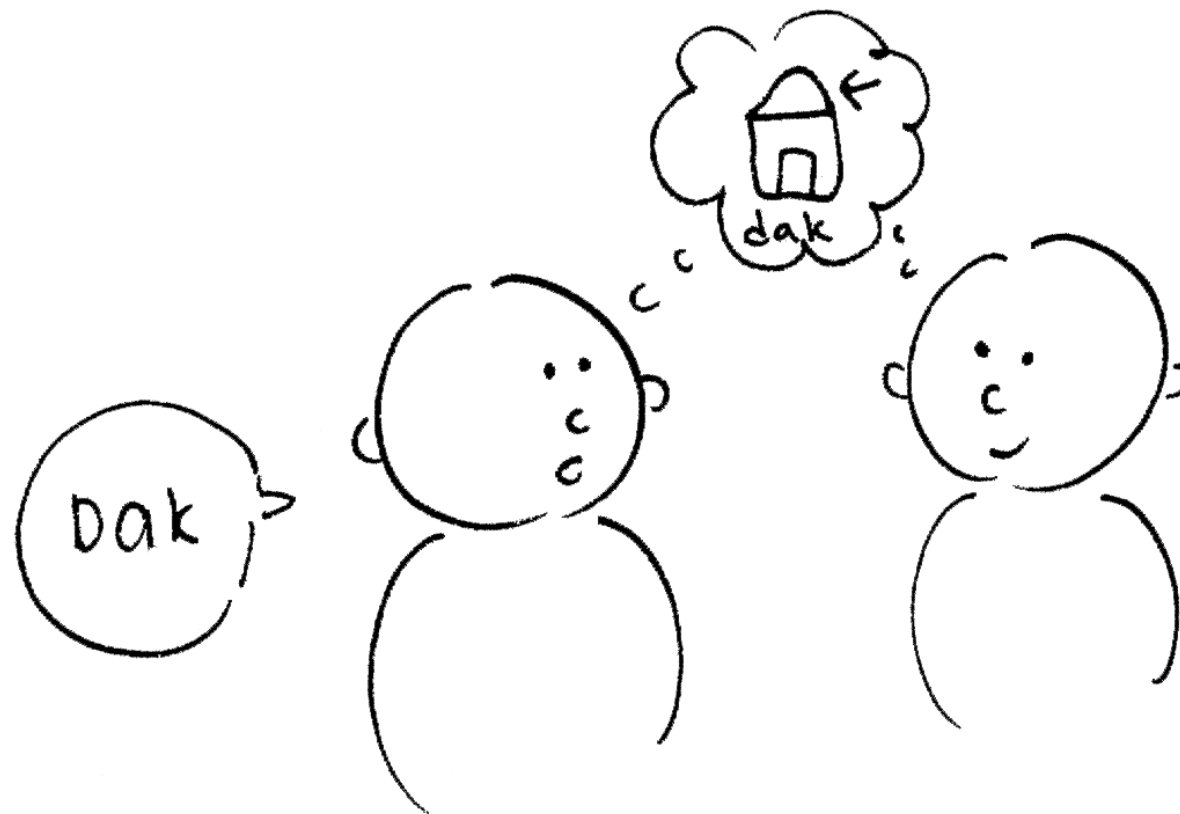

stil

Klanken verstaan

zonder TOS

Iemand zonder TOS kan alle klanken goed verstaan.

Klanken verstaan

Dit gaat anders met TOS

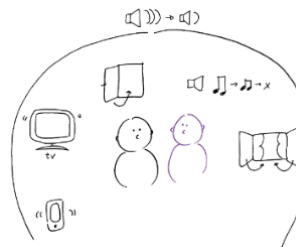
je verstaat sommige klanken niet goed

Dit zijn de gevolgen

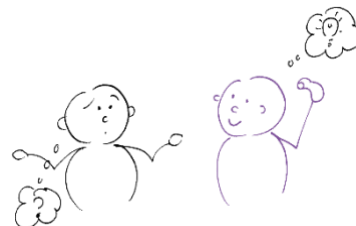

je begrijpt de ander niet

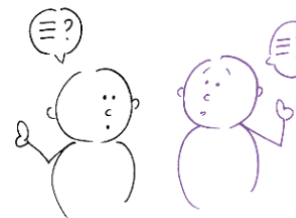
Dit kan je helpen

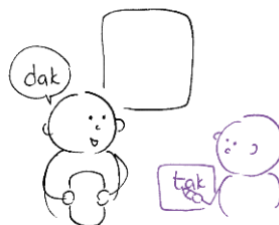
minder geluid

je doet iets anders

elkaar vragen stellen

je schrijft op wat je hoort

Klanken verstaan

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS kan je anderen meestal goed verstaan.</p> <p>Als je TOS hebt versta je mensen vaak niet goed.</p> <p>Daardoor begrijp je de ander niet goed. ... doe je iets anders dan dat de ander bedoelt. ... schrijf je op wat je verstaat en maak je misschien foutjes.</p> <p>Je kunt dan omgevingsgeluid verminderen zodat je de ander beter verstaat. ... elkaar vragen stellen om erachter te komen waar het over gaat.</p>
Tips voor de professional	<p>Iemand verkeerd verstaan kan ook grappig zijn. Dat kan het verhaal luchtiger maken. Misschien hoort het kind 'kak' in plaats van 'dak'.</p> <p>Iets verkeerd verstaan kan ook leiden tot 'ongehoorzaamheid'. Bijvoorbeeld een 'koek' pakken in plaats van een 'boek' pakken. Of tot een verkeerde reactie. Bijvoorbeeld heel hard lachen als dat niet de bedoeling is.</p> <p>Dingen verkeerd verstaan kan leiden tot spellingsfouten.</p> <p>Gebruik voorbeelden uit het leven van het kind of de jongere.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Klanken verstaan

Iemand zonder TOS kan alle klanken goed verstaan.

Dit gaat anders met TOS

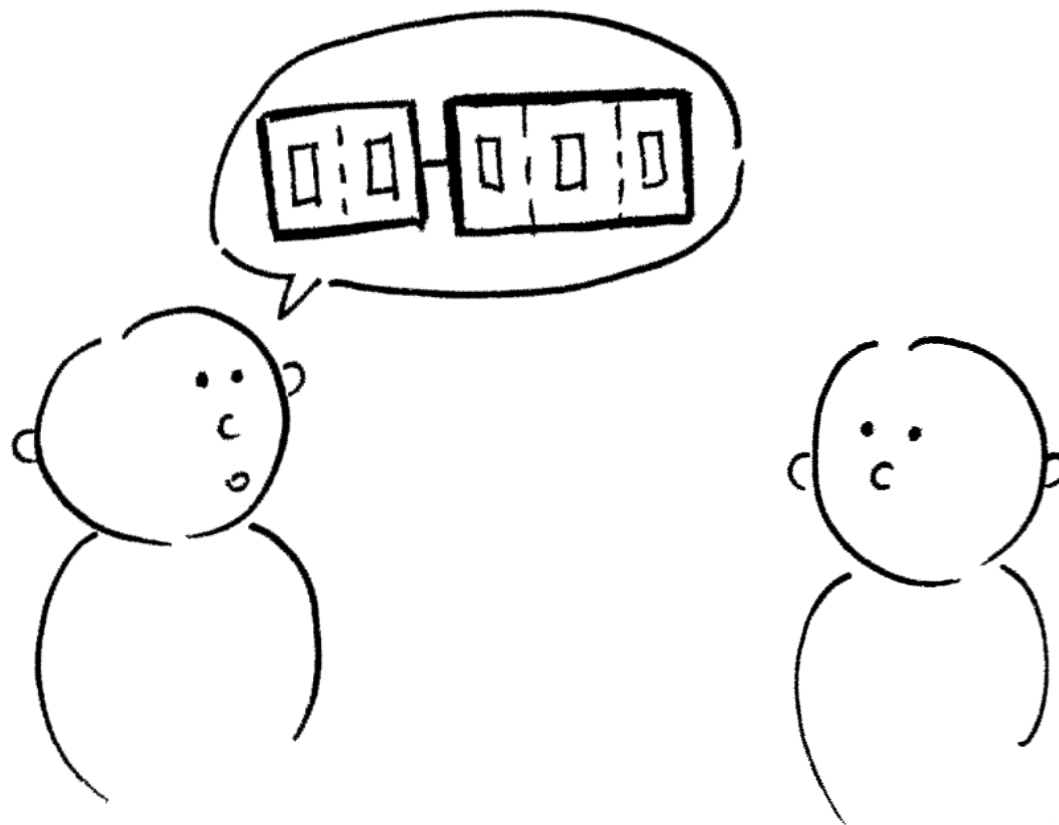

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Klanken maken

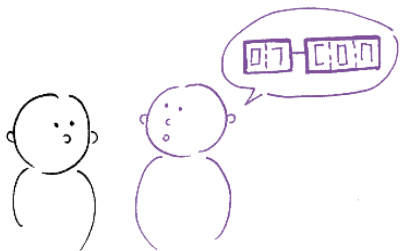
zonder TOS

Iemand zonder TOS kan alle klanken goed uitspreken.

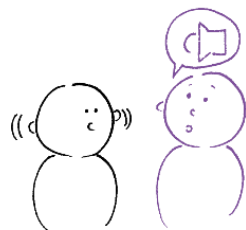
Klanken maken

Dit gaat anders met TOS

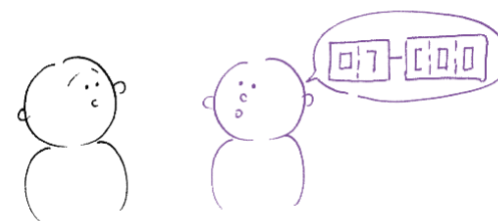
sommige klanken zijn moeilijk

Dit zijn de gevolgen

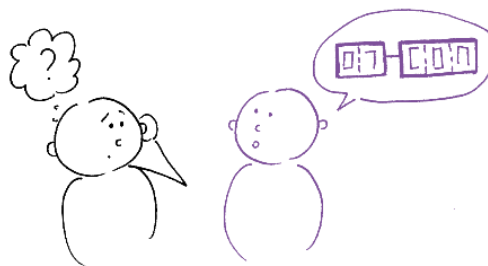

je praat zacht

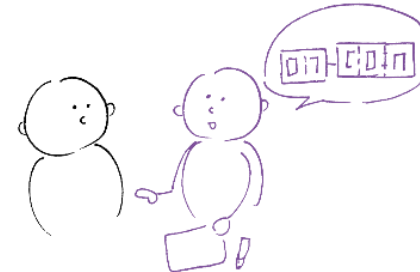
Dit kan je helpen

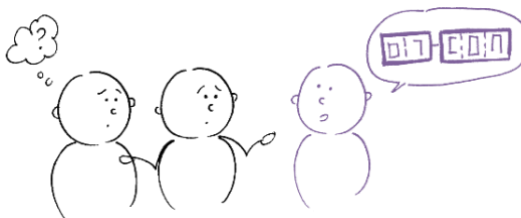
probeer het anders

de ander verstaat jou niet goed

teken wat je bedoelt

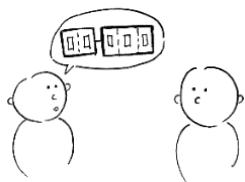

anderen begrijpen jou niet goed

Klanken maken

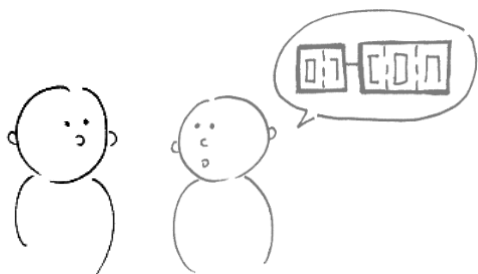
Uitleg	<p>Iemand zonder TOS kan meestal alle klanken goed maken.</p> <p>Als je TOS hebt vind je sommige klanken nog moeilijk.</p> <p>Daardoor kan de ander je niet goed verstaan. De ander begrijpt jou niet goed.</p> <p>Je kunt dan een ander woord gebruiken dat je wel kunt zeggen. ... nog een keer te herhalen wat je wilt vertellen. ... teken wat je bedoelt. ... gebruikmaken van (andere) visuele ondersteuning.</p>
Tips voor de professional	<p>Het advies verschilt per kind (of jongere) en per leeftijd. Teken alleen wat voor dit specifieke kind (of voor deze specifieke jongere) van toepassing is.</p> <p>Hier is gekozen voor een bepaalde weergave van klanken. Deze kun je in overleg met het kind (of de jongere) aanpassen. Gebruik voorbeelden van klanken die het kind (of de jongere) moeilijk vindt.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Klanken maken

Iemand zonder TOS kan alle klanken goed uitspreken.

Dit gaat anders met TOS

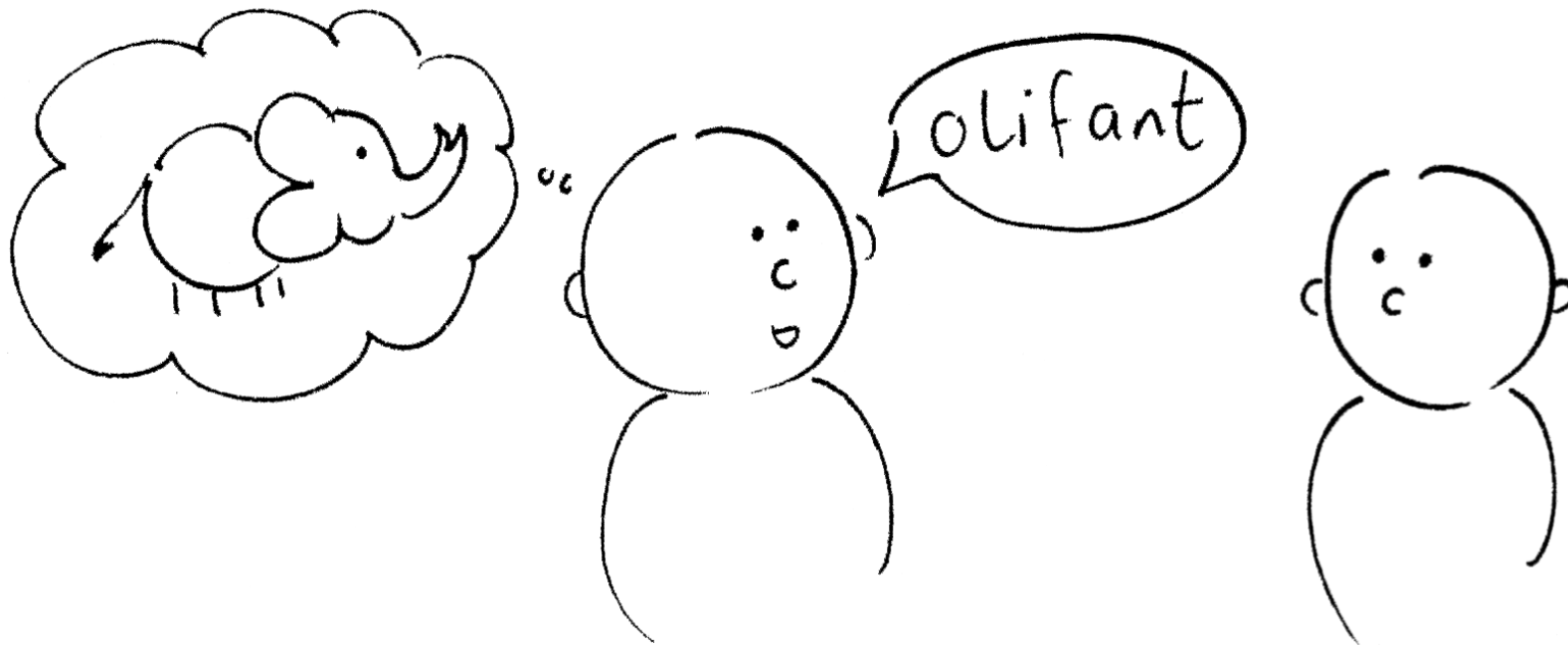
Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Woorden uitspreken

zonder TOS

Iemand zonder TOS kan alle woorden goed uitspreken.

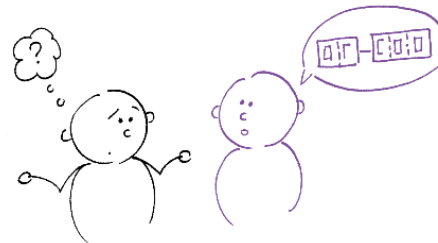
Woorden uitspreken

Dit gaat anders met TOS

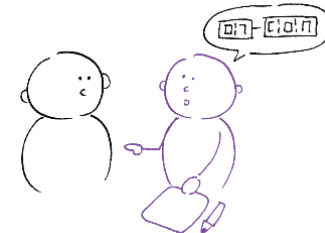
je spreekt woorden anders uit

Dit zijn de gevolgen

de ander begrijpt je niet

Dit kan je helpen

probeer het nog een keer

anderen lachen

praat erover

mensen denken dat je jonger bent

Woorden uitspreken

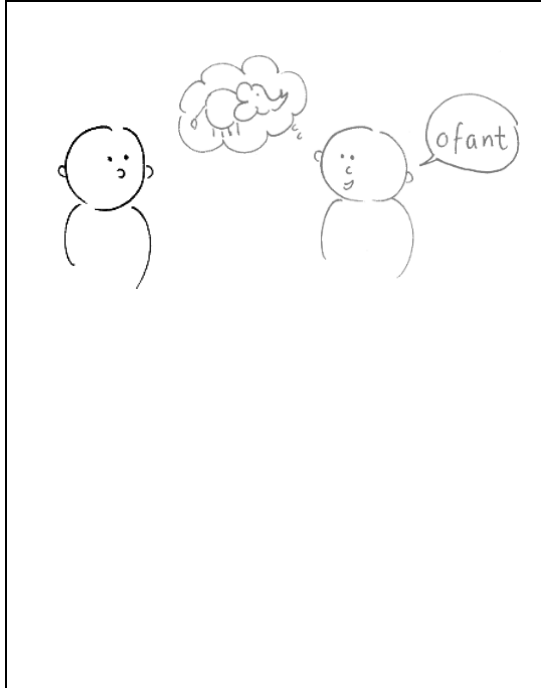
Uitleg	<p>Iemand zonder TOS kan woorden goed uitspreken.</p> <p>Als je TOS hebt spreek je sommige woorden anders uit. Lange woorden zijn moeilijker dan korte woorden.</p> <p>Daardoor begrijpt de ander je niet. ... wordt je uitgelachen. ... denken mensen dat je jonger bent.</p> <p>Je kunt dan proberen het woord nog eens te zeggen. Of je gebruikt een ander woord. Of je omschrijft het woord. ... iemand zoeken om mee te praten. ... plaatjes en gebaren gebruiken of dingen aanwijzen (visuele ondersteuning).</p>
Tips voor de professional	<p>Gebruik voorbeelden van woorden die het kind of de jongere moeilijk vindt om uit te spreken.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Woorden uitspreken

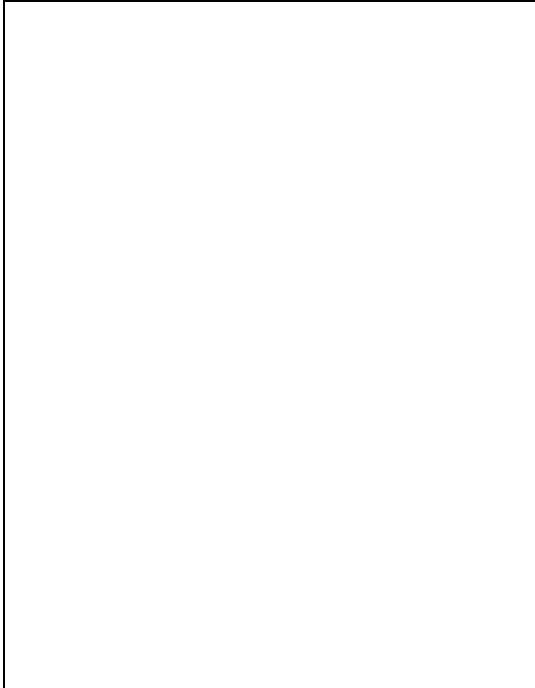

Iemand zonder TOS kan alle woorden goed uitspreken.

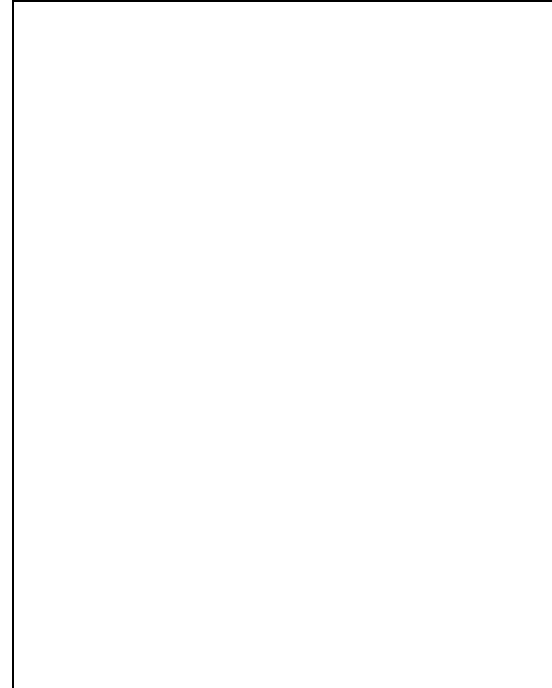
Dit gaat anders met TOS

Dit zijn de gevolgen

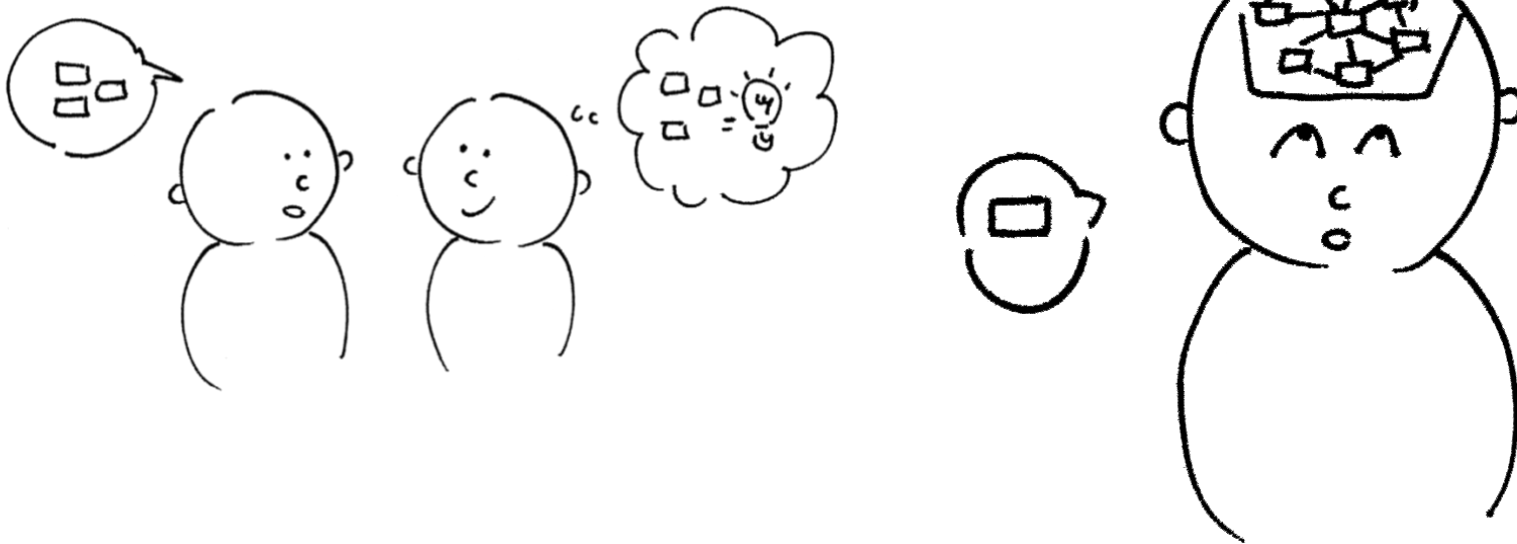

Dit kan je helpen

Woordenschat

zonder TOS

Iemand zonder TOS kan veel woorden begrijpen...

... en gebruiken.

Woordenschat

Dit gaat anders met TOS

je begrijpt minder woorden

je kan woorden moeilijker vinden

je zegt soms een ander woord
dan dat je bedoelt

Dit zijn de gevolgen

je zegt maar niets

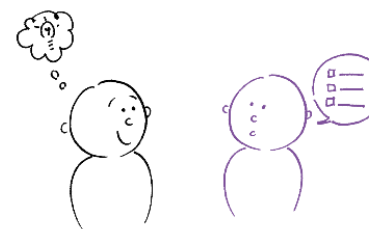

je zegt bijvoorbeeld: "dinges..."

Dit kan je helpen

aanwijzen, uitbeelden, gebaren

omschrijven

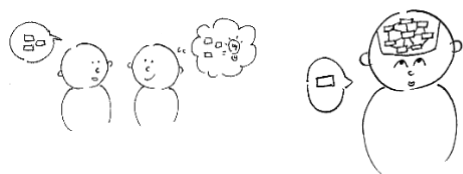

zeg: ik denk na

Woordenschat

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS kent veel woorden.</p> <p>Als je TOS hebt ken je niet zoveel woorden.</p> <p>Daardoor is het moeilijk om iets te vertellen. Je zegt maar niets. ... zeg je bijvoorbeeld: “dinges, eh, je weet wel, dat ...”</p> <p>Je kunt dan aanwijzen, uitbeelden of gebaren wat je bedoelt. visuele ondersteuning. ... omschrijven: hoe ziet het eruit, waar gebruik je het voor? ... zeggen dat je aan het nadenken bent.</p>
Tips voor de professional	<p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p> <p>Iemand met TOS kent minder woorden maar heeft ook bij elk woord minder eigenschappen opgeslagen. Daardoor zijn de verbanden tussen woorden zwakker en zijn de woorden moeilijker terug te vinden.</p> <p>Abstracte woorden zijn moeilijker dan concrete woorden. Van concrete woorden zijn de eigenschappen zichtbaar. Van abstracte woorden niet.</p>

Woordenschat

Iemand zonder TOS kan veel woorden begrijpen en gebruiken.

Dit gaat anders met TOS

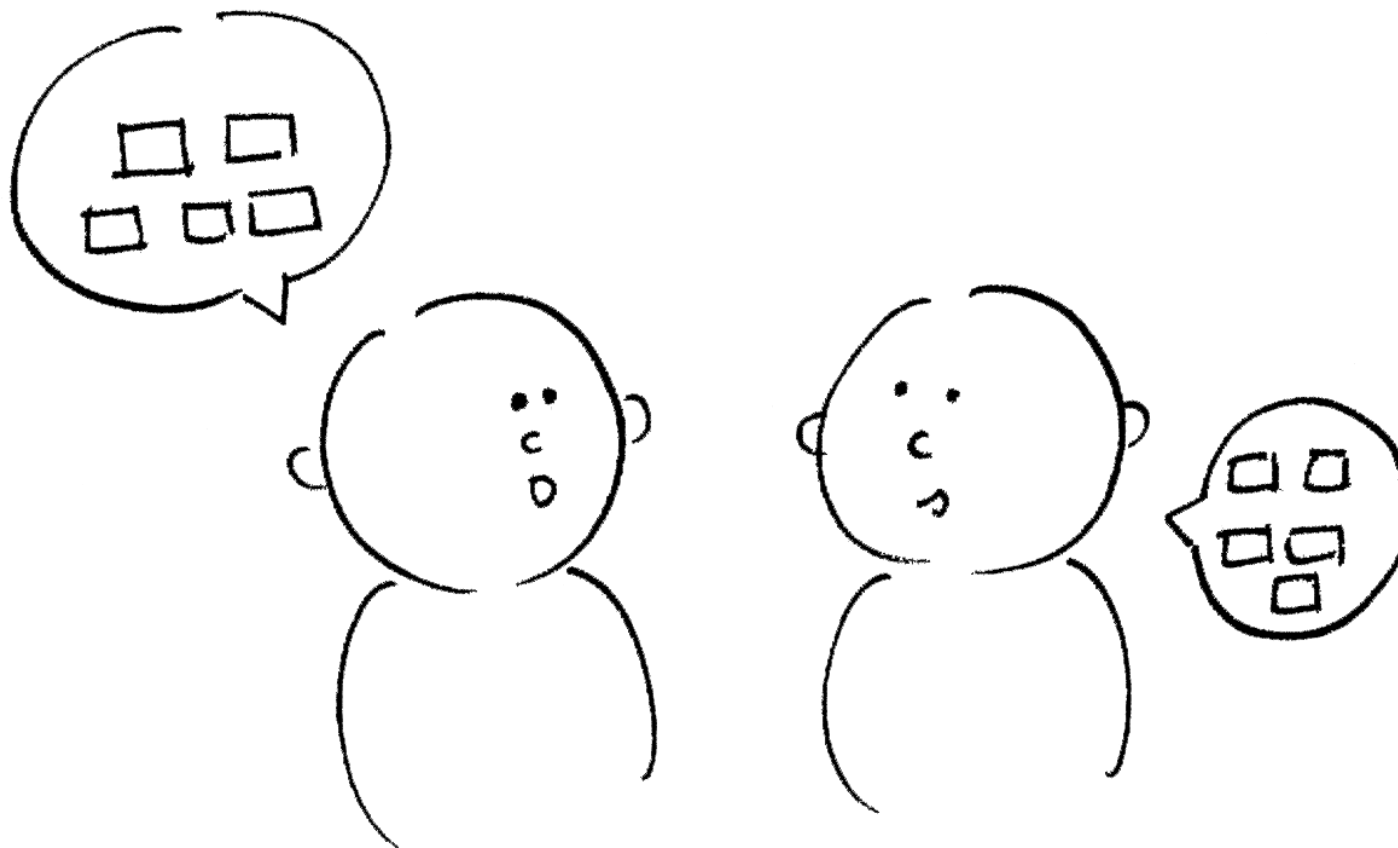
Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Woordvinding

zonder TOS

Iemand zonder TOS kan makkelijk de juiste woorden vinden.

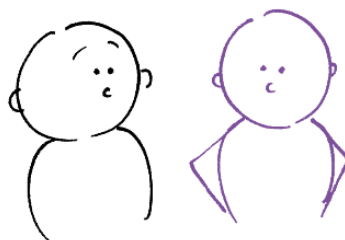
Woordvinding

Dit gaat anders met TOS

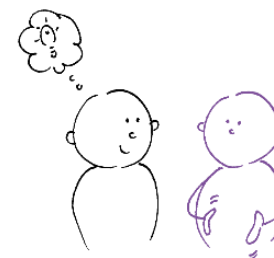
moeite met woorden vinden

Dit zijn de gevolgen

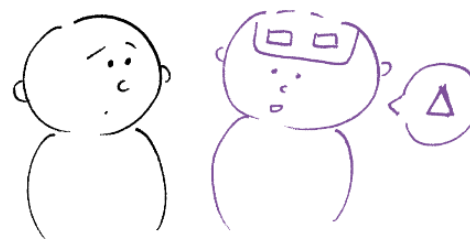

je zegt maar niks

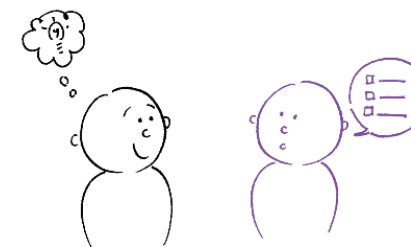
Dit kan je helpen

aanwijzen, uitbeelden of gebaren

je zegt een ander woord

omschrijven

je zegt bijvoorbeeld: "dinges..."

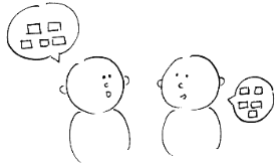
zeg: ik denk na

Woordvinding

<p>Uitleg</p>	<p>Iemand zonder TOSkan makkelijk de juiste woorden vinden om iets te vertellen.</p> <p>Als je TOS hebt vind je het moeilijk de juiste woorden te vinden.</p> <p>Daardoor zeg je maar niets. ... zeg je een ander woord dan je bedoelt. ... zeg je bijvoorbeeld: “dinges, eh, je weet wel, dat ...”</p> <p>Je kunt dan aanwijzen, uitbeelden of gebaren wat je bedoelt (visuele ondersteuning). ... omschrijven: hoe ziet het eruit, waar gebruik je het voor? ... zeggen dat je aan het nadenken bent.</p>
<p>Tips voor de professional</p>	<p>Problemen met woordvinding uiten zich op verschillende manieren. Sommige kinderen of jongeren blijven steken in een zin, sommigen gebruiken een stopwoordje (“dinges”) en weer anderen gebruiken het verkeerde woord (stofzuiger als ze wasmachine bedoelen). Je moet de uitleg over de gevolgen dus aanpassen aan het individu. Anderen kunnen het kind of de jongere ook helpen door vragen te stellen of de eerste letter te geven.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Woordvinding

Iemand zonder TOS kan makkelijk de juiste woorden vinden.

Dit gaat anders met TOS

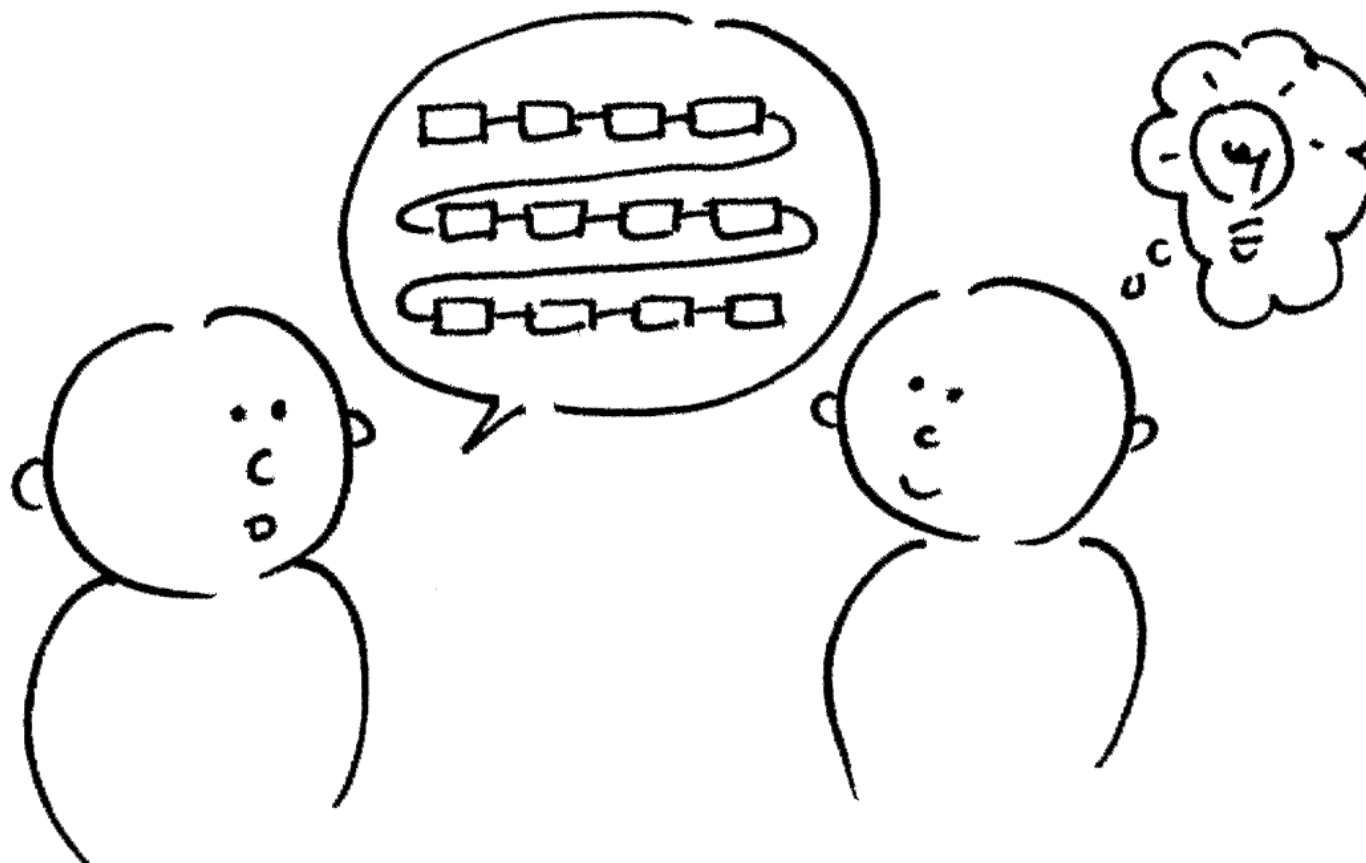
Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Begrijpen van lange zinnen

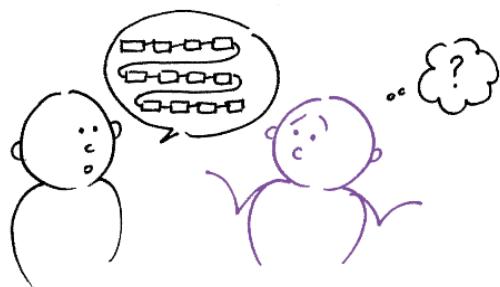
zonder TOS

Iemand zonder TOS kan lange zinnen goed begrijpen.

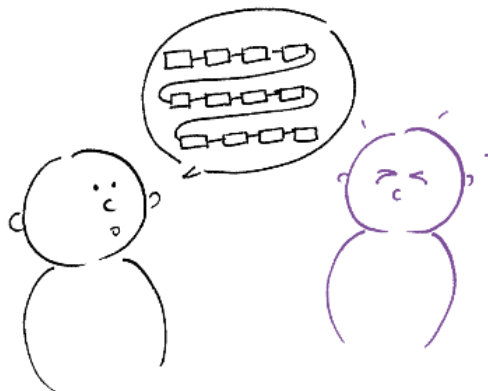
Begrijpen van lange zinnen

Dit gaat anders met TOS

moeite met lange zinnen
begrijpen

Dit zijn de gevolgen

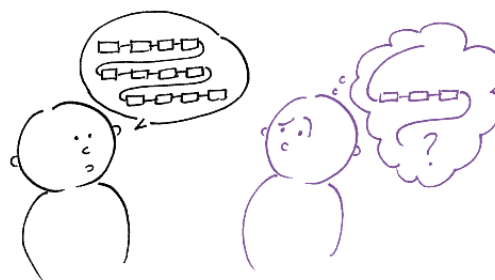

vol hoofd

Dit kan je helpen

vragen stellen

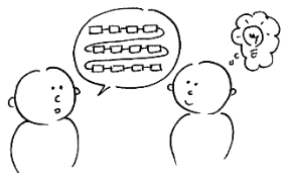

je begrijpt de ander niet helemaal

Begrijpen van lange zinnen

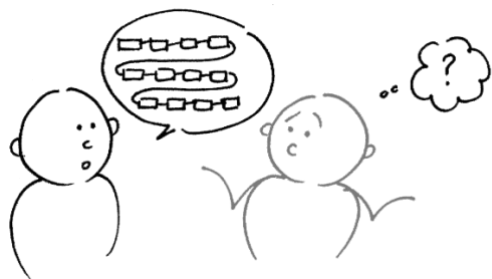
Uitleg	<p>Iemand zonder TOS kan lange zinnen goed begrijpen.</p> <p>Als je TOS hebt vind je lange zinnen moeilijk.</p> <p>Daardoor krijg je een vol hoofd. ... begrijp je de ander niet (helemaal).</p> <p>Je kunt dan de ander een vraag stellen. Bijvoorbeeld:</p> <ul style="list-style-type: none">○ Wil je in korte zinnen praten?○ Wil je het nog een keer zeggen?○ Kun je laten zien wat jij bedoelt?
Tips voor professionals	Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.

Begrijpen van lange zinnen

Iemand zonder TOS kan lange zinnen goed begrijpen.

Dit gaat anders met TOS

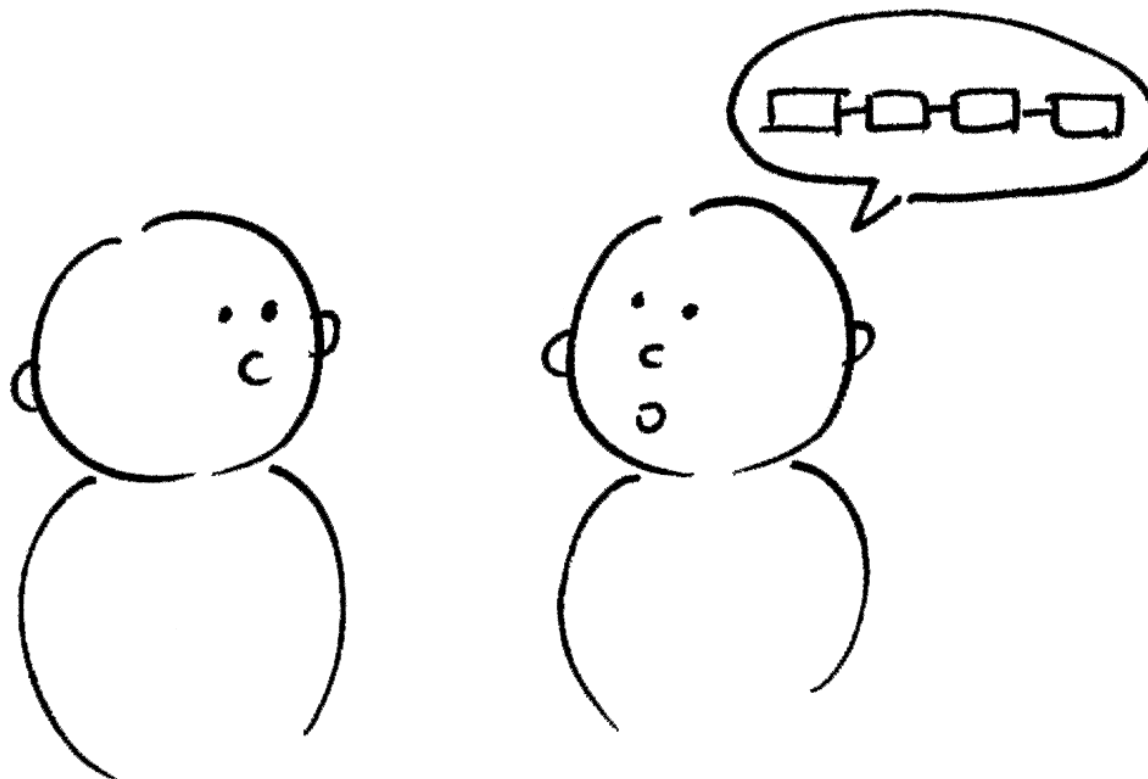

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Verbuigen en vervoegen

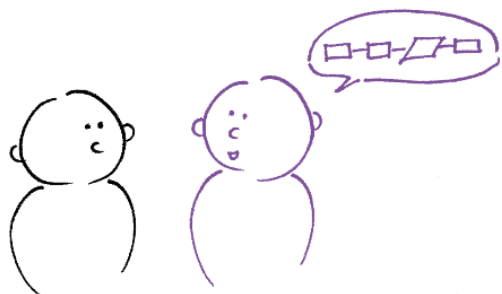
zonder TOS

Iemand zonder TOS gebruikt de taalregels op de goede manier.

Verbuigen en vervoegen

Dit gaat anders met TOS

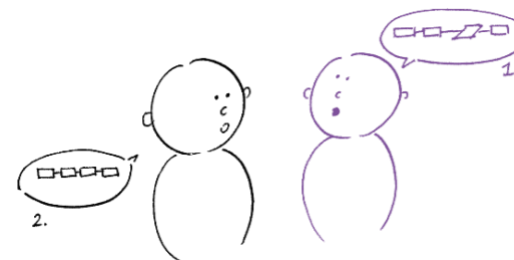
moeite met taalregels

Dit zijn de gevolgen

de ander zegt dat je het fout zegt

Dit kan je helpen

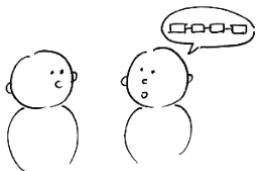

de ander zegt het goede woord

Verbuigen en vervoegen

Uitleg	<p>Je spreekt in zinnen met woorden erin. Soms zeg je hetzelfde woord net even anders. Er zijn regels voor hoe de woorden veranderen.</p> <p>Iemand zonder TOS weet hoe die regels werken.</p> <p>Als je TOS hebt vind je die regels moeilijk.</p> <p>Daardoor maak je wel eens een foutje.</p> <p>De ander kan dan jouw zin herhalen met het goede woord.</p>
Tips voor de professional	<p>Zonder een voorbeeld is de uitleg nogal cryptisch. Gebruik dus liever een voorbeeld en put uit de ervaringen van het kind of de jongere.</p> <p>Bijvoorbeeld. Die jongen is groot. Het is een grote jongen. Zie je dat het woord verandert in de andere zin?</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Verbuigen en vervoegen

Iemand zonder TOS gebruikt de taalregels op de goede manier.

Dit gaat anders met TOS

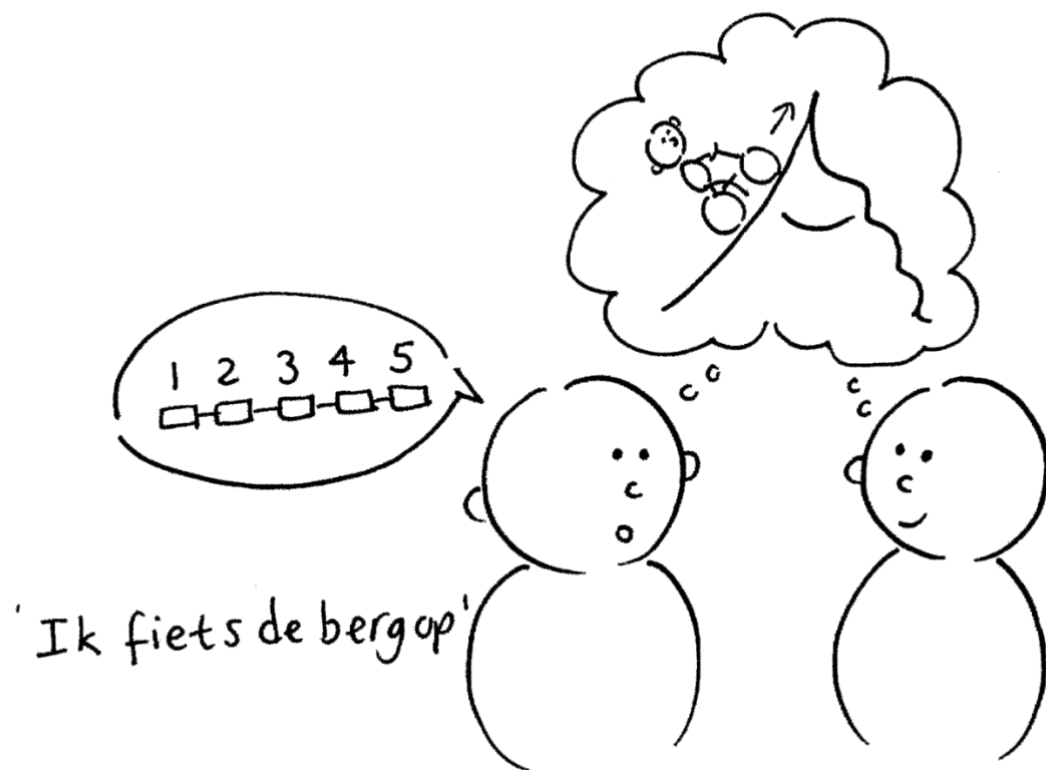

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Woordvolgorde

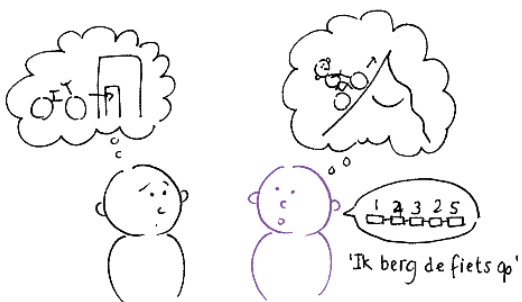
zonder TOS

Iemand zonder TOS zegt de woorden in de goede volgorde.

Woordvolgorde

Dit gaat anders met TOS

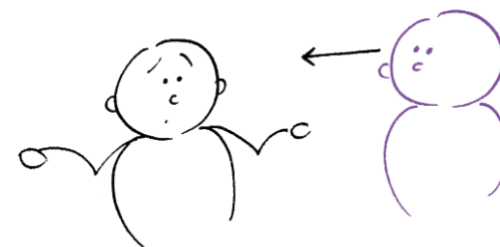
moeite met de volgorde van de woorden

Dit zijn de gevolgen

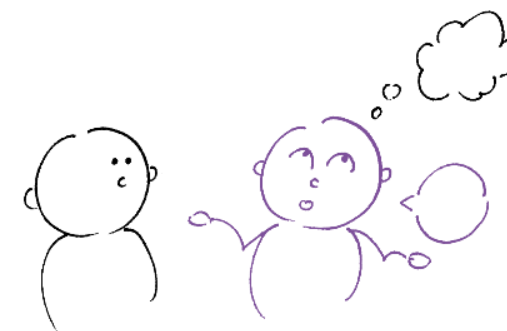

de ander begrijpt jou verkeerd

Dit kan je helpen

let op de reactie van de ander

nadenken en nog eens proberen

Woordvolgorde

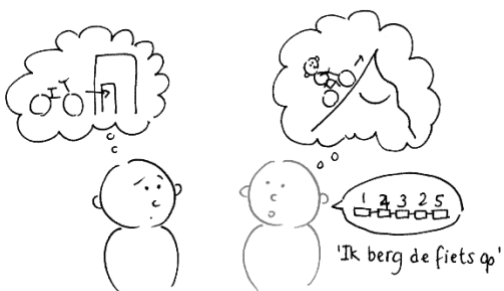
Uitleg	<p>Iemand zonder TOS zegt de woorden in de goede volgorde.</p> <p>Als je TOS hebt zeg je de woorden soms in een andere volgorde.</p> <p>Daardoor begrijpt de ander jou verkeerd.</p> <p>Je kunt dan letten op de reactie van de ander. ... nadenken en het nog een keer proberen.</p>
Tips voor de professional	<p>De communicatie gaat mis als een andere woordvolgorde leidt tot een andere betekenis. Geef een voorbeeld uit de praktijk van het kind of de jongere. Het kind kan ook moeite hebben om een andere woordvolgorde te <i>begrijpen</i>. Bijvoorbeeld bij de lijdende vorm. De hond wordt door Jan in zijn oor gebeten. Wie bijt wie?</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Woordvolgorde

Iemand zonder TOS zegt de woorden in de goede volgorde.

Dit gaat anders met TOS

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Figuurlijk taalgebruik

zonder TOS

Iemand zonder TOS begrijpt figuurlijk taalgebruik.

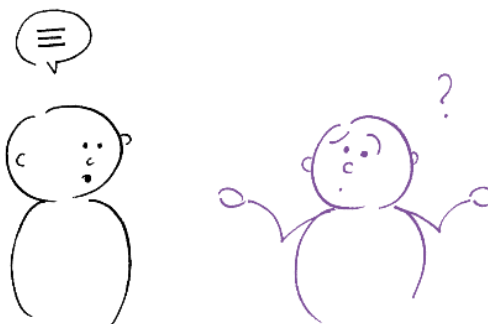
Figuurlijk taalgebruik

Dit gaat anders met TOS

moeite met figuurlijk taalgebruik begrijpen

Dit zijn de gevolgen

je begrijpt de ander niet goed

Dit kan je helpen

je stelt een vraag

Figuurlijk taalgebruik

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS begrijpt figuurlijk taalgebruik.</p> <p>Als je TOS hebt begrijp je meestal wat iemand <i>letterlijk</i> zegt.</p> <p>Daardoor begrijp je de ander niet goed.</p> <p>Je kunt dan de ander vragen wat de ander bedoelt.</p>
Tips voor de professional	<p>Teken bij voorkeur een spraakverwarring die het kind of de jongere heeft meegemaakt.</p> <p>Verkeerd begrijpen van figuurlijk taalgebruik kan ook leiden tot 'ongehoorzaam gedrag'. Een leerkracht kan bijvoorbeeld zeggen: gaat het nog lukken voor de kerstdagen? De leerkracht bedoelt dat de leerling moet opschieten, maar die boodschap komt niet over.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Figuurlijk taalgebruik

Iemand zonder TOS begrijpt
figuurlijk taalgebruik.

Dit gaat anders met TOS

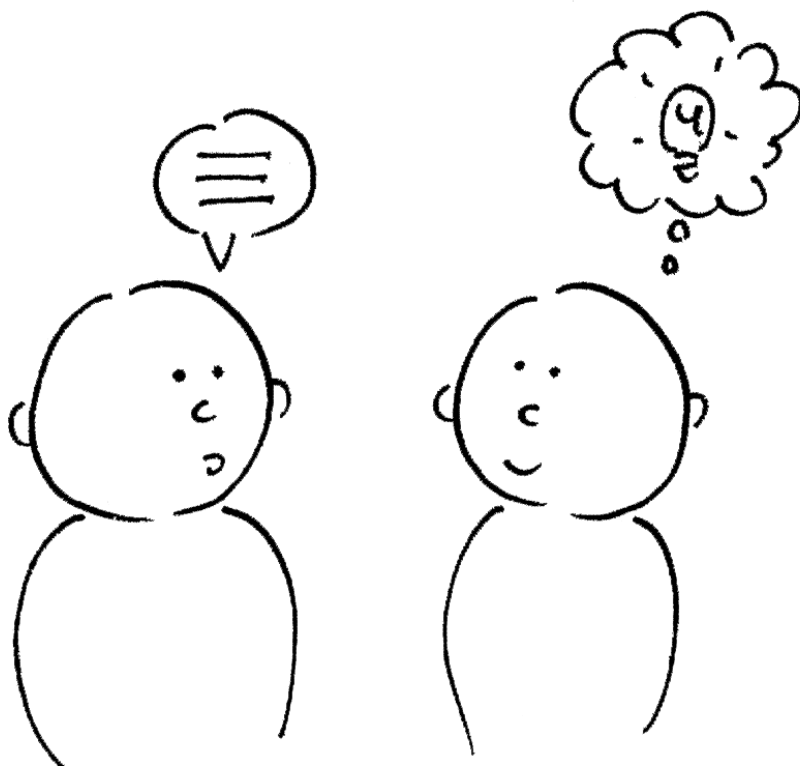

Dit zijn de gevolgen

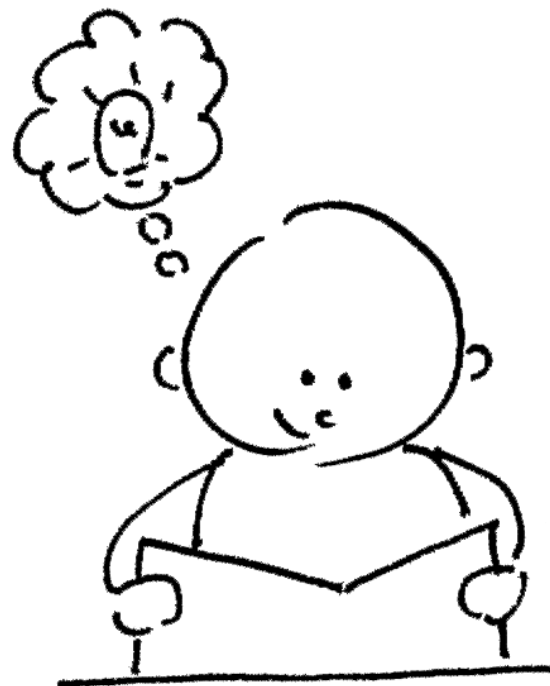
Dit kan je helpen

Verhalen begrijpen

zonder TOS

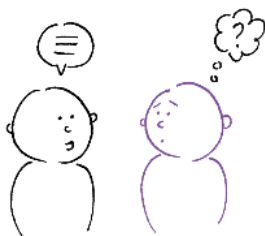
Iemand zonder TOS begrijpt wat de ander vertelt.

Iemand zonder TOS kan een verhaal uit een boek begrijpen.

Verhalen begrijpen 1

Dit gaat anders met TOS

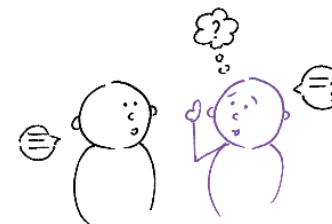
moeite met begrijpen wat de ander vertelt

Dit zijn de gevolgen

jullie begrijpen elkaar niet

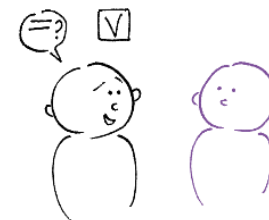
Dit kan je helpen

zeg dat je het niet snapt

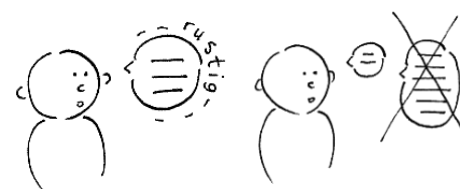
je hebt de instructie niet begrepen

de ander vraagt of je het snapt

het kost tijd voordat je de ander begrijpt

de ander praat rustig en vertelt niet te veel

Verhalen begrijpen 2

Dit gaat anders met TOS

moeite met verhalen lezen

Dit zijn de gevolgen

je begrijpt niet wat je hebt
gelezen

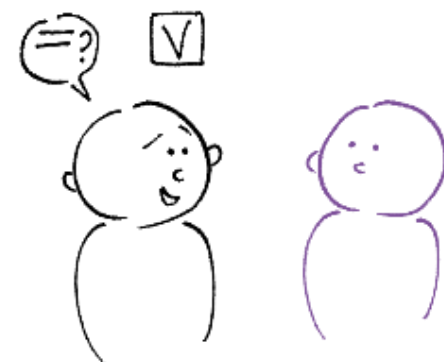
Dit kan je helpen

zeg dat je het niet snapt

het kost tijd voordat begrijpt wat
je leest

de ander vraagt of je het snapt

Verhalen begrijpen

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS kan het verhaal van de ander en een geschreven verhaal begrijpen.</p> <p>Als je TOS hebt mis je informatie uit verhalen. Hierdoor is het moeilijker om verhalen te begrijpen. ... vind je het lastig om een verhaal te lezen en naar verhalen te luisteren.</p> <p>Daardoor begrijpen jullie elkaar niet goed. Er ontstaat miscommunicatie. ... heb je de instructie niet goed begrepen. Of begrijp je niet wat je hebt gelezen. ... kost het tijd voordat je de ander begrijpt. Of voordat je begrijpt wat je leest.</p> <p>Je kunt dan zeggen dat je het niet begrepen hebt. Je kunt dan vragen om herhaling.</p> <p>De ander kan dan vragen of je het begrepen hebt. ... rustig praten en proberen niet teveel in één keer te vertellen. ... gebruikmaken van plaatjes en gebaren (visuele ondersteuning).</p>
Tips voor professionals	<p>Leg uit waarom het moeilijk is om verhalen te begrijpen. Iemand met TOS kent minder woorden, heeft moeite met figuurlijke en impliciete taal, moeite met lange zinnen, moeite met het verband tussen woorden en zinnen, onderscheid tussen hoofd- en bijzaken. Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Verhalen begrijpen

Iemand zonder TOS kan verhalen goed begrijpen.

Dit gaat anders met TOS

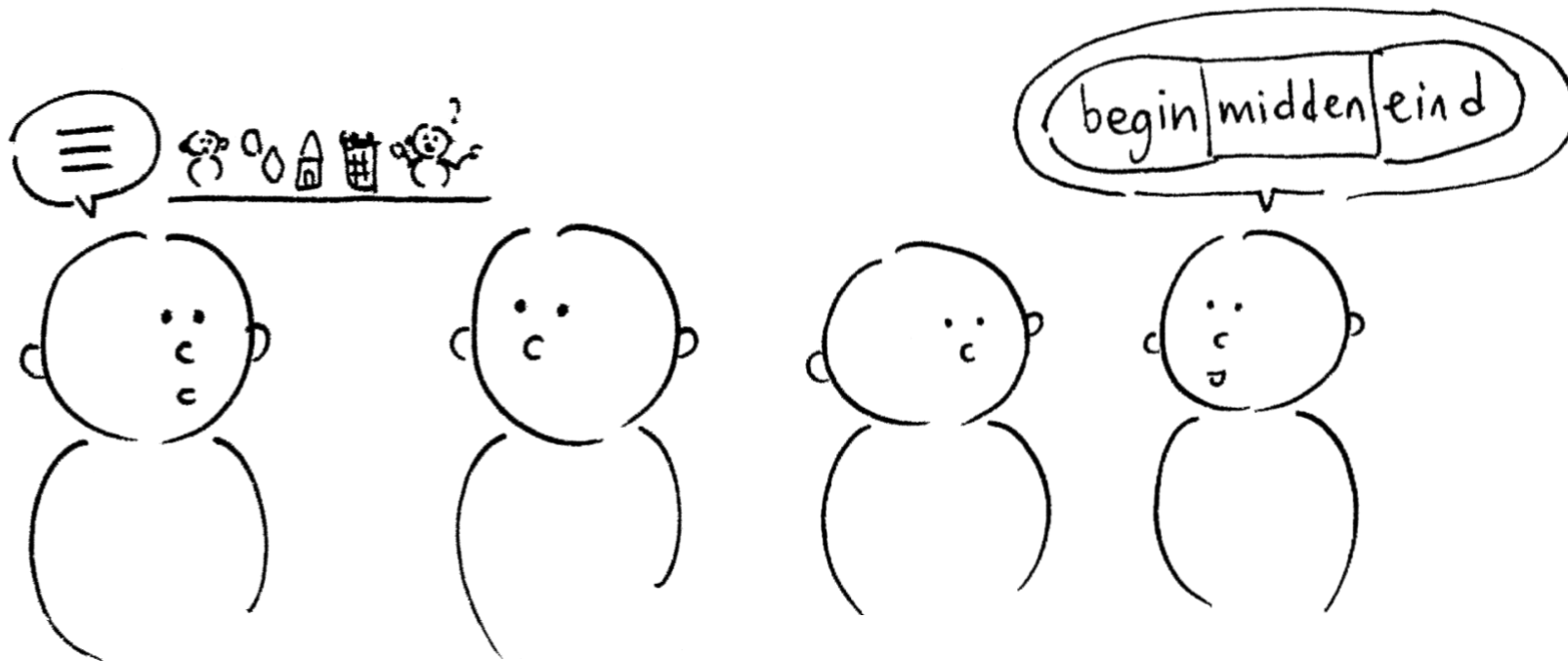

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Verhalen vertellen

zonder TOS

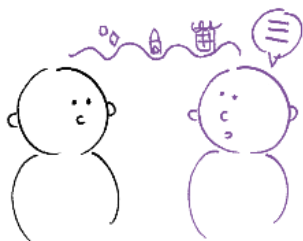

Iemand zonder TOS vertelt alle onderdelen van een verhaal...

... en in de goede volgorde.

Verhalen vertellen 1

Dit gaat anders met TOS

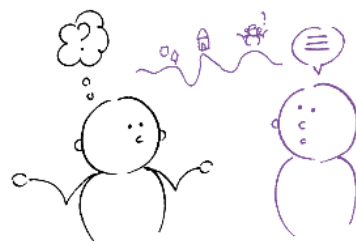

je vergeet belangrijke dingen

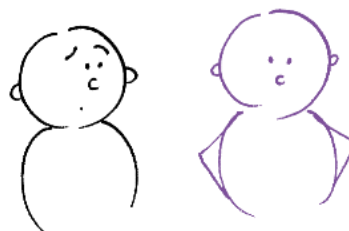

je vertelt in de verkeerde volgorde

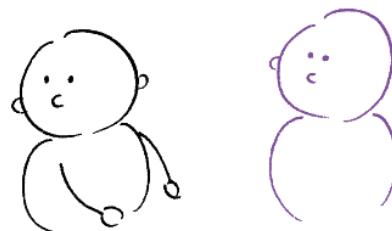
Dit zijn de gevolgen

de ander begrijpt je niet

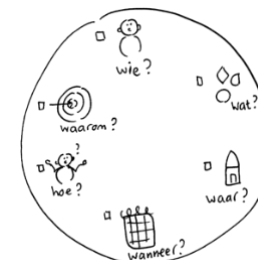

je zegt maar niets

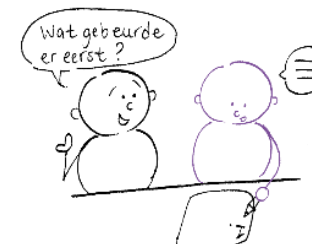

de ander haakt af

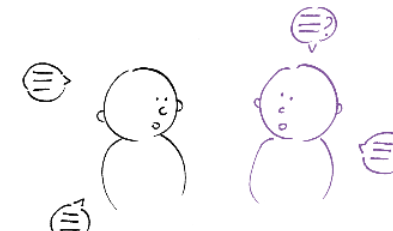
Dit kan je helpen

gebruik 5w1h: wie, wat, waar, wanneer, waarom, hoe

tekenen bij het vertellen

de ander stelt vragen

Verhalen vertellen

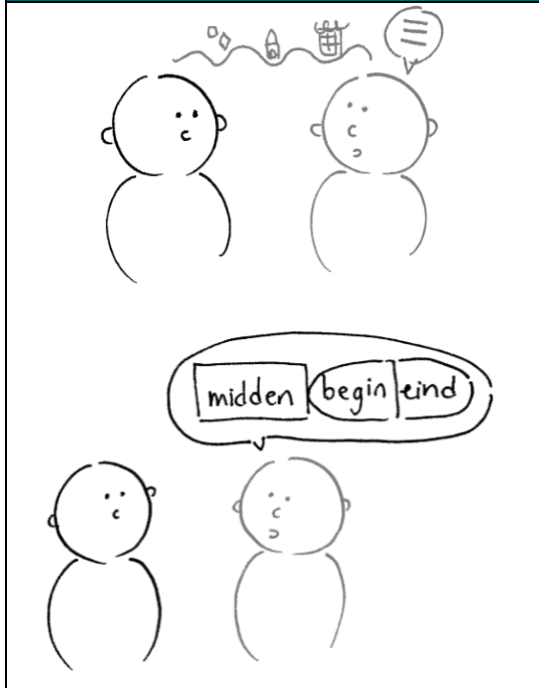
Uitleg	<p>Iemand zonder TOS vertelt alle onderdelen van het verhaal in de goede volgorde.</p> <p>Als je TOS hebt vertel je niet het hele verhaal of je vertelt in de verkeerde volgorde.</p> <p>Daardoor begrijpt de ander het verhaal niet helemaal. ... luistert de ander niet meer naar je verhaal. ... vertel je liever niets omdat je het moeilijk vindt.</p> <p>Je kunt dan vertellen: wie, wat, waar, wanneer, hoe en waarom. ... tekenen bij het vertellen (of andere visuele ondersteuning).</p> <p>De ander kan dan samen met jou het verhaal tekenen en vragen wat er eerst gebeurde. ... vragen stellen om erachter te komen waar het over gaat.</p>
Tips voor de professional	<p>Teken het hulpmiddel dat degene met TOS gebruikt voor het vertellen van een verhaal (vertelvis, verhaalvlecht, etc.).</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Verhalen vertellen

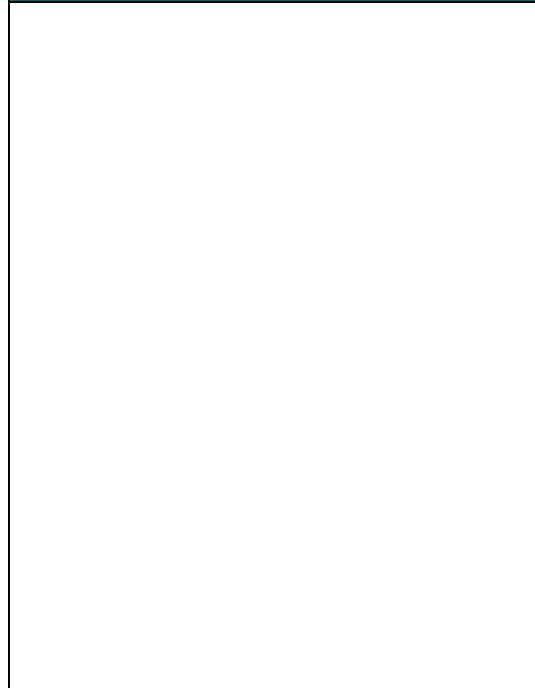

Iemand zonder TOS vertelt alle onderdelen van een verhaal in de goede volgorde.

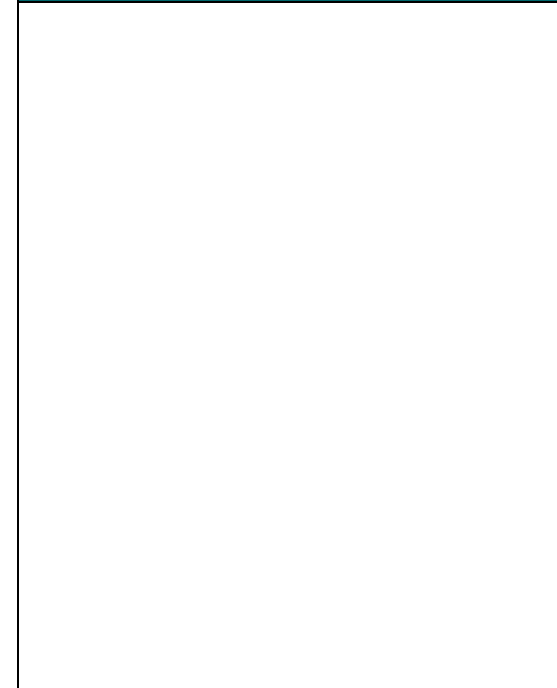
Dit gaat anders met TOS

Dit zijn de gevolgen

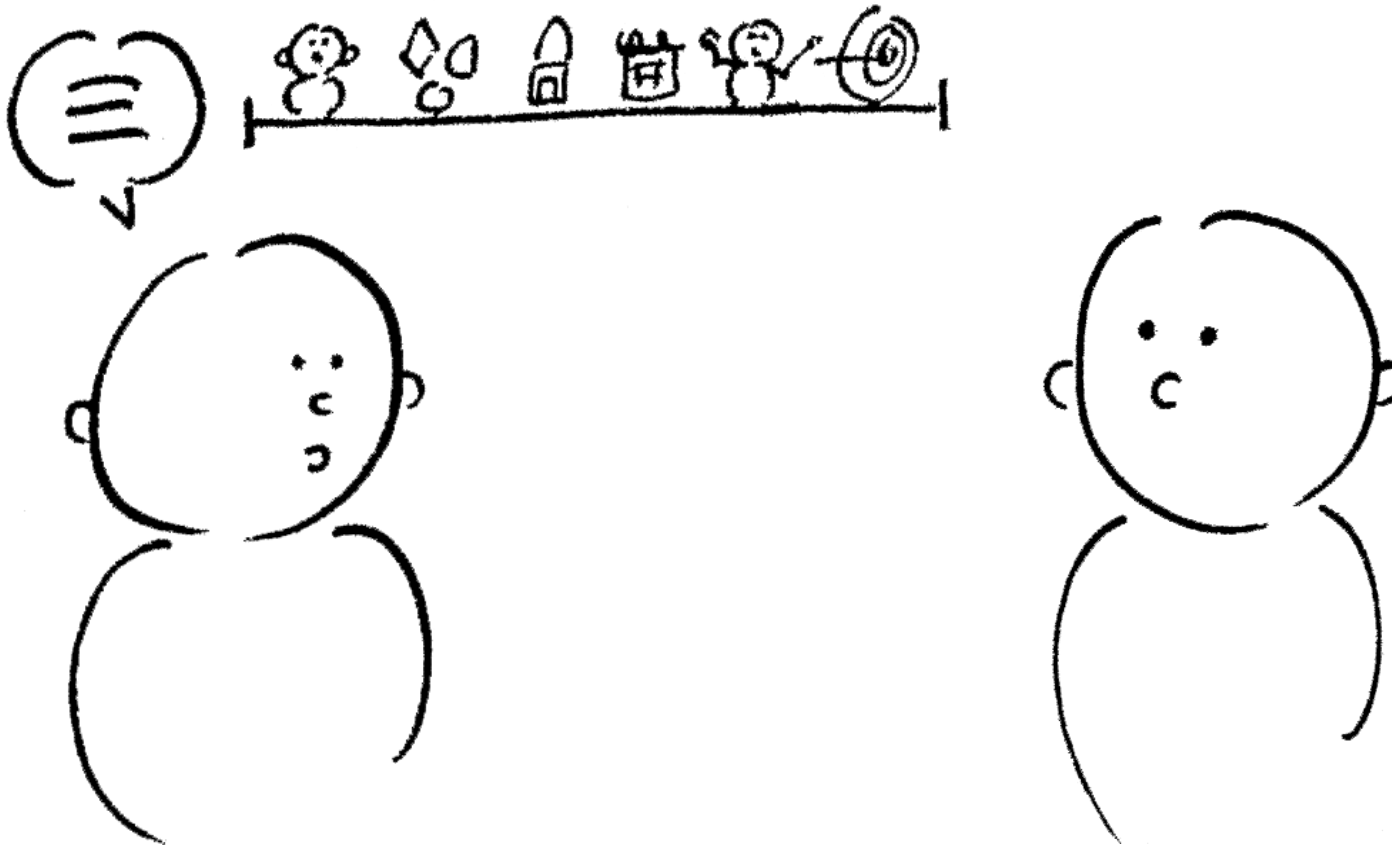

Dit kan je helpen

Hoofd- en bijzaken onderscheiden

zonder TOS

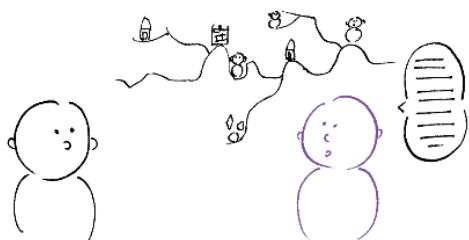

Iemand zonder TOS vertelt vooral wat belangrijk is.

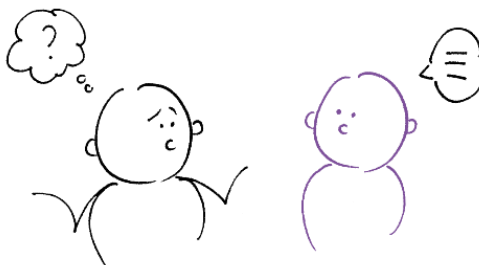
Hoofd- en bijzaken onderscheiden

Dit gaat anders met TOS

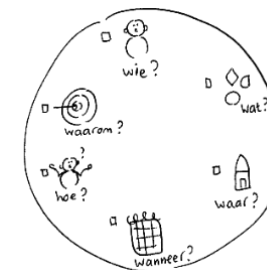
je vertelt veel details

Dit zijn de gevolgen

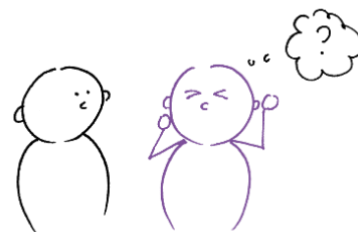

de ander begrijpt je niet

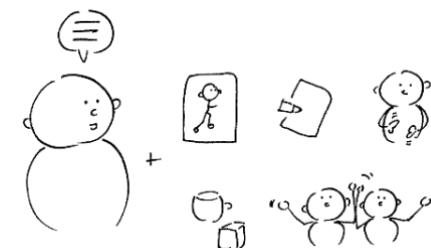
Dit kan je helpen

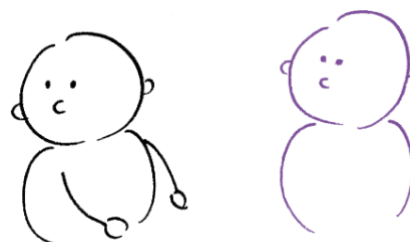
gebruik 5w1h: wie, wat, waar, wanneer, waarom, hoe

je raakt je eigen draad kwijt

gebruik visuele ondersteuning

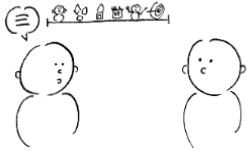

de ander stopt met luisteren

Hoofd- en bijzaken onderscheiden

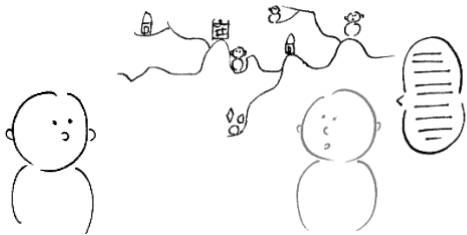
Uitleg	<p>Iemand zonder TOS vertelt het belangrijkste van een verhaal (de hoofdzaak) en laat weg wat niet belangrijk is (bijzaken).</p> <p>Als je TOS hebt vind je het moeilijk om hoofd- en bijzaken te onderscheiden. Je vindt alles even belangrijk. Hierdoor wordt je verhaal erg lang. Soms vergeet je de hoofdzaak.</p> <p>Daardoor begrijpt de ander je niet. ... raak je zelf ook de draad kwijt. Je weet niet meer goed wat je wilde vertellen. ... luistert de ander niet meer naar je verhaal.</p> <p>Je kunt dan vertellen: wie, wat, waar, wanneer, hoe en waarom. Je kunt dit op een spiekbriefje schrijven. ... gebruikmaken van plaatjes of gebaren (visuele ondersteuning).</p>
Tips voor de professional	<p>Teken het hulpmiddel dat degene met TOS gebruikt voor het vertellen van een verhaal (vertelvis, verhaalvlecht, etc.).</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Hoofd- en bijzaken onderscheiden

Iemand zonder TOS vertelt vooral wat belangrijk is.

Dit gaat anders met TOS

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Verbanden leggen

zonder TOS

Iemand zonder TOS legt verband tussen wat hij/zij hoort en ziet.

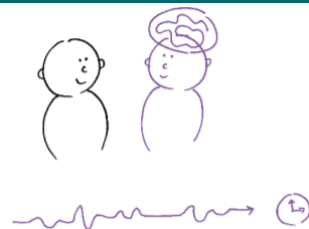
Verbanden leggen

Dit gaat anders met TOS

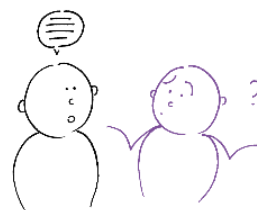

moeite met verbanden leggen

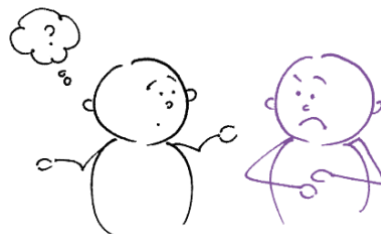
Dit zijn de gevolgen

het kost tijd om het verband te begrijpen

je begrijpt de ander niet

het gesprek gaat sneller mis

Dit kan je helpen

vraag wat de ander bedoelt

de ander legt het verband uit

de ander gebruikt visuele ondersteuning

Verbanden leggen

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS kan verbanden leggen, bijvoorbeeld tussen wat hij ziet en hoort.</p> <p>Als je TOS hebt vind je verbanden leggen moeilijk.</p> <p>Daardoor kost het tijd voordat je het verband begrijpt. ... begrijp je de ander niet. Of je begrijpt de ander verkeerd. ... gaat een gesprek sneller mis. Omdat je anders reageert dan de ander verwacht.</p> <p>Je kunt dan vragen wat de ander bedoelt.</p> <p>De ander kan dan het verband uitleggen.</p>
Tips voor professionals	Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.

Verbanden leggen

Iemand zonder TOS legt verband tussen wat hij/zij hoort

Dit gaat anders met TOS

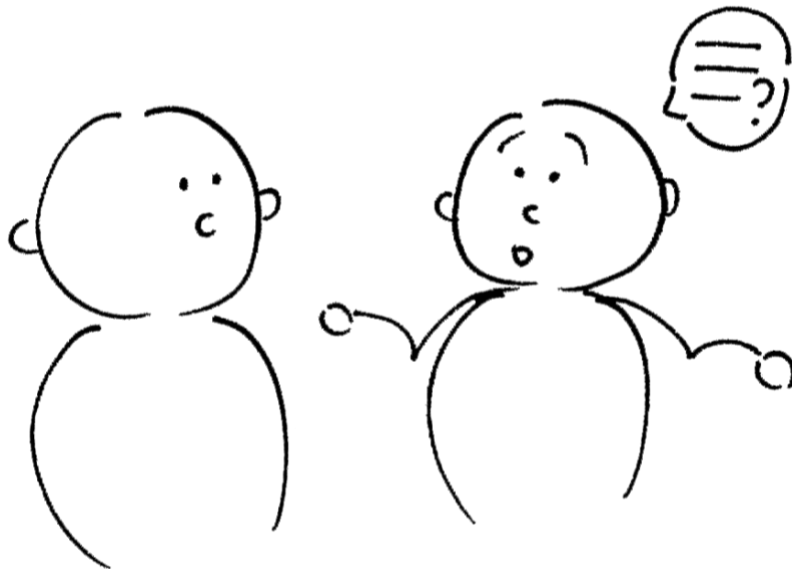
Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

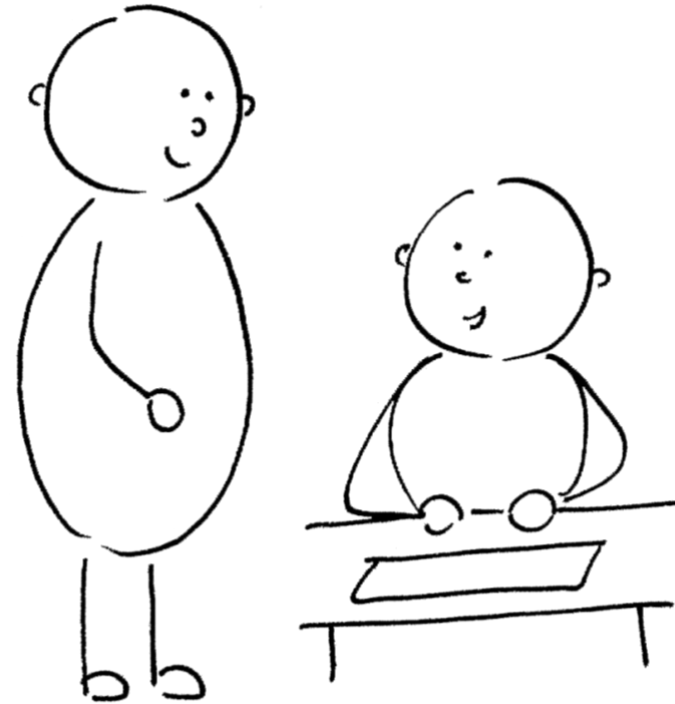

Vragen stellen

zonder TOS

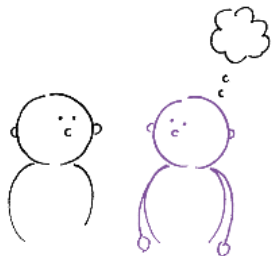
Iemand zonder TOS durft een vraag te stellen.

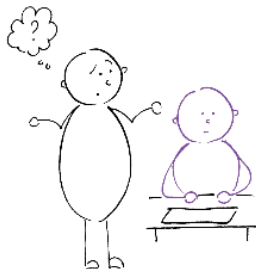
Iemand zonder TOS weet goed wat hij/zij kan vragen.

Vragen stellen

Dit gaat anders met TOS

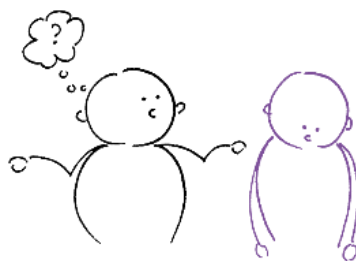

je durft geen vraag te stellen

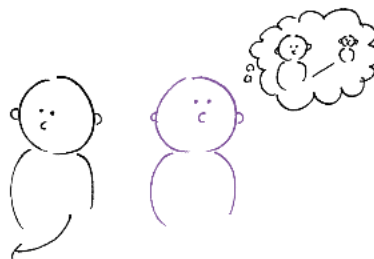

je weet niet wat je kunt vragen

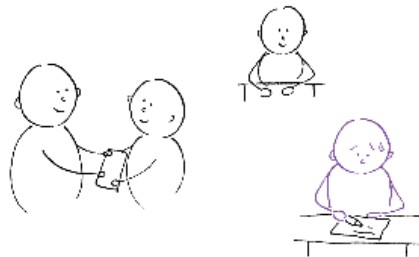
Dit zijn de gevolgen

je blokkeert

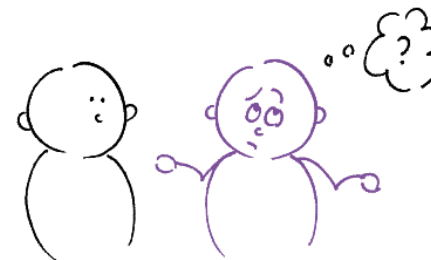

de ander gaat verder

werk niet op tijd af

Dit kan je helpen

kijk vragend

zeg: ik weet het niet

de ander vraagt: kan ik je helpen?

Vragen stellen

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS durft een vraag te stellen en weet ook wat hij/zij moet vragen.</p> <p>Als je TOS hebt durf je soms geen vraag te stellen. Je weet ook niet goed wat je kunt vragen.</p> <p>Daardoor blokkeer je. ... heeft de ander niet door dat jij iets wilt vragen en gaat weer verder. ... gaan al jouw klasgenoten aan de slag en zit jij voor een leeg blaadje. ... is iedereen eerder klaar dan jij. Je krijgt je werk niet op tijd af.</p> <p>Je kunt dan de ander vragend aankijken. ... zeggen: ik weet het niet.</p> <p>De ander kan dan vragen: kan ik je helpen? Of: wat heb je nu nodig?</p>
Tips voor de professional	<p>Voor een leerling met TOS kan het lastig zijn om te zeggen dat hij of zij iets niet begrijpt. Sommige scholen gebruiken een vraagblokje of een vraagkaartje. Dat kun je hier dan bij tekenen.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

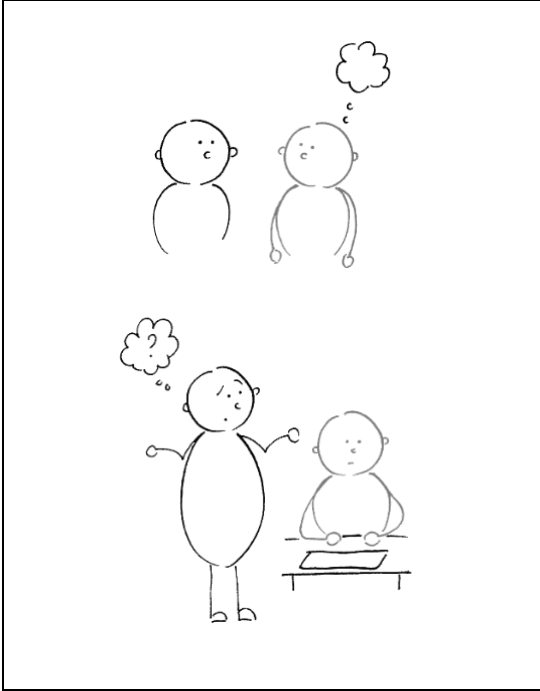

Vragen stellen

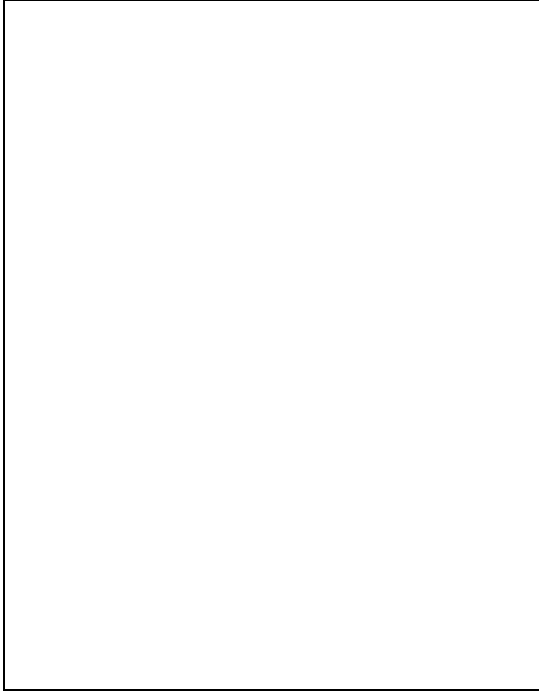

Iemand zonder TOS durft een vraag te stellen en weet wat hij/zij moet vragen.

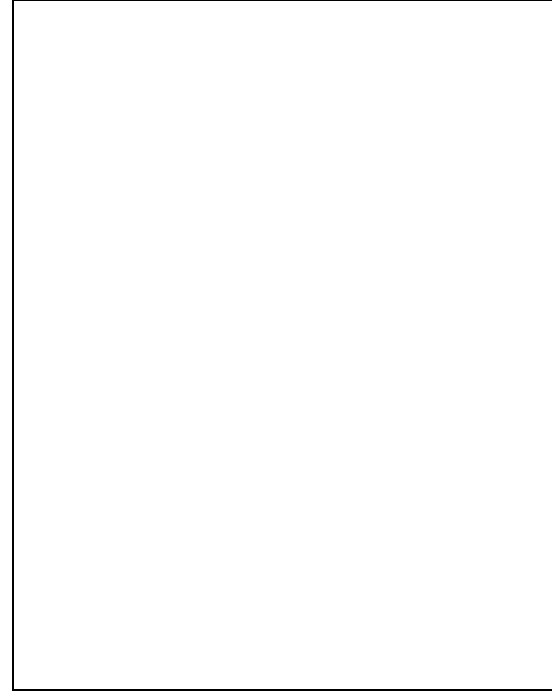
Dit gaat anders met TOS

Dit zijn de gevolgen

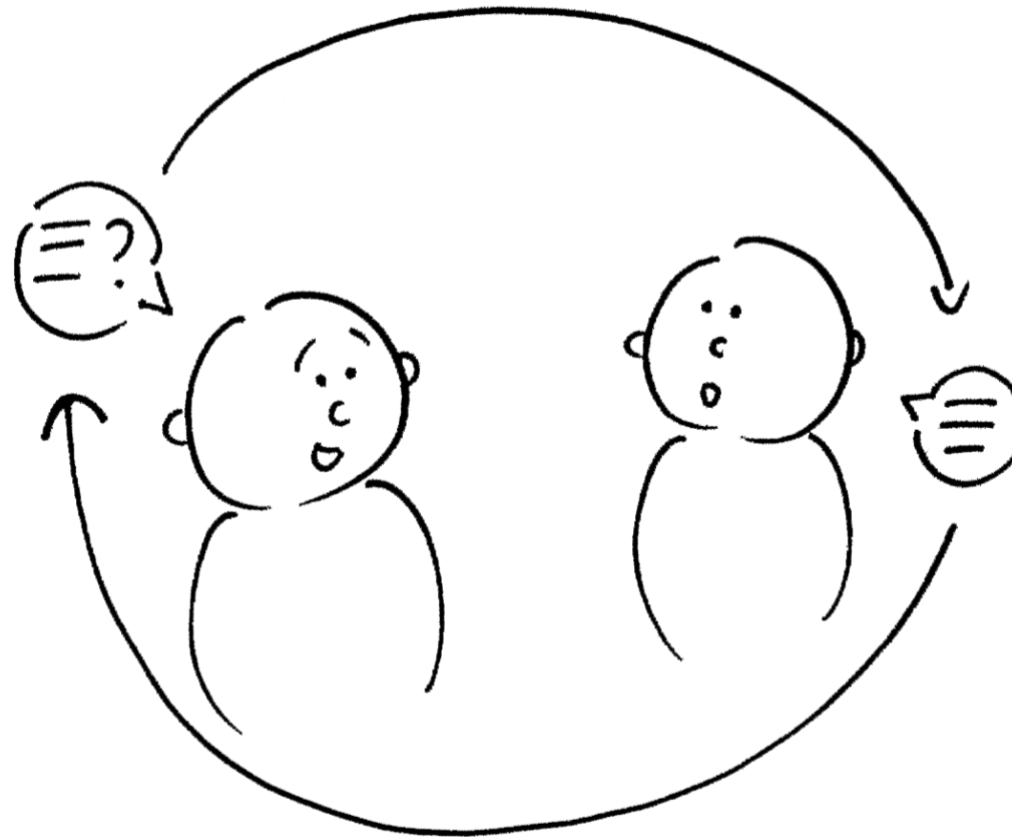

Dit kan je helpen

Vragen beantwoorden

zonder TOS

Iemand zonder TOS geeft een antwoord dat past bij de vraag.

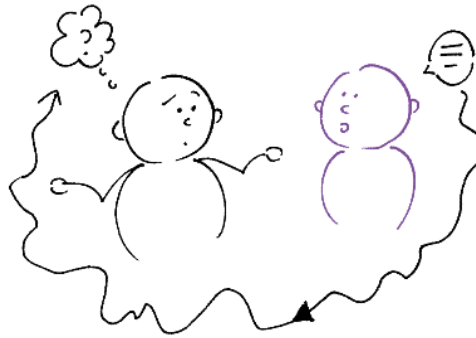
Vragen beantwoorden

Dit gaat anders met TOS

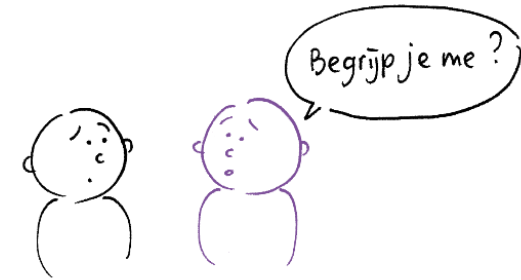
je antwoord past niet bij de vraag

Dit zijn de gevolgen

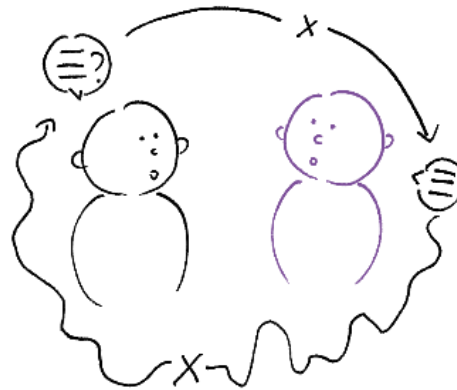

de ander begrijpt de reactie niet

Dit kan je helpen

vraag: begrijp je me?

de ander reageert anders

vragen: waarom reageer je zo?

Vragen beantwoorden

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS geeft een antwoord dat past bij de vraag.</p> <p>Als je TOS hebt past jouw antwoord niet altijd bij de vraag.</p> <p>Daardoor begrijpt de ander jouw reactie niet. ... reageert de ander anders dan je verwacht. Bijvoorbeeld lachend, boos of geïrriteerd.</p> <p>Je kunt dan vragen: begrijp je me? ... vragen: waarom reageer je zo?.</p>
Tips voor de professional	<p>Kies een voorbeeld dat past bij het kind of de jongere.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

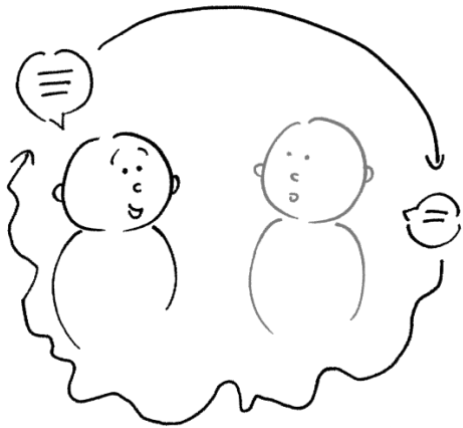

Vragen beantwoorden

Iemand zonder TOS geeft een antwoord dat past bij de vraag.

Dit gaat anders met TOS

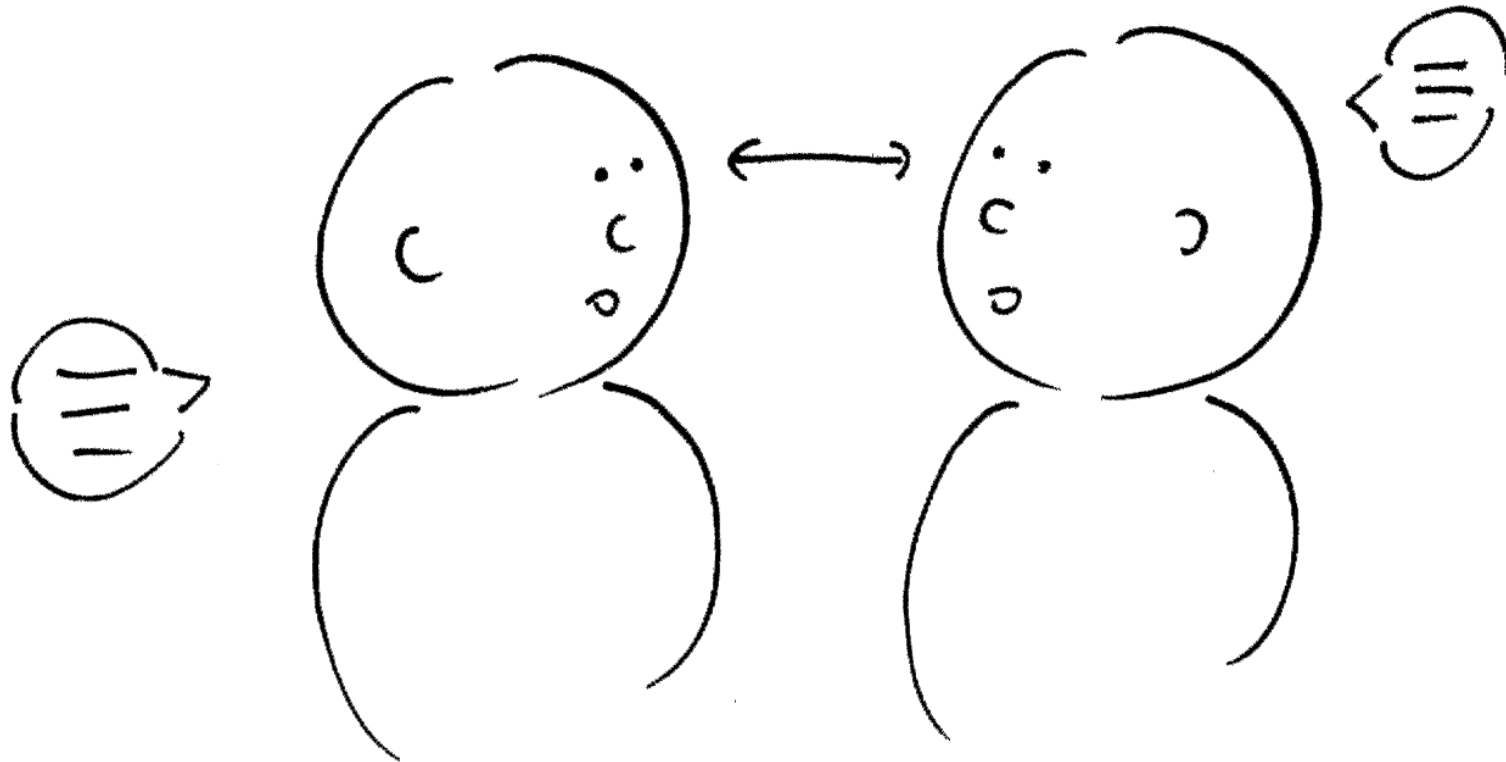

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Oogcontact

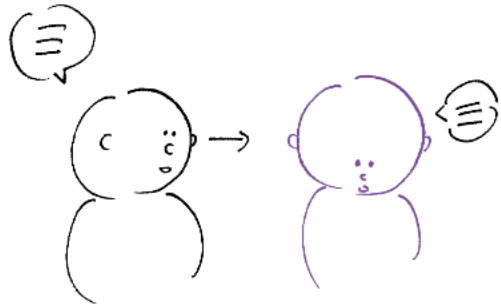
zonder TOS

Iemand zonder TOS kan de ander goed aankijken.

Oogcontact

Dit gaat anders met TOS

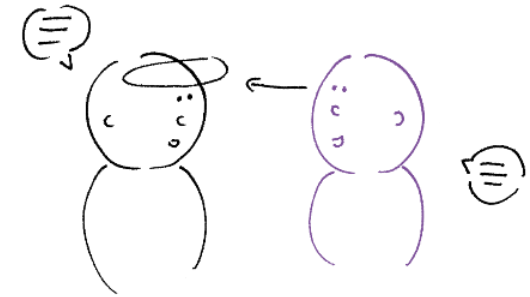
moeite met aankijken

Dit zijn de gevolgen

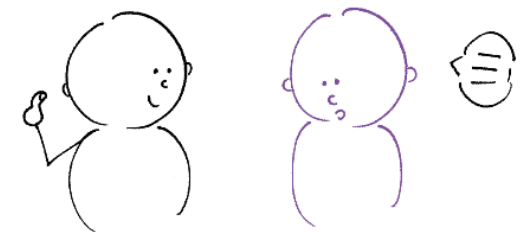

wil je niet luisteren?

Dit kan je helpen

kijk ergens anders op het gezicht

zeg: ik vind het lastig

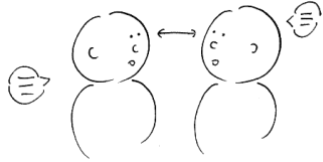

Oogcontact

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS kan je de ander goed aankijken.</p> <p>Als je TOS hebt vind je aankijken lastig.</p> <p>Daardoor denkt de ander dat je niet wilt luisteren. ... vindt de ander jou onbeleefd.</p> <p>Je kunt dan ergens anders naar kijken op het gezicht. Bijvoorbeeld net boven de ogen. ... zeggen: ik vind het lastig om in je ogen te kijken.</p>
Tips voor professionals	Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.

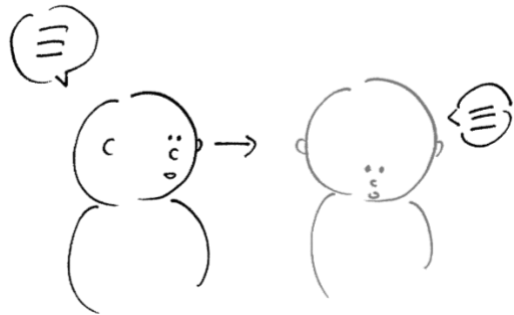

Oogcontact

Iemand zonder TOS kan de ander goed aankijken.

Dit gaat anders met TOS

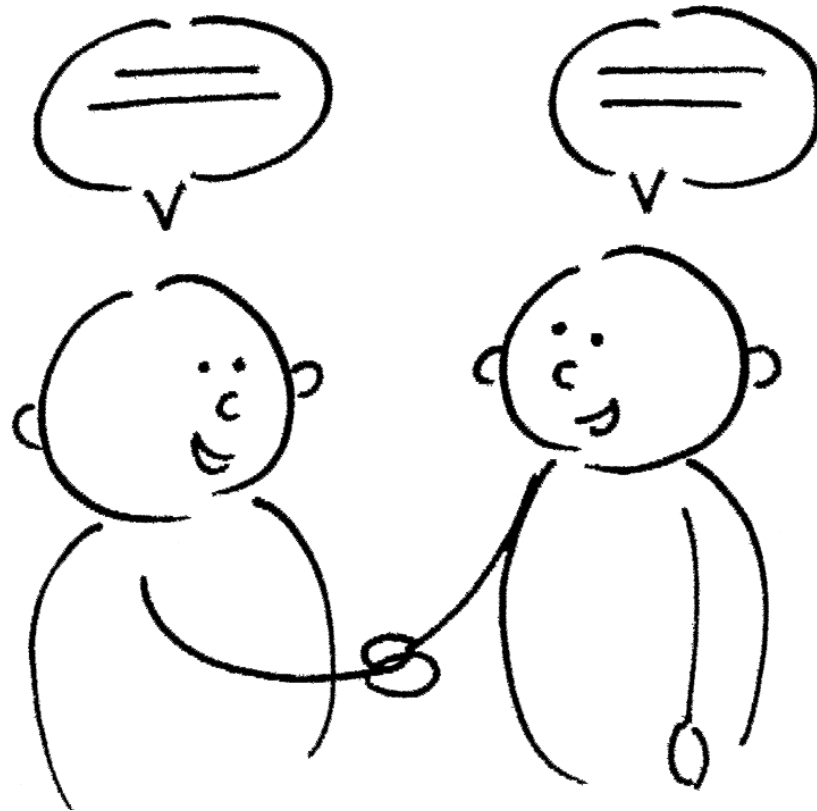
Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Groeten

zonder TOS

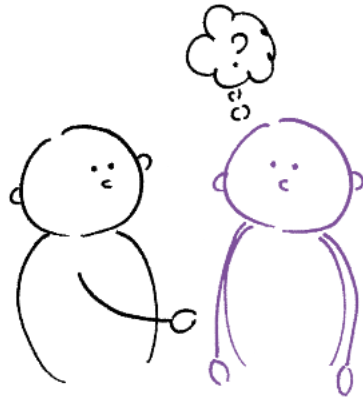

Iemand zonder TOS vindt het makkelijk om te groeten.

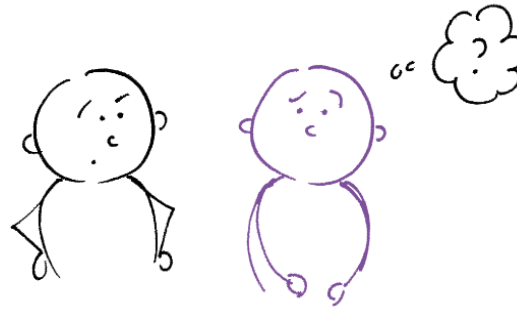
Groeten

Dit gaat anders met TOS

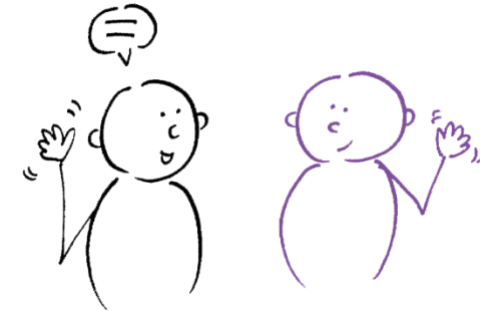
groeten is lastig

Dit zijn de gevolgen

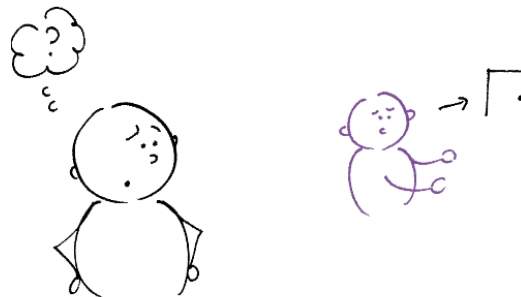

je weet niet wat je moet zeggen

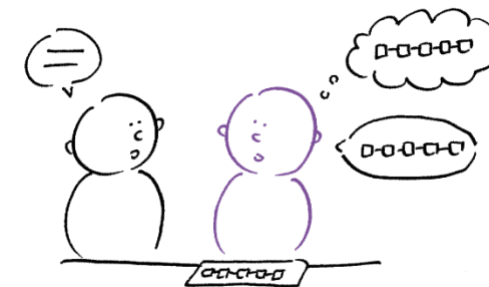
Dit kan je helpen

zwaai in plaats van een hand geven

je wilt liever weglopen

leer een zin uit je hoofd

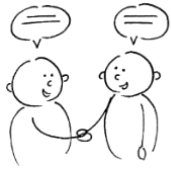

Groeten

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS vindt het makkelijk om te groeten.</p> <p>Als je TOS hebt vind je groeten lastig of vervelend.</p> <p>Daardoor weet je niet goed wat je moet zeggen. ... wil je liever weglopen.</p> <p>Je kunt dan zwaaien in plaats van een hand geven. ... een zin uit je hoofd leren die je kan zeggen als je wilt groeten.</p>
Tips voor de professional	<p>Vul zelf de spraakwolkjes in. Het kan gaan om groeten, maar ook om het gesprekje dat daarna ontstaat. Bijvoorbeeld als de ander vraagt: hoi, hoe gaat het?</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

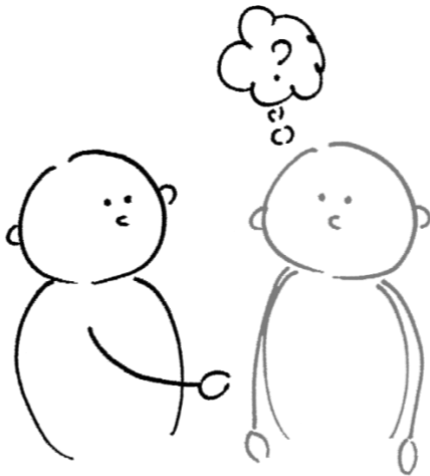

Groeten

Iemand zonder TOS vindt het makkelijk om te groeten.

Dit gaat anders met TOS

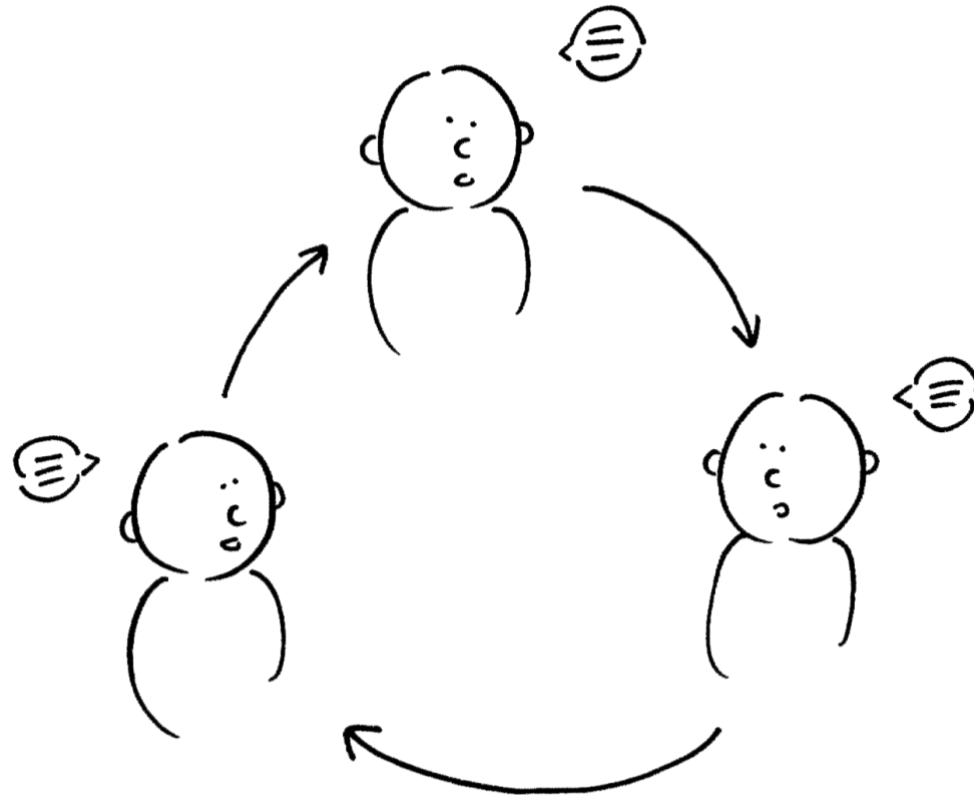

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Gesprekken voeren

zonder TOS

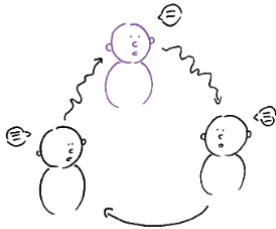

Iemand zonder TOS kan makkelijk een gesprek voeren.

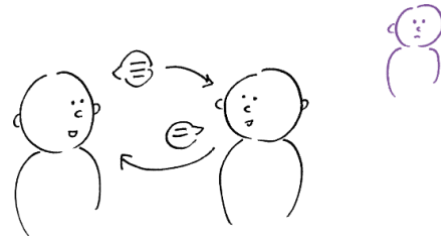
Gesprekken voeren

Dit gaat anders met TOS

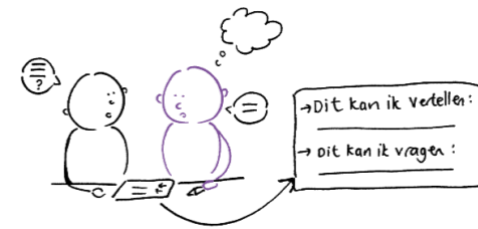
moeite met gesprekken voeren

Dit zijn de gevolgen

je voelt je buitengesloten

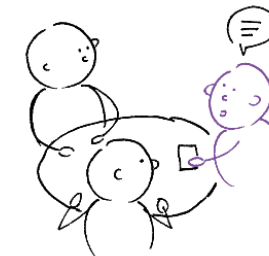
Dit kan je helpen

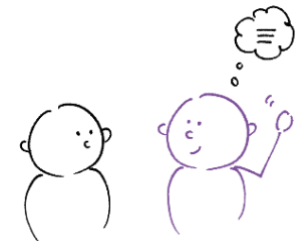
het gesprek voorbereiden

je zegt maar niets

geef de beurt door

laat zien dat je iets wilt zeggen

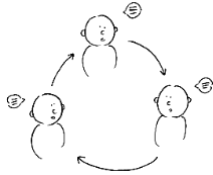

Gesprekken voeren

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS kan makkelijk een gesprek voeren.</p> <p>Als je TOS hebt vind je gesprekken voeren moeilijk. Bijvoorbeeld omdat het te snel gaat, of dat je niet zo goed weet waar het gesprek over gaat. ... vind je het makkelijker om te praten met mensen die je kent.</p> <p>Daardoor voel je je misschien buitengesloten. ... zeg je maar niets.</p> <p>Je kunt dan het gesprek voorbereiden. Alleen of met iemand anders. Schrijf op een briefje wat je wilt vragen of vertellen. ... een voorwerp gebruiken om de beurt door te geven (bijvoorbeeld een beurtpoppetje of praatsteen). ... laten zien dat je iets wilt zeggen, bijvoorbeeld door je hand op te steken.</p>
Tips voor professionals	<p>Er kan verschil zijn tussen een één-op-één gesprek en een groepsgesprek.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

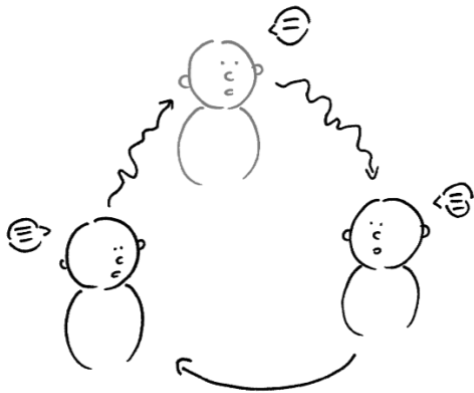

Gesprekken voeren

Iemand zonder TOS kan makkelijk een gesprek voeren.

Dit gaat anders met TOS

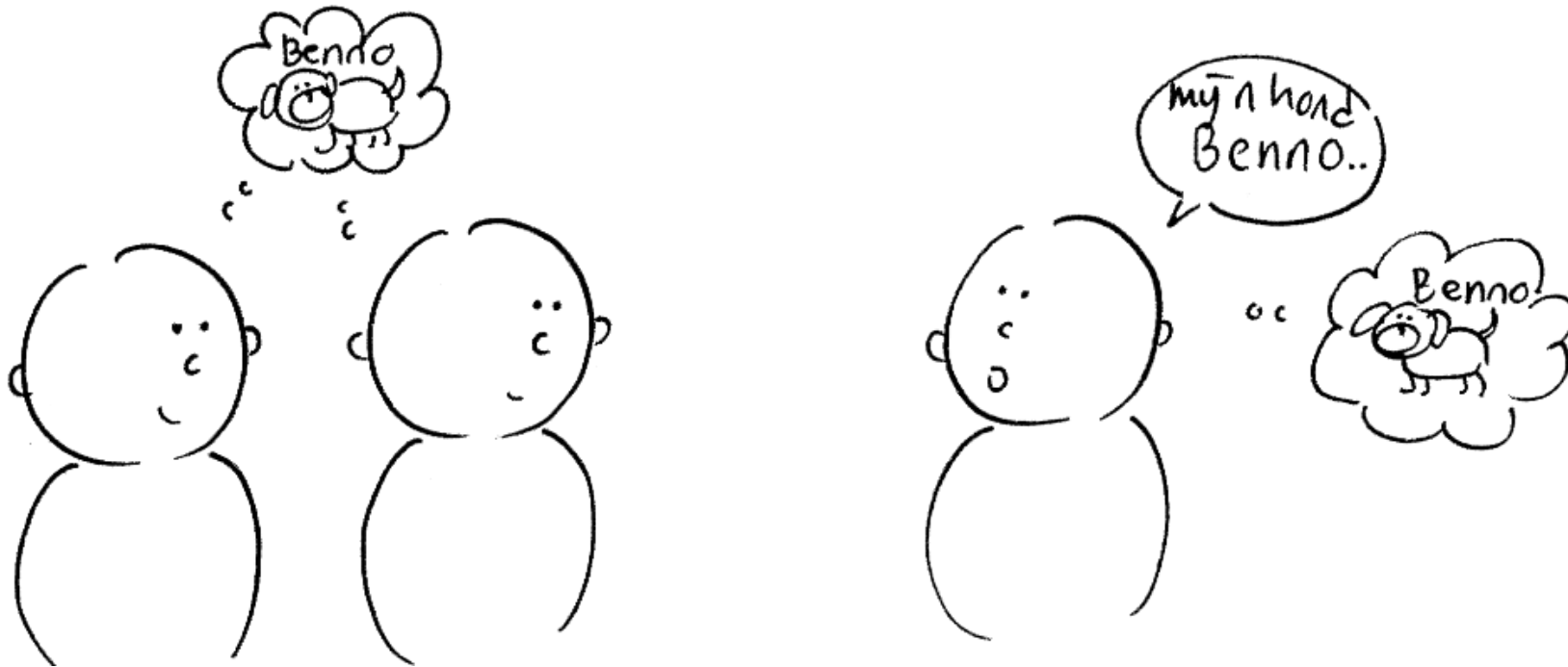
Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

Afstemmen

zonder TOS

Iemand zonder TOS houdt rekening met wat de ander al weet.

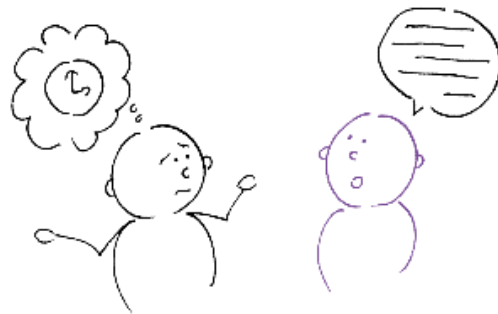

Afstemmen

Dit gaat anders met TOS

wat weet de ander al?

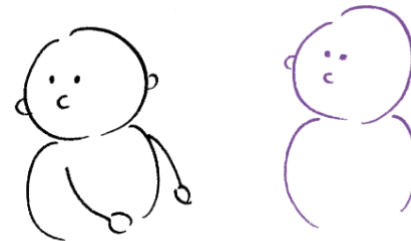

je praat maar door

Dit zijn de gevolgen

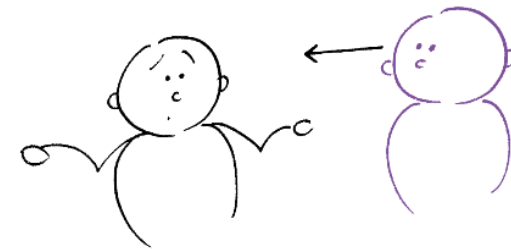

de ander begrijpt je verkeerd

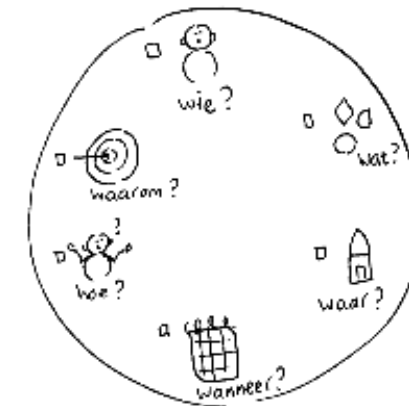

de ander stopt met luisteren

Dit kan je helpen

let op de reactie van de ander

vertel alleen de belangrijke dingen

Afstemmen

Uitleg	<p>Iemand zonder TOS ...</p> <ul style="list-style-type: none">... houdt rekening met wat de ander al weet.... en houdt rekening met wat de ander graag WIL weten. <p>Als je TOS hebt ...</p> <ul style="list-style-type: none">... houd je geen rekening met wat de ander al weet. Je legt bijvoorbeeld niet uit over wie het verhaal gaat.... praat je soms te lang door. Je houdt geen rekening met wat de ander WIL weten. <p>Daardoor ...</p> <ul style="list-style-type: none">... begrijpt de ander je niet of verkeerd. (Benno is een vriendje i.p.v. de hond)... stopt de ander met luisteren. <p>Je kunt dan ...</p> <ul style="list-style-type: none">... letten op de reactie van de ander.... proberen de hoofdzaken te vertellen. Je kunt deze op een spiekbriefje schrijven.
Tips voor de professional	<p>Teken een situatie waarbij het kind of de jongere vertelt zonder de context erbij te vermelden.</p> <p>Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

Afstemmen

Iemand zonder TOS houdt rekening met wat de ander al weet.

Dit gaat anders met TOS

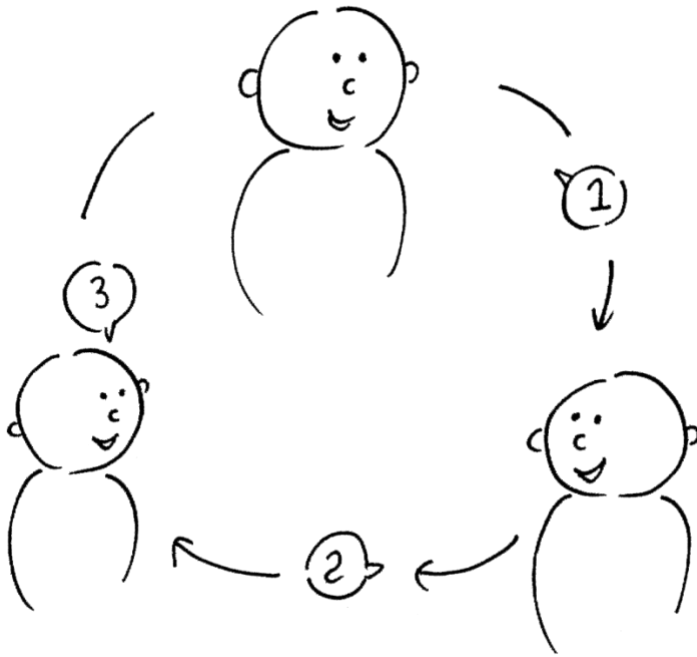
Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

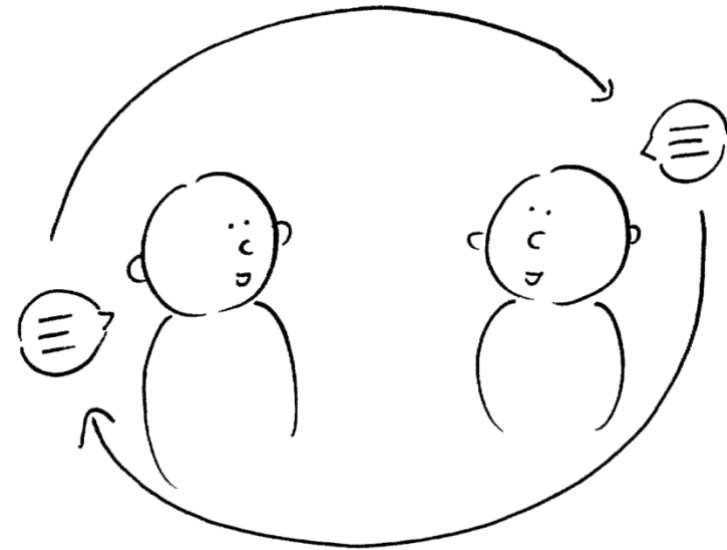

Beurt wisselen

zonder TOS

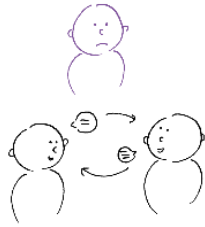
Iemand zonder TOS weet wanneer hij/zij de beurt kan nemen ...

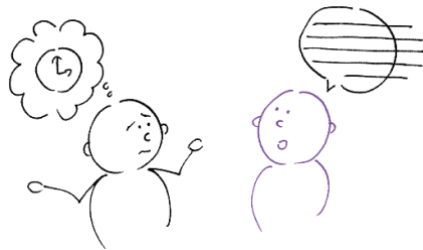
... en weer terug moet geven.

Beurt wisselen

Dit gaat anders met TOS

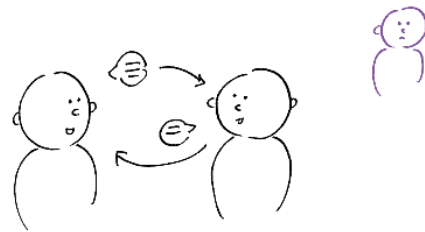

moeite met de beurt nemen

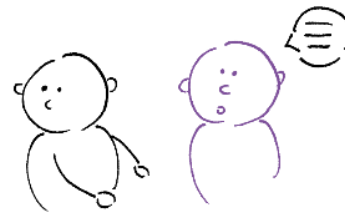

je praat maar door

Dit zijn de gevolgen

je doet niet mee met het gesprek

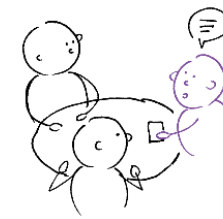

de ander stopt met luisteren

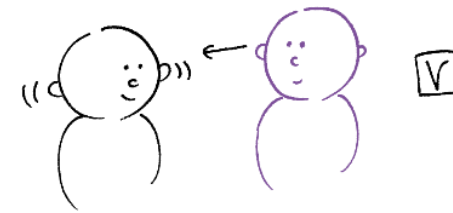

je zegt maar niks

Dit kan je helpen

geef de beurt door

kijk of de ander luistert

laat zien dat je iets wilt zeggen

Beurt wisselen

Uitleg	<p>Zonder TOS weet je wanneer je de beurt kan nemen en weer terug moet geven.</p> <p>Als je TOS hebt vind je het moeilijk om (verwacht en/of onverwacht) de beurt te nemen. ... weet je niet goed wanneer je de beurt weer terug moet geven aan de ander. Je praat soms maar door.</p> <p>Daardoor doe je niet mee met het gesprek. ... stopt de ander met luisteren. ... zeg je maar niets.</p> <p>Je kunt dan een voorwerp gebruiken om de beurt door te geven (bijvoorbeeld een beurtpoppetje of praatsteen). ... kijken of de ander nog luistert. ... laten zien dat je iets wilt zeggen.</p>
Tips voor de professional	<p>Teken het voorwerp dat in de klas gebruikt wordt om de beurt door te geven. Leg uit dat beurt wisselen voor iedereen moeilijk is. Er zijn kinderen of jongeren die wel een poging doen om de beurt te nemen: dat kun je aangeven met een kronkellijn. Ga bij de gevolgen in op de emoties en het gedrag.</p>

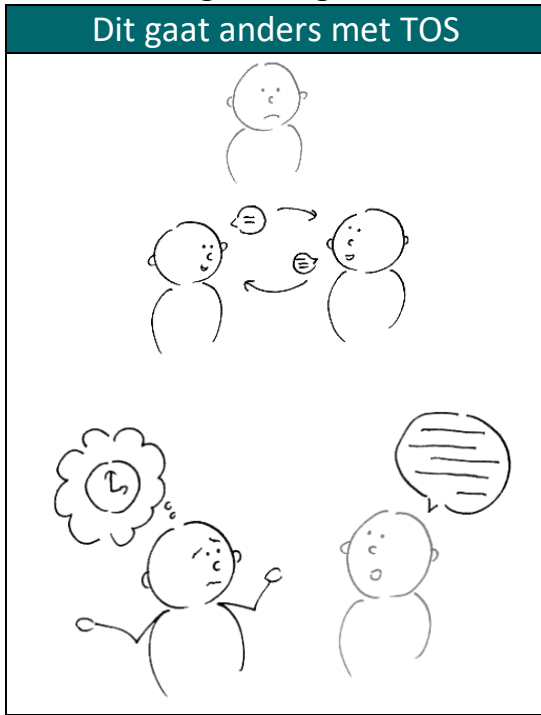

Beurt wisselen

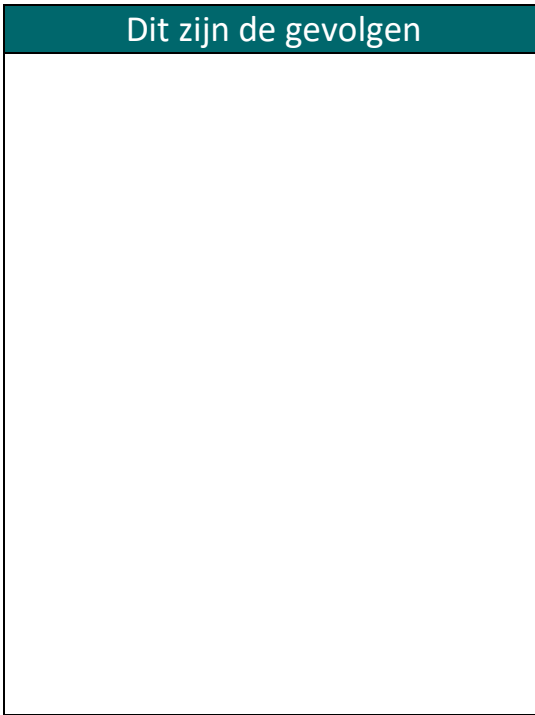

Iemand zonder TOS weet wanneer hij/zij de beurt kan nemen en weer terug moet geven.

Dit gaat anders met TOS

Dit zijn de gevolgen

Dit kan je helpen

